

FILOLOGICKÉ VĚDY

METODIKA VYUČOVÁNÍ JAZYKU A LITERATURY

К.п.н. Костерина Э.В.

*Военная академия войсковой противовоздушной обороны
Вооруженных сил Российской Федерации имени Маршала Советского Союза
А.М. Василевского, Россия*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫХ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ РУССКОМУ ЯЗЫКУ

Аннотация. В статье рассматривается проблема использования современных образовательных технологий и методов в преподавании русского языка как иностранного в военном вузе, в частности метода case-study – метода активного проблемно-ситуационного анализа, основанный на обучении путем решения конкретных задач – ситуаций. Автор делает вывод о возможности использования данного метода в обучении иностранцев русскому языку с целью формирования коммуникативной компетентности обучающихся, а также для осуществления междисциплинарных связей.

Введение. Формирование коммуникативной компетенции является одной из важнейших задач обучения русскому языку иностранных военнослужащих (далее – ИВС) в военном вузе. Речевая компетентность предполагает знание основных законов функционирования языка и речи и способность к их использованию для решения профессиональных задач. Как указывают Л.С. Крючкова и Н.В. Мошинская в книге «Практическая методика обучения русскому языку как иностранному», русский язык как иностранный «профессионально ориентирован, поэтому существует РКИ для филологов и нефилологов, РКИ для делового общения, туризма и т.п.» [Крючкова, с. 14]. Эта ориентированность дисциплины на определенную категорию обучающихся определяет не только содержание и языковое наполнение изучаемого языкового и речевого материала, но и формы и методы работы с ним.

II. Постановка задачи. Цель данного исследования состояла в обосновании возможности использования одного из распространенных в зарубежной образовательной практике методов, направленных на повышение уровня мотивации к обучению языку и эффективности учебного процесса.

Для повышения эффективности процесса обучения курсантов русскому языку целесообразно использовать методику, позволяющую обеспечить включение

ние в процесс формирования профессиональной языковой личности компонентов всех ее уровней: вербально-семантического, когнитивного, прагматического. Одним из таких методов является метод case-study (кейс-метод). Метод case-study, или метод конкретных ситуаций (от английского case – случай, ситуация), – метод активного проблемно-ситуационного анализа, основанный на обучении путем решения конкретных задач – ситуаций.

Непосредственная цель метода case-study – совместными усилиями группы студентов проанализировать ситуацию – case, возникающую при конкретном положении дел, и выработать практическое решение; окончание процесса – оценка предложенных алгоритмов и выбор лучшего в контексте поставленной проблемы [4].

С целью обоснования возможности использования данного метода в практике обучения РКИ иностранных военнослужащих кафедре русского языка был проведен методический эксперимент.

III. Результаты. Основой для создания кейсов могут стать материалы статей журналов, газет, тексты современных произведений литературы. Кроме того, в выборе и составлении кейсов могут участвовать сами курсанты и слушатели военной академии: они предлагают для разбора ситуации, в которых оказывались сами и не могли найти оптимального решения. Преподаватель планирует результат не только и не столько с точки зрения знаний, которые должны получить обучающиеся, сколько результат с точки зрения формирования у обучающихся навыков анализа ситуации и выработки моделей поведения в ней, в том числе и моделей речевого поведения.

В целях совершенствования лингвокультурологической и коммуникативной компетенции в учебную программу включена тема «Литература России», в которую входят занятия по теме «Литература России XX – начала XXI века» (лекция), «Морально-этические проблемы русской литературы XX века», «Особенности русской литературы XX – начала XXI века (практические занятия). Для проведения эксперимента и реализации учебно-воспитательных целей занятий кейсы (ситуации) были разработаны на основе литературно-художественного материала с учетом военно-профессиональной направленности обучения ИВС – повести Д.Гранина «Мой лейтенант», получившей первую премию «Большая книга» в 2012 году. Были отобраны фрагменты повести и сформулированы задания к ним [3]. Всего было выбрано шесть фрагментов повести для обсуждения. Приведем пример работы с одним из фрагментов.

Задание. Прочитайте фрагмент текста повести Д.Гранина «Мой лейтенант». Как вы думаете, почему и как меняется мировоззрение человека в ситуации опасности?

Настоящий страх, страх жутчайший, настиг меня, совсем еще юнца, на войне. То была первая бомбёжка. Наш эшелон Народного ополчения отправился в начале июля 1941 года на фронт. Немецкие войска быстро продвигались к Ленинграду. Через два дня эшелон прибыл на станцию Батецкая, это километров

RÉTORIKA A STYLISTIKA

Mizanbaeva G.Sh., Zhumageldin Zh.Sh., Akzhunusova N.B. Writers and critics of Kazakhstan.....	59
Колумбаева З.Е., Муслимбаева З.Т. Аңыз-әңгімелердің танымдық және тәрбиелік мәні.....	61
Досанова А.Ж., Нуркешова А.К., Досанова Б.Ж. А.Ясауи педагогикалық еңбектерінің тәлім-тәрбиелік мәні.....	66
Козубська І.Г. Характеристика мовленнєвого жанру «монографія».....	70
Mukasheva R.A. Using ethnographic S.Mukanov prose.....	73
Дәулетхан Бердігүл, Сейсембай Г.А. Тарихи роман табиғаты.....	76
Аубакирова Ж.Ж. Баспасөз тілі мен оның ерекшеліктері.....	80

PROBLÉMU VÝZKUMY JAZYKU

Қадырова Б.М., Ағалиева Н.Б. С.Торайғыров шығармаларындағы «Кедей» концептісі.....	83
Вагнер М.В. Пространственно-временной континуум древнегерманской картины мира.....	86
Бабина Л.В. Когнитивный аспект изучения мотивированности производного слова.....	92
Грицай І.С. Сучасні підходи до вивчення неологізмів.....	95
Огнева В.С., Петрова Е.И. Феномен современной сказки для взрослых.....	97
Уакаева Н.А. Сал-серілер поэзиясындағы жігіттік дәурен, адамгершілік туралы толғаныстары.....	100
Беликова О.В., Бекжанова А. Проблема выражения «эмотивности» в лексике и тексте.....	104

OBSAH

FILOLOGICKÉ VĚDY

METODIKA VYUČOVÁNÍ JAZYKU A LITERATURY

Костерина Э.В. Использование современных образовательных технологий в обучении иностранных военнослужащих русскому языку	3
Мустафаева А.А., Жумажанова Ф.Т. Функция Интернета в изучении арабского языка	7
Бочкова Л.П., Чапаева Л.Г. Проблемы современной молодежи в творчестве Мартена Пажы	9
Шапауов А.К., Манарбекулы А. От эпоса до драмы	12
Шалболова У.Ж., Елпанова М.А., Казбекова Л.А., Қонысбекулы М. Экономикалық өсу жағдайында мұнай-газ кәсіпорындарының стратегиясын жетілдіруде жүйелілік тәсілді пайдалану ерекшеліктері	16
Шапауов А.К. Проблемы инсценировки	22
Цой А.А. Активные методы обучения русскому языку студентов в условиях контекстно-интегративной технологии	25
Досанова А.М., Аханова Ж. К вопросу изучения иностранного языка в он-лайн режиме	27
Досанова А., Жумадилдаева С. Инновациялық технологиялардың тілдерді үйретудегі ролі	31
Зянько О.С. Використання рольової гри на уроках іноземної мови	34
Сарманова Ф.Т. Жоғары оқу орнында қазақ тілін оқыту әдістемесі пәні, оның мақсаты мен міндеттері	36
Козьміна Н.А. Работа в малых группах на уроках английської мови зі студентами немовних спеціальностей	39
Черпак О.В. Розвиток навички говоріння у студентів немовних ВНЗ	41
Ходирева К.С. Словникова робота на уроках української мови в початкових класах	43
Киршимова Н.К. Қабдеш Жұмаділов – шығармаларын жаңа технологиямен оқыту әдістемесі	45
Курбаналиев Б.У., Алданазарова А.Ж., Мырзамуратова С.Ж. Ахмет Байтұрсынұовтың терминологиялық мұрасындағы негізгі ерекшеліктер	55

полтораэта от Ленинграда. Ополченцы стали выгружаться, и тут на нас налетела немецкая авиация. Сколько было этих истребителей, не знаю. Для меня небо потемнело от самолетов. Чистое, летнее, теплое, оно загудело, задрожало, звук нарастал. Черные летящие тени покрыли нас. Я скатился с насыпи, бросился под ближний куст, лег ничком, голову сунул в заросли. Упала первая бомба, вздрогнула земля, потом бомбы посыпались кучно, взрывы сливались в грохот, все тряслось. Самолеты пикировали, один за другим заходили на цель. А целью был я. Они все старались попасть в меня, они неслись к земле на меня, так что горячий воздух пропеллеров шевелил мои волосы.

Самолеты выли, бомбы, падая, завывали еще истошнее. Их вопль ввинчивался в мозг, проникал в грудь, в живот, разворачивал внутренности. Злобный крик летящих бомб заполнял все пространство, не оставляя места воплю. Вой не прерывался, он вытягивал из меня все чувства, и ни о чем нельзя было думать. Ужас поглотил меня целиком. <...>. Я пытался сжаться, хоть как-то сократить огромность своего тела. Я чувствовал, как заметна моя фигура на траве, как торчат мои ноги в обмотках, бугор шинельной скатки на спине. Комья земли сыпались на голову. <...> Я молился. Я не знал ни одной молитвы. Я никогда не верил в Бога, знал всем своим новеньким высшим образованием, всей астрономией, дивными законами физики, что Бога нет, и тем не менее, я молился.

Небо предало меня, никакие дипломы и знания не могли помочь мне. Я остался один на один с этой летящей ко мне со всех сторон смертью. Запекшиеся губы мои шептали: Господи, помилуй! Спаси меня, не дай погибнуть, прошу тебя, чтобы мимо, чтобы не попала, Господи, помилуй! Мне вдруг открылся смысл этих двух слов, издавна известных – господи... помилуй!.. В неведомой мне глубине что-то приоткрылось, и оттуда горячо хлынули слова, которых я никогда не знал, не произносил – Господи, защити меня, молю тебя, ради всего святого... <...>. Взрывы корёжили пути, взлетали шпалы, опрокидывались вагоны, окна станции ало осветились изнутри, но все это происходило где-то далеко, я старался не видеть, не смотреть туда, я смотрел на зеленые стебли, где между травинками полз рыжий муравей, толстая бледная гусеница свешивалась с ветки. В траве шла обыкновенная летняя жизнь, медленная, прекрасная, разумная. Бог не мог находиться в небе, наполненном ненавистью и смертью. Бог был здесь, среди цветов, личинок, букашек...

В целях совершенствования продуктивных навыков письма и говорения свои рассуждения курсанты учебной группы (всего – пять человек) должны были сформулировать письменно и представить устно, проанализировать предложенные варианты и найти общее, оптимальное решение.

В ходе выполнения заданий курсантами были предложены следующие решения:

Варианты решения	Общее решение
<p>1. В случае ситуации страха, стресса никто не поможет, кроме Бога и истинной веры в него.</p> <p>2. Страх появился при отправлении героя на фронт. Страх перед смертью. Он забыл про все, когда налетела немецкая авиация. От страха он забыл про все свои дипломы и образование и молился Богу.</p> <p>3. Жизнь у человека есть самая главная ценность. Перед лицом смерти человеку остается надеяться только на чудо. Только сила Веры может спасти его. Поэтому он молился.</p> <p>4. Страх – это опасность. Страх перед смертью заставляет человека молиться.</p> <p>5. Во время опасности у любого человека может измениться мировоззрение, когда стоит вопрос – жизнь или смерть. В этой повести приведен такой пример, когда неверующий лейтенант стал верить в Бога или просто от страха молиться. Он понял, что все не так, как он представлял себе в жизни. Он невольно начал молиться, поняв, что высшее образование ему не поможет. Он понял, что Бог находится не на небесах, а на земле, именно здесь, в самой жизни.</p>	<p>В момент опасности человек ближе всего к Богу. Бомбежка – ситуация, когда жизнь и смерть зависят от случайности: попадет бомба или осколок или не попадет. И человек припадает к земле, ощущая ее спасительную силу. И чувствует, что именно в земле – жизнь. Она идет своим чередом. И Бог в этой жизни. Человек начинает молиться, потому что в нем просыпается память предков, верящих в высшие силы, высшую справедливость и просто чудо.</p>

Анализ ответов, предложенных обучающимися, показал, что в высказываниях прослеживается достаточно высокая самостоятельность суждений. В своих высказываниях курсанты опираются на знания, полученные на занятиях по военной психологии и педагогике, общей тактике и других военных дисциплин. В высказываниях используются преимущественно конструкции научного стиля речи, терминология из области военных дисциплин: *приказ на уничтожение, участи в боевых действиях, подготовка боевых действий, уничтожат мирное население и др.* Вместе с тем обучающиеся владеют достаточно высоким уровнем коммуникативной компетентности, способны не только получать и передавать информацию на русском языке, но и анализировать ее, обсуждать, обобщать, решать проблемные задачи, высказывать собственную точку зрения в устной и письменной форме.

В высказываниях допущены речевые и стилистические ошибки. Но при этом сохраняется смысл высказывания, поэтому можно считать, что они не влияют на эффективность коммуникации.

Дальнейшая работа с материалом может быть направлена на редактирование речевых высказываний в стилевом отношении, исправление речевых ошибок, пополнение словарного запаса стилистическими синонимами, развитие умения использовать разнообразные синтаксические конструкции. Кроме того, данный материал позволяет существенно расширить и углубить представления иностранных курсантов о стране изучаемого языка, позволяет прививать уважение

Каждый лингвистического словаря в зависимости от типа имеет разную структуру словарной статьи. Словарная статья в толковом словаре – это своеобразный портрет слова, в котором «заключена информация о сущности картины мира, представлен опыт, знания человека.

В толковом словаре после заглавного слова следует поле грамматической информации и поле стилистических приемов, далее поле значения, которое состоит из номера значения, дополнительных грамматических помет, поле толкования, поле примера использования, цитаты, поле вариантов значения. Как правило, словарная статья заключается примерами фразеологизмов. Кроме того, есть случаи, когда приводится этимологическая или историческая информация. Иллюстративные примеры, включенные в словарную статью, позволяют более четко сформулировать значение слова, а также несут культурную нагрузку, то есть раскрывают сущность картины мира данного народа.

Литература:

1. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. – М.: 2008. – 208с.
2. Шаховский, В. И. Эмоции – мысли в художественной коммуникации. // Языковая личность: социолингвистические и эмотивные аспекты. – Волгоград-Саратов: 2008. – С.34-42.
3. Выготский Л.С. Учение об эмоциях. – М.: 2006. – 222с.
4. Апресян Ю.Д. Идеи и методы современной структурной лингвистики. – М.: 2001. – 328с.
5. Barnes J. Talking it over. 1991. Перевод с английского И.М. Бернштейн.– М.: 2003. – 252с.

Выготский отмечал отсутствие тождественности между мыслью и её словесным излиянием, а также очевидный недостаток языковых средств для воплощения всех возможных мыслительных и эмоциональных комбинаций, порождаемых человеческим мозгом [3, с.172].

Ю.Д. Апресян высказывается, что язык мыслей и язык слов не совпадают друг с другом, и что осмысленные фразы, которые произносит носитель языка, являются своеобразным переводом с «языка мысли» на «язык слов», а понимание этой фразы другим человеком есть обратный перевод с «языка слов» на «язык мысли» [4, с.254].

Следует вывод, что стремление как можно более точно перевести единицы «языка мысли» на «язык слов» побуждает человека использовать новые лексические приемы и средства существующего «языка слов».

В.И. Шаховский отмечает в этой связи: «Мотивами всех эмотивных номинаций являются: эмоции говорящих (психологический мотив), стремление поновому, оригинально и потому экспрессивно обозначить объекты отражения (прагматический мотив), игра с языком (стилистический мотив)». В английском языке частота присутствия неологизмов в лексике значительно выше чем в других языках. Особенно это прослеживается в творчестве современных англоязычных писателей в описаниях эмоционального состояния персонажей.

Английский язык более активно и свободно пользуется неологизмами по сравнению с русским языком. При переводе на русский язык неологизмы выражены словосочетаниями, предложениями или фразеологическими клише. Перевод получается более емким, в то время как английский неологизм отличается своей компактностью. So I Nureyeved the front steps (J. Barnes, Talking it Over) – Затем я легко, как Нуриев, вспорхнул по ступеням крыльца (Пер. И. Бернштейн) [5, с.36]. I pedalled the cycle of fear faster and faster as Hubert failed to hubert (T. Fisher, The Thought Gang) – Я раскручивал педали страха все быстрее и быстрее, ибо у Юбера случился очередной «юбертатный период» – он исчез (Пер. А. Нестерова).

Базовым понятием лексикографии и элементарной единицей словаря является словарная статья.

Словарная статья – это основная единица во всей структуре словаря; это текст, разъясняющий заголовочную единицу. «Словарная статья, – полагает Н.Ю. Шведова, – берет на себя сразу очень много задач.

П.Н. Денисов выделяет следующие черты словарной статьи: требование четкой адресации (справочная функция); описание сочетаемостных потенций слова (принцип экономности, полноты, эффективности); описание смысловых связей слова в лексической системе языка (систематизирующая функция); наличие иллюстративных примеров, речевых контекстов (принцип полноты, эффективности, традиционности).

к России, ее культурным и духовным ценностям, формировать толерантное отношение к религиозным, национальным традициям.

Выводы. Кейс-метод является одним из эффективных методов проблемного обучения иностранных военнослужащих, так как предполагает совершенствование всех речевых навыков (чтения, письма, говорения и аудирования) в процессе обсуждения коммуникативно значимой проблемы. Необходимость осмыслить ситуацию, сформулировать и высказать свое мнение по рассматриваемой теме мотивирует обучающихся к мыслительной переработке информации, продуцированию собственного речевого высказывания на основе имеющихся знаний и речевых умений. Использование метода case-study в обучении курсантов способствует развитию исследовательских, коммуникативных, речевых и творческих навыков в принятии решений, а также предоставляет возможности для актуализации знаний из области военной психологии, педагогики, теории управления, осуществления междисциплинарных связей, поэтому разработка материалов занятий с использованием данного метода может осуществляться совместно с преподавателями специальных дисциплин.

Литература

1. Горюнова Е. М. Развитие коммуникативных способностей студентов технического вуза при обучении иностранному языку (на примере английского языка). Дисс. ... канд. пед. наук. – М.: 2004.
www.childpsy.ru/upload/dissertations/Горюнова_Е_М... [Дата обращения 15.01.2014]
2. Гранин Д. Мой лейтенант. LikeBook.ru\Книги\view/184348 [Дата обращения 20.09.2012]
3. Костерина Э.В. Кейс-метод как способ формирования языковой личности студента технического вуза / Костерина Э.В. // Теоретический и прикладной аспекты преподавания русского языка в техническом вузе: материалы международной научно-практической конференции. – М.: ГОУ ВПО МГСУ, 2011.
4. Крючкова Л.С., Мощинская Н.В. Практическая методика обучения русскому языку как иностранному: учеб. пособие / Л.С. Крючкова, Н.В. Мощинская. – 3-е изд. – М.: Флинта. Наука, 2012. – 480 с.

Мустафаева А.А., Жумажанова Ф.Т.
КазНУ им. аль-Фараби, Казахстан

ФУНКЦИЯ ИНТЕРНЕТА В ИЗУЧЕНИИ АРАБСКОГО ЯЗЫКА

Информационная революция, охватившая многие отрасли, отразилась и на изучении иностранного языка. Появление и развитие Интернета сказалось на обучении и изучении иностранного языка, в частности арабского. Наряду с тем,

что арабский язык является языком Корана – священной книги мусульман, представляет собой один из шести официальных и рабочих языков Генеральной ассамблеи и других органов ООН.

В добавление к литературному языку (или современному стандартному арабскому языку), разговорный арабский язык распадается на различные диалекты, такие как магрибский, египетский, аравийский и др. Арабские диалекты отличаются друг от друга, порой представитель одной арабской страны не понимает представителя из другой.

Интернет играет немаловажную роль как в процессе обучения иностранного, так и в процессе его изучения. Интернет включает в себя элементы для развития аудирования, чтения, написания и говорения, таким образом, мировая паутина может оказать «содействие» в развитии всех навыков языка. При развитии навыков чтения Интернет включает в себя такие возможности, как новости, сказки, рассказы, истории на официальных и неофициальных различных сайтах. В зависимости от уровня владения арабским языком, учащийся может выбрать подходящий сайт для чтения. К примеру, для начального уровня целесообразнее использовать адаптированные сайты изучения арабского языка, где он (учащийся) может найти или подобрать подходящий текст для чтения. Следует отметить, что подобные сайты иногда предоставляют ИЯ-ПЯ словник для облегчения работы с текстом, в том числе для экономии времени на поиск слова.

Касательно второго навыка – аудирования (слушания), то Интернет является «неоспоримым» ресурсом для овладения им, поскольку достаточно богат как аудио, так и видеоматериалами. Следует отметить, что большинство песен и фильмов на арабском языке передаются через какой-либо диалект. Однако через Интернет транслируются новости официальных каналов, таких как «аль-Джазира», «БиБиСи» (версия на арабском языке), «аль-Арабия» и др., что дает уникальную возможность слушать носителей арабского языка.

Третий навык – развитие письма, который включает в себя переписку, осуществляемую через социальные сети (Facebook, Twitter, MSN) и электронную почту. Немаловажную роль исполняет и переписка в микроблогах социальных сетей, так как пишущий развивает не только навыки письма быстро и грамотно, но и чтения. А также следует отметить, что использование социальных сетей для переписки с носителями арабского языка подразумевает и изучение арабской культуры, в том числе юмора.

Последний четвертый навык – навык говорения и ведения беседы. Этот тип включает в себя не только диалоги, осуществляющие между двумя лицами, но и беседу между тремя и более лицами в виде конференции в социальной сети. Поскольку каждый навык связан с другим навыком, то и этот навык имеет тесную связь с навыком аудирования, так как говорящий в момент говорения и продолжает быть слушателем. Четвертый навык является необходимым в «разруше-

Источники порождения эмотивности текста разнообразны и не всеми исследователями понимаются одинаково. С одной стороны, основным источником эмотивности текста являются собственно эмотивные языковые средства.

Эмотивные смыслы необыкновенно гибки, подвижно и вариативно отражаются в лексической семантике. Основанием единой модели глобального описания всего множества эмотивной лексики может служить сема эмотивности, участвующая в манифестации эмоций в семантике слова. Статус семы не только определяется её позицией в семной структуре слова, но и сам определяет характер манифестации эмотивных смыслов слов.

По мнению А.А. Уфимцевой сема эмотивности выступает в статусе категориально-лексической семы, выполняет функцию идентифицирующего и обычно представляет собой аналитическое сочетание, построенное по модели «понятие о чувстве плюс конкретное наименование какого-либо чувства», например: боязнь – чувство страха, опасения; любить – чувствовать глубокую привязанность к кому-, чему-либо.

В иерархии внутрисемных компонентов категориально – лексическая сема эмотивности занимает одну из первых семантических позиций, т.е. она является зависимой от таких компонентов, как «состояние», «отношение», «действие», «воздействие», «признак», «лицо» и другие. В связи с этим в словарных дефинициях сема эмотивности сливается в единое целое с подобными семами, в результате чего эмоции передаются в языке чаще не как отвлеченные сущности, а как характерные проявления объективной действительности: как состояние, отношение и другое. Например, весело «о наличии веселья, о радостном настроении»; веселеть «становиться веселым»; веселить «вызывать веселье»; веселый «полный веселья»; весельчак «тот, кто имеет веселый нрав»; веселье «радостное настроение».

Базовые идентификаторы эмотивной лексики передают общую идею лексического поля – идею чувства, эмоции как особой психической реальности. Именно они формируют лексическое поле эмоций.

Дополнительные идентификаторы, конкретизируя идею чувства, передают содержание эмоций, которое называют «тоном», «тональностью», «квантом». Тем самым они выполняют классификационно-номинативную функцию. В системе лексики национального языка они представляют систему эмоций так, как она сложилась в жизни человечества и как она осознается человечеством на определенном этапе его существования. Учитывая это, эмотивные смыслы, передаваемые дополнительными идентификаторами, называют денотативно-исходными эмотивными смыслами.

Известный психолог К. Изард включает в мотивационную систему человека 10 фундаментальных эмоций: интерес, радость, удивление, горе, гнев, отвращение, презрение, страх, стыд, вина.

На сегодняшний день в среде ученых лингвистов неоспоримым считается мнение о том, что эмоции являются важнейшим фактором, который способствует динамическому развитию лексической и семантической базы языка. Л.С.

Беликова О.В., Бекжанова А.

Карагандинский Государственный университет им.Е.А. Букетова

ПРОБЛЕМА ВЫРАЖЕНИЯ «ЭМОТИВНОСТИ» В ЛЕКСИКЕ И ТЕКСТЕ

Профессор В.И. Шаховский, посветив свою научную работу проблемам эмотивности языка, речи и текста, установил три типа эмотивности слова:

1. Собственно эмотивность.
2. Эмотивность как одна из реализаций семантики слова.
3. Контекстуальная эмотивность.

А также, установлены три уровня выражения эмотивности:

- 1) эмотивное значение;
- 2) коннотация как компонент, сопряженный с логико-предметным компонентом значения;
- 3) уровень эмотивного потенциала [1, с.131].

Понятие эмотивности В.И. Шаховский раскрывает следующим образом: «имманентно присущее языку семантическое свойство выражать системой своих средств эмоциональность как факт психики, отраженные в семантике языковых единиц социальные и индивидуальные эмоции» [1, с.24].

Присутствие эмоциональных концептов в тексте порождают двустороннюю сущность текста, имеющего план выражения и план содержания, через которые манифестируются эмоциональные отношения / состояния говорящих.

Основу эмоционального плана содержания составляет субъективная оценка, являющаяся источником появления эмоционального состояния / отношения говорящего; план выражения представлен категорией экспрессивности, главная функция которой состоит в способности повышать воздействующую, прагматическую силу языковой единицы, обеспечивая её эмотивность. В круг рассматриваемых вопросов включаются все проявления эмоционального в тексте: эмоциональный объект отражения, само эмоциональное отражение, способ выражения эмоционального.

Понятия «эмотивность текста» и «эмотивный текст» не тождественны. Эмотивным считается текст, который отвечает следующим базовым параметрам: передает информацию об эмоциях, а не о фактах; характеризуется эмоциональными коммуникативными целями; содержит в поверхностной структуре языковые и речевые эмотивные знаки, кодирующие эмоции [2, с.44].

Эмотивность текста отражает не только глобальное эмотивное содержание и форму, но и эмоциональную информацию любого статуса (которая проявляется в виде отдельных эмотивных вкраплений на уровне содержания и формы).

нии» языкового барьера и превращении лексических единиц, находящихся в пассиве, в актив – неиспользуемые, но заученные слова становятся активной лексикой, и учащийся начинает активно использовать.

К наиболее продуктивному способу изучения арабского языка посредством Интернета относится использование определенного сайта, где можно развивать как навыки чтения, так и слушания. К примеру, сайт [«http://www.aljazeera.net/»](http://www.aljazeera.net/) позволяет обучающимся с продвинутым уровнем знания арабского языка читать и переводить такие рубрики как «Главная страница», «Новости» (арабские, международные, наука и технология, спорт, медицина и здоровье, экономика и др.), «Египет», «Сирия», «Изучение арабского языка» и «Фестиваль». Используя «прямое транслитерование» у обучающегося развивается навыки аудирования, что немаловажно в формировании не только быстрого говорения, но и произношения, в частности звуков, отличающихся от казахского (русского или английского) языка.

Таким образом, мировая паутина играет немаловажную роль в преподавании арабского языка, так как Интернет богат различными ресурсами для развития четырех навыков.

Литература:

1. <http://www.aljazeera.net/>
2. <http://arabic.kz/>
3. <http://hosgeldi.com/arab/>

Бочкова Л.П.

Студентка Оренбургского государственного университета, Россия

К.п.н. Чапаева Л.Г.

Оренбургский государственный университет, Россия

ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ В ТВОРЧЕСТВЕ МАРТЕНА ПАЖА

Среди дисциплин гуманитарного цикла, которые изучают студенты французского отделения филологического факультета, особое место занимает «Литература страны изучаемого языка». Не зная основ литературы, невозможно стать квалифицированным специалистом, так как эти знания являются составной частью социокультурной компетенции будущих переводчиков. Вместе с тем литература оказывает существенное влияние и на формирование личности студентов, поскольку она, по словам О.И.Федотова, не только дает возможность познать мир, но и является силой, участвующей в развитии и преобразовании в жизни [1].

Как справедливо замечает писатель Юрий Нагибин: «Литература – это разговор с людьми. Иначе в ней нет никакого смысла» [2]. Ведя разговор с читателями, литература учит их различать добро и зло, отвечать за свои поступки; воспитывает целеустремленность, самостоятельность, способность к сотрудничеству и творчеству, чувство сопричастности к событиям, происходящим в мире, и другие личностные качества, составляющие социальный портрет современного специалиста.

Французская литература – старейшая и одна из богатейших литератур Европы, которая всегда отличалась тесной взаимосвязью с обществом и историческим процессом, и занимает центральное положение в интеллектуальном и художественном развитии всей Европы. Такие имена, как Вольтер, Золя, Гюго, Стендаль, Мопассан, Камю, Сартр и многие другие были кумирами читателей, оказали существенное влияние на формирование взглядов целых поколений.

Продолжая традиции своих великих предшественников, представители современной французской литературы отражают сложнейшие процессы, происходящие в нашем стремительно меняющемся мире и формируют литературный пейзаж нынешней эпохи. Произведения ставших уже известными и знаменитыми Анны Гавальды, Фредерика Бегбедера, Виржини Депант, Кристин Анго и других помогают понять сегодняшнюю действительность, повлиять на массовое сознание читателя, прививать непреходящие ценности и создавать ориентиры для развития молодежи. И все это происходит несмотря на то, что современная молодежь предпочитает интернет и кино чтению книг.

Изучая современную французскую литературу, мы познакомились с творчеством молодого, еще не очень известного широкой российской аудитории французского писателя Мартена Паж. Во Франции его считают выразителем дум и настроений современной французской молодежи.

Родившись в 1975 году в Париже, писатель в полной мере ощутил то, с чем сталкивается большинство молодых людей в социуме: будучи молодым энергичным человеком, желающим быть успешным и востребованным, он не сразу нашел применения своим творческим способностям. В студенческие годы Мартен Паж пробовал себя в разных сферах научных знаний, меняя каждый год специализации: право, психологию, лингвистику, философию, социологию, историю искусств и антропологию. Во время учебы подрабатывал ночным сторожем, надзирателем в колледжах и лицеях, помощником по хозяйству и т.п. Все это позволило ему накопить достаточный опыт общения с разными людьми, чтобы самому попытаться проникнуть в психологию молодого человека, который ищет себя в современном обществе.

В настоящее время Паж является автором нескольких романов. Первое произведение «Как я стал идиотом» (*Comment je suis devenu stupide*) было опубликовано только в 2005 году, после того как еще семь романов были написаны «в стол»: «Отличный день отличный», «Стрекоза ее восьми лет», «Быть может история любви» и др.

Кейінгіге келіп жеткен күн.

Қара бура қартайып,

Жар басына шөккен күн, – деп бейнелі жеткізеді [5, 74].

Әнші ақындар көбіне пән таза махаббатты, сұлу әйел сипатын, жастық шақ, жігіттік арман, ар-намыс бостандығын жырлауға ден қойды. Оған Ақан сері, Біржан сал, Естай, Балуан Шолақ тағы басқа ақындардың шығармашылығын айтуға болады. Әйел затының әдемі көрік-келбетін, жан-дүниесінің сұлулығын әсерлі жырлаған Ақан серінің «Ақтоқты», «Мақпал», «Перизат», «Ақсаусақ», «Жамал қыз», «Балқадидиша» тәрізді әндері қыз есімімен аталады. Үкілі Ыбырай әйгілі «Гәкку» әнін Қалима атты сүйген қызына арнап шығарған, мұнда ғашығы аққу құсқа баланып, ән қайырмасындағы аққу құстың үніне ұласатын «гәкку, гәкку» одағайларымен шебер үйлесім тауып, автордың ой-қиялынан туған арман мен зарды күшейте түседі. Әнші ақындар жастарды ықтиярсыз үйлендіретін неке заңына, ескі әдет-ғұрыптарына қарсы шықты.

Ақан серінің «Сырымбет» Естайдың «Қорлан», Қайыптың «Ақбөбек», Сауытбектің «Ақбөбек» тағы басқа әндері қалың мал жоралғыларын айыптаған, махаббат бостандығын, сұлулықты дәріптеген туындылар. Ақан сері өлеңдері трубадур лирикасындағы әйелді культке айналдыру сарындарын еске салады. Ғашықтық тақырыптағы өлеңдерден ұшқалақ сезім, құмарлық, ләззат алуға ұмтылысты жырлайтын тұстары да ұшырасады.

Әнші ақындар шығармашылығының поэзиямызда өзгеше арналы болып қалыптасуына қазақ даласындағы әлеуметтік жағдай ықпалын тигізді. XIX ғасырдағы сан қабатты өзгерістер, ежелгі салт-дәстүрдің, қауым мен қауым, адам мен адам арасындағы қатынастардың басқаша өріс табуы әншілік поэзиямыздың қуаттана дамуына қолайлы жағдай тудырып, әнші ақындар өз әнін, өз өнерін ақы дәмету үшін пайдаланған емес, оны күрестің құралы деп таныған, бар ғұмырын өнерге қызмет етуге бағыттай білген жандар. Олардың еркін жүрісі, ерке әндері айналасындағылардың бәріне бір-бірдей жаға бермеген, ел тұтқасын ұстаған үстем топтан қысым да көрген. Олардың шығармаларында өнер жолындағы адам тағдырының қиындығы жырланады. Әнші ақындар айналасында өтіп жатқан құбылыстарды сырттан бақылаушы ретінде емес, өз басынан кешкен жайларды суреттеу арқылы махаббат пен ғадауат, теңсіздік пен әділетсіздікті қоғамдық орта мен адам арасындағы қатынастарды жырлап, бүгінгі күнге жеткізді деп ойымызды қорытамыз.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Біржан сал Қожағұлұлы. «Ләйлім шырақ» – Алматы, 1986.
2. Жаяу Мұса. «Ақ сиса», құрастырған: З. Қоспақов. - Алматы, 1985
3. Қорамсаұлы А. «Шығармалар» – Алматы, 1963
4. Қошқарбаев Ш. «Ақ қайың» – Алматы, 1984
5. «XIX ғасырдағы қазақ ақындары» – Алматы, 1988

Ыбырайдың жігіттік шағында аты елге кең тарайды. Осы өлеңнің жалғасын оқып көрейік:

«Сал» атандым он сегізде,

Қайғысыз ендім бір теңізге.

Он тоғызда оттай лаулап,

Ойнақ салдым кеменізге

Жігіт боп жетіп қалдық жиырмаға

Кезегенге дәм үйден бұйыра ма?

Өнерге өңмен салып ұмтылмасаң,

Жастықта нәпсі шіркін тыйыла ма, – деп өзінің жігіттік дәуренін босқа өткізбей салдық құрып, өнер жолына бет түзегенін айтады [5, 68].

Ыбырай «Көкейкесті» деген өлеңінде:

Бірді алдап көргенім жоқ, бірді қорғап,

Жігіттікті өткіздім ән-күй толғап.

Күрмеуіне қысқа жіп кейде келмей,

Ұшығына жібердім өлең жалғап, – деп өзінің жігіттік шағын қызықпен өткізгенін кейде қол қысқалықтан ойдағысының бәрі бірдей болмай, ауқаты жетпеген жерде өлеңі, әнімен алдынан жол ашқанын айтады [5, 72].

Ақанның «Майдақоңыр» деген өлеңінде мынадай жолдар бар:

Жігіттің падишасы Әмір-Темір

Бозбала әнге салсаң қайғың кемір

Кешегі бес болыстың кеңесінде

Шығарған Ақан сері «Майдақоңыр», – деп Әмір-Темірді жігіттің падишасына балайды [5, 69].

Ал Жаяу Мұса мына бір өлеңінде:

Жігітке ашу – дұшпан, нәпсі – жауың

Алдында ақыл деген асқар тауың

Көңіліңе бір зәредей түссе қайғы,

Білмейсің қай жеріңнің ауру, сауын – деп, жігіттің нағыз жауы мен дұшпаны деп, ашу мен нәпсі екенін айтады [1, 25].

Адамның жас мөлшері, табиғат көрінісі, замана жаңалығы – бәрі де Ыбырай, Ақан сері, Біржан сал Сегіз сері сияқты сал-серілеріміз өлең-жыр арнаған тақырып осы тақырыптарды жырлауда олар өз уақыты, өз ортасынан көп ілгерілік танытады. Мысалға Үкілі Ыбырайдың мына бір:

Жігіт болдым он жетімде,

Тында айтқан кебімді,

Шаруадан бас тартып,

Қалжыңға бұрдым бетімді.

Сал атандым он сегізде,

Қайықсыз кірдім бір деңізге.

Он тоғызда оттай лаулап,

Ойнақ салдым кеменізде, – деп, кісінің жас-шамасына байланысты жазылған. Олар осындай дәстүрлі тақырыптың өзін тың баламамен түрлендіріп береді [5, 71]. Мәселен Ыбырай өзінің қартайған шағын:

Әттең дүние, өткен күн

«Как я стал идиотом» – дебютный роман Мартена Пажа. На русский язык его перевела Ирина Кузнецова [3]. В романе речь идет о «гуманитарном мальчике» Антуане, который живет впроголодь, несмотря на то, что он умен и начитан, обладает многими достоинствами, о которых другие могут только мечтать. И однажды он решает начать жить по-другому, то есть так, как все. Он проходит многие испытания, которые фактически были искушениями, примеряет на себя пороки современного мира: пытается стать алкоголиком, замышляет самоубийство, участвует в финансовой махинации и др.

Называя своего героя «Идиотом», писатель фактически подписывает приговор всем неординарным людям, которые не могут вписаться в «правильную» жизнь и кидаются из крайности в крайность – суицид, пьянство, проституцию. «Ум делает своего обладателя несчастным, одиноким и нищим, – считает герой романа, – тогда как имитация ума приносит бессмертие, растиражированное на газетной бумаге, и восхищение публики, которая верит всему, что читает». Только «идиоты», по его мнению, могут «найти себя» в жизни, потому что не задаются сложными вопросами, а предпочитают приспособиться к тем обстоятельствам, которые диктует жизнь в XXI веке.

Но пройдя через все испытания, которые он сам себе устроил, герой Пажа все же сумел вернуться к важным для себя ценностям, он понял, что каждый человек должен пройти свой путь, найти свое место в жизни и ее смысл. Это возможно только в том случае, если ты познаешь жизнь, а не пытаешься построить умозрительную модель, не имеющую отношения к реальной жизни. Вывод автора о том, что между мудрым и умным человеком есть существенная разница является не новым в литературе – умный изучает жизнь теоретически, а мудрый сочетает теорию и практику, но каждое новое поколение решает проблему «лишнего человека» по-своему.

Молодое поколение Франции начала третьего тысячелетия доверяет Мартену Пажу, потому что его легко читать, он остроумен и не претендует на роль морализатора, он не важничает и не хочет казаться слишком взрослым и слишком мудрым.

Обсуждение романа «Как я стал идиотом» показало, что студенты не остались равнодушными к темам, отраженным в романе, что они тоже не очень уверены в своем будущем, опасаются проблем с трудоустройством. На вопрос о наиболее ярких моментах книги, студенты привели в качестве примеров следующие цитаты: «Глупость это не нехватка ума, а нехватка смелости»; «Те, кто полагает, будто ум возвышает нас, явно не обладают им в достаточной степени, ибо не понимают, что ум – это проклятие»; «Ум хорошо, а счастье лучше»; «Чтение великих авторов, усилия мысли, изучение трудов гениальных ученых не обязательно делают человека умным. Но риск чрезвычайно велик»; «Сыпать цитатами слишком легко, потому что на свете столько великих писателей и они столько всего умного сказали, что самому вроде как и напрягаться не надо»;

«Слово «интеллект» ... означает способность красиво формулировать и убедительно преподнести полную ахинею».

Произведения Мартена Паж действительно популярны, их тиражи растут, они опубликованы в более чем 20 странах, режиссеры добиваются его согласия на экранизацию романов; цитаты из них активно используются в блогах, на форумах, в дискуссиях и дебатах о жизни современной молодежи.

Каждое поколение нуждается в литераторе, который отразил бы его поиски смысла жизни и попытки найти себя в глобализованном мире, где молодые люди чувствуют себя отвергнутыми обществом и не могут реализовать себя в нем.

Мы полагаем, что Мартен Паж в своих романах, эссе, новеллах описывает современную жизнь молодежи так, что, кто-то, прочитав их, осознает свои ошибки, а кто-то их уже никогда не допустит. Не в этом ли состоит главное назначение литературы!?

Литература:

1. Федотов О.И., Введение в литературоведение / О.И. Федотов – М.: – 43с.
2. Задачи литературы в современном социуме. Режим доступа: <http://www.stihi.ru/>
3. Мартен Паж, Как я стал идиотом / Мартен Паж. – Иностранка.: – 2006. – 144 с.

Шапауов Алиби Кабыкенович

*Преподаватель Кокшетауского государственного университета им. Ш.Уалиханова.
Казахстан*

Манарбекулы Ауганбек

*Студент 4-го курса фил.фака Кокшетауского государственного университета
им. Ш.Уалиханова. Казахстан*

ОТ ЭПОСА ДО ДРАМЫ

«Оживление духа» – одна из художественных условностей, издавна используемых в классической и в казахской драматургии. Как известно, в мировой драматургии оно встречается в драматических произведениях Шекспира, Г.Ибсена, Б.Шоу и др. А в казахской национальной драматургии духи говорят человеческим языком в таких творениях, как «Қаракөз» М.Ауезова, «Аркалык батыр» (пьеса-диалогия) Ж.Шанина, «Золотой перстень» (дух – мать Халимы) К.Кеменгерова, «Апке» («Старшая сестра») Д.Исабекова и других драматических произведениях.

Заслуживает внимания и следующее высказывание профессора Н.Габдуллина: «Драматический конфликт отличается от конфликта в романе или

Торыны таң асырып мінген қандай,
Үкілі әсемдетіп жүрген қандай!
Тұсынан қызды ауылдың ән шырқатып,
Сыбанып ақ білекті түрген қандай!
Сөз салып қалқатайға жеңгесінен,
Құрбыңмен сыпайы ойнап-күлген қандай!-
деп басталатын әнді жігіт көңілінің бір асқақ аңсары етіп шырқамады ма? [2, 31].

Шашубай Қошқарбаев сал-серілер серілік өмірінің нағыз алаулаған жігіттік шағын былай бейнелейді:

Құс атып, аң аулаймын Сарышығаннан
Қызға жылы көрінер қаршыға алған
Қиынға ұя салған қыран едім,
Аққудың төсіне ұйықтап, талшық алған [3, 43].

Мұнда Шашубай мергендік, аңшылық өнердің жігіттік дәуреніне құрал болғандығын аңғартады. Біржан сал өзінің «Біржан сал» деп аталатын алғашқы өлеңінде:

Баласы Қожағұлдың Біржан салмын,
Адамға зияным жоқ жүрген жанмын
Кісіге менменсінген бас имеймін
Өзім әнші, өзім сал кімге зармын.
Жасым бар жиырмада, жасырмаймын,
Басымнан дұшпан сөзін асырмаймын [4, 43],-

деп өзінің ақындық, әншілік құдіретіне, турашыл, сыншыл ойына берік сеніммен, ешкімнің алдында бас имейтін тәкаппар екенін айтады. Біржан жігіттік туралы ойларын есейген шағында «Жамбас сипар», «Талай заман» өлеңдері арқылы жеткізген тәрізді:

Ал десе еркін жүйрік ағындаған
Ақылға кейбір надан бағынбаған.
Жігіттік бойға таққан бір гауһар тас,
Қартайсаң қайғы айналып табылмаған.
Түскендей аспан жерге іс болса да,

Бел байлап тәуекел деп төзген артық,- деген толғауында жігіттікке тән талапкерлікті замандасына, жас жігіттерге үлгі етіп ұсынады [4, 61]. Жігіттік сонымен бірге, дүниені сайран етіп өнер үлгісін шашқан өз өмірінің сәулесіндей, оны әрі өкініп жоқтайды, әрі мақтан етеді.

Ыбырай Сандыбайұлы ерте атқа мініп, жігіт болып, серілік жолға беттегенін былай бейнелейді:

Жігіт болдым он жетімде
Тынды айтқан кебімді.
Шаруадан бас тартып,
Салдыққа бұрдым бетімді [5, 61].

Уакаева Н.А.

Қазақстан инновациялық университетінің 2 курс магистранты, Семей қаласы

САЛ-СЕРІЛЕР ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ ЖІГІТТІК ДӘУРЕН, АДАМГЕРШІЛІК ТУРАЛЫ ТОЛҒАНЫСТАРЫ

Сал-серілер ежелгі дәуірден сақталып келе жатқан халықтың тіршілігіне көп жаңалық кіргізген, қазақ мәдениетінің бір жарқын белгілері. Ең алдымен сал-серілер поэзиясындағы жігіттік дәурен, жастық шақ, адамгершілік толғаныстарына тоқталмастан бұрын, сал, сері ұғымына тән ортақ қасиеттерге сипаттама берсек (Сурет 1):

Сурет 1 – Сал-серілерге сипаттама

Сал-серілер поэзиясында қыз бейнесін жасаумен қатар, жігіт бейнесін, жігіттік шақты бейнелеу де жиі кездеседі. Жаяу Мұса «Көкаршын» деген өлеңінде жігітке тән басты қасиет – ер жігіттің айтқан сертінде тұруы екенін айтады. Көкаршын ән еркесі баппен айтса,

Ер жігіт не болады серттен тайса.

Ән болмас «Көкаршындай» қайда барсаң,

Ән білем деген адам шынын айтса [1, 60].

Сал-серілер ауыл бозбаласының ғашықтық әсер-сезімін, қыр ұлына тән ұлттық жастық кейіптерді ғажап бейнелеген. Ақан серінің жігіттік лирикасы кең табиғат құшағында ескен дархан жігіттің ерлігіне, даланың сұлу көрінісіне, халықтық сүйкімді бейнелерге толы.

Жастық, бозбалалық кезінде Ақан серінің көп жырлаған тақырыбы – достық, махаббат мәселесі. Ол сүйіспеншілікке беріктік пен адалдықты, махаббат еркіндігін аңсайтын тамаша өлеңдерін әнге қосып айтқан. Эстетикалық сезімі, талғамы күшті, нәзік жанды ақын өмірдегі небір сұлу, әдемінің бәрінәнге қосып жырлаған. Атап өткеніміздей, Ақанның жігіттік, серілік өлеңдері кезінде дала жастарының сүйікті жыры болып, ел ішіне мол жайылғаны мәлім. Ақанның өзі шығарған әсем әндеріне қосып талай жас:

повести. Драматург в пьесе не может охватить, параллельно развивать, как в романе, многоплановые события, он берет самое конфликтное событие в жизни человека и через это событие показывает душевные волнения героя, его устремленность к высотам или же падение, поворот к разрушению» [1, 148].

Бурно проходит конфликт и между Дерягиным и Тamarой в пьесе драматурга Сакена Жунусова «Қос анар». Дерягин привез Тамару на «покорение целины» из далекого края как сестру, но с течением времени в нем проснулось чувство ревности, и он, сам об этом не ведая, перешагивает пределы разумного поведения. Тамара же изображена как трудолюбивая, честная, умная девушка.

Руководящие работники Алакозов, Моргун редко появляются в событиях пьесы и в большинстве случаев остались лишь в ряду советчиков, наставников, нет в их действиях моментов, порождающих конфликтные ситуации. По всей драме острые диалоги происходят между Карасаем и Райхан, Карасаем и Мухитом, глубокие монологи проявляются у Райхан, Акбопе, Дикая, Карасая, а иронические элементы наблюдаются в хитры перепалках между Мукатом и Дикаем. Например:

«М у к а т. Правда, что Халиль сдал свою кровь для того русского шофера?
Д и к а й. У них, оказывается, одна группа крови.

М у к а т. Он, что, набрал свою кровь в колодце,.. это же кровь наших предков?

Д и к а й. Получается, кровь наших предков и кровь русских – одна группа?

М у к а т. Ух ты, дрянью этакая, смотри, как он разбирается в группах!

Д и к а й. Был дрянью, теперь стал большим специалистом, так что бросьте говорить такие слова» [«Қос анар»].

К концу пьесы Карасай начинает понимать суть наставшего времени, давать сыну Халилю дельные советы, выражает удовлетворение по поводу того, что сын сейчас на правильном пути. Здесь вмешательство его хитроумного свата Муката и повторное воспламенение последнего конфликта драмы служат разгадкой тайны пьесы. Халиль радостно сообщает отцу Карасаю о том, что будет переселять всех на новое место, что там работы хватает для всех желающих, но...

«М у к а т (с насмешкой). Почему бы тебе хлеб не охранять, ты же не хуже пугала?

К а р а с а й. Эй, Мукат, погоди. Мы поклялись именем наших предков, с Кораном в руках, что будем молчать до конца. Но ты начал сам раздувать этот потухший огонь. Хотя сегодня что осталось от понятия «дух предков», «священная сила слов Корана»?! Теперь, перед тем, как уйти из этого мира, я выскажу все, и ты слушай, Райхан. Я давно не могу смотреть людям в глаза... Это я тогда, в далеком прошлом, поджег колхозное хлебное поле...» [«Қос анар»].

Драматург С.Жунусов здесь устами своего героя Карасая мастерски сочетает художественную правду с исторической правдой. «К а р а с а й. ...Отец мой Талжан попал под конфискацию и, когда у него отобрали около двух тысяч лошадей, он от горя слег. Так и не поднялся от того шока...» [«Қос анар»]. То,

что автор даже при социализме сумел открыто сказать, какой трагедией для казахского народа обернулась «конфискация», явилось настоящим гражданским мужеством.

В одном из интервью писатель, говоря о превращении исторической правды в художественную, отметил: «В романе «Дом в степи» Малжанова роща – на самом деле Тельжанова роща. Иносказание – обычный прием в литературе. Все же в этом случае надо было быть осторожным. Тельжан был известным волостным управителем, а его сын Темирболат – «врагом народа». Если до сих пор его сын Канафия (видный художник, профессор Канафия Тельжанов) боялся упоминать имя отца, то вы не удивляйтесь нашей осторожности, ибо в противном случае это могло сыграть роковую роль в издании романа» [2]. В пьесе, написанной на основе романа, это название оставлено в неизменном виде – Талжан. К концу событий Карасай полностью поворачивается лицом к течению жизни, жалеет о своем прошлом, едет прощаться с родными и близкими, а Райхан выходит на заслуженный отдых.

В.Г.Белинский писал, что герой драмы – человек, там не событие – хозяин человека, а человек – хозяин события, человек по-своему решает проблемы события, по-своему завершает его [3,10]. В драме «Қос анар» авторская концепция, авторское решение выражены с большой высоты кругозора драматурга.

Пьеса «Қос анар» – произведение, продемонстрировавшее настоящий драматургический талант автора. В ней каждая картина, каждая деталь служит для глубокого раскрытия основной идеи драмы. Ее художественная особенность четко видна и по образности, и по красоте языка. В советскую пору о пьесе «Қос анар» было написано всего несколько небольших откликов. Причина заключалась в том, что под видом «освоения целины» практически была продолжена политика колонизации края, но уже в «галантной» форме. Драматург сумел показать устами своих героев, изобразить и положительные, и негативные стороны событий тех лет.

Мнение С.Ордалиева выражало требование той эпохи, веяние политики того времени: «Казахские драматурги вносят вклад в то, чтобы в своих произведениях в основном показать партийных работников как положительные образы, их действия – как достойный пример для зрителя. Это закономерно. Ибо все наши победы, наш самоотверженный труд совершаются только под руководством нашей любимой Коммунистической партии» [4,209]. А ученый С.Кирабаев к роману «Дом в степи» подходит уже с точки зрения современного литературоведения, предлагает путь справедливой оценки: «Роман Сакена надо перечитать с позиции сегодняшнего понимания эпохи. В нем раскрыта трагедия отлучения крестьянина от земли, ограничения древних традиций. Эту идею писатель рельефно показывает через историю характеров» [5].

В действительности, во всех произведениях советской эпохи сквозило «веяние коммунистической идеологии». Мы, конечно, далеки от мысли очернения того времени. А писатель-драматург С.Жунусов сумел создать вещи с подтекстом, противоположные течению времени.

Современная сказка для взрослых интересна также тем, что авторы сказок мастерски вплетают современное содержание – проблемы современного человека, современной жизни – в художественную ткань сказочного текста. Включение в сказочную словесную ткань лексических единиц, обозначающих реалии современной действительности, создает у читателя определенный эмоциональный настрой. Экспрессивный эффект достигается нарушением логических стереотипов, нарушением жанровых, сюжетных схем, которые сложились исторически, отступлением от привычных норм. Использование многочисленных несоответствий и нарушений обусловлено ориентацией сказок на взрослого читателя, поскольку нарушения стереотипов способны вызвать экспрессивный эффект лишь тогда, когда до восприятия текста между событиями, отраженными в тексте, в сознании адресата была установлена стереотипная связь (Кириллова, 2005).

Анализ тем, которым посвящены современные сказки для взрослых, позволили выделить основные из них, к которым относятся: противостояние добра и зла, взаимоотношения между мужчиной и женщиной (в быту и профессиональной среде), взаимовлияние человека и окружающего мира.

Итак, современная сказка для взрослых – это авторское, эпическое прозаическое произведение с установкой на вымысел, отличающееся высокой образностью и метафоричностью языка, усложнением лексики, имеющее цель оказать воздействие на эмоциональную и интеллектуальную сферу взрослого читателя, чьи проблемы лежат в основе этого литературного произведения.

Литература:

1. Алещенко Е.И. Этнотерминологическая картина мира в текстах русского фольклора (на материале народной сказки): Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – Волгоград, 2008. – 42 с.
2. Богданов К.А. Повседневность и мифология: исследования по семиотике фольклорной действительности. – СПб.: Искусство – СПб, 2001.
3. Кириллова О.Ю. Языковые особенности современной немецкой литературной сказки: Автореф. канд. филол. наук. – Нижний Новгород, 2005. – 21 с.
4. Ковальчук Л.П. Концептуальная интеграция исходного пространства «женщина» в сказочном дискурсе (на материале русских и английских народных сказок: Автореф. канд. филол. наук. – Челябинск, 2012. – 24 с.
5. Ритцер Дж. Современные социологические теории. – СПб.: Питер, 2002. – С. 252–256.
6. Тодоров Ц. Поэтика // Структурализм «за» и «против» / Сб. статей под ред. Е.Я.Басина и М.Я.Полякова. – М.: Прогресс, 1975. – С.37-113
7. Bettelheim, Bruno Kinder brauchen Märchen. – München, 2006.
8. Tegetthoff, Folke Statement / <http://www.tegetthoff.at>

писателя-сказочника Ф. Тедеттхофа, не желанием убежать от действительности, а наоборот желанием окунуться в эту действительность, тоской по ней (Tegetthoff, Интернет).

Адресат современной сказки для взрослых – это взрослый человек с определенным социальным статусом, жизненным, культурным и языковым опытом, сложившимся характером и определенным социальным и интеллектуальным уровнем, этическими ценностями и нормами. Данные тексты имеют возрастное ограничение не только в соответствии с некоторыми моральными и этическими принципами, но еще и потому, что понять и адекватно интерпретировать их лингвистические особенности способен лишь взрослый читатель, обладающий абстрактным мышлением, соответствующим уровнем интеллекта и разделяющий или испытывающий эмоции, аналогичные эмоциям текстового субъекта.

Адресуя сказку взрослому читателю, автор открывает определенные горизонты ожидания (Тодоров, 1975: 99) и строит произведение таким образом, чтобы удовлетворить это ожидание. Для того, чтобы этот процесс был успешным, автору необходимо учитывать знание взрослого читателя основных норм и объектов народных сказок, а также имеющийся у него пресуппозиционный фонд, характеризующийся наличием широкой контекстуальной информации и сложной структурой, обусловленной более длительным жизненным опытом адресата.

Основная коммуникативная цель сказок для взрослых – произвести на читателя определенное эстетическое воздействие, апеллировать к его эмоциональной и интеллектуальной сфере с целью нравственного очищения, создания негативного отношения к проявлению зла, чувства сопереживания добру в его вечной борьбе со злом. Поскольку современная сказка иллюстрирует проблемы современного общества и человека в нем, то дидактическая цель заключается в воздействии на интеллектуальную сферу адресата, стремление автора сказки донести до читателя поучительный или познавательный смысл, преподнести урок. Современные сказки для взрослых преследуют и развлекательную цель, а именно оказание воздействия на эмоциональную сферу адресата. Современная сказка для взрослых призвана не только освещать проблемы современного общества, но и доставляет удовольствие читателю (Кириллова, 2005: 6).

Отображение в сказках современной действительности и ориентация на взрослого читателя определяют основные характеристики этого жанра сказок, к которым относятся высокая образность и метафоричность языка, аллегоричность, особое соотношение фантазии и реальности, нестандартные формы пространственно-временного членения и трёхчленность, относительно устойчивая сюжетно-композиционная структура, эпическое и/или монологическое повествование, описательность, психологизм (Кириллова, 2005; Ковальчук, 2012).

Современные сказки для взрослых характеризуются усложнением лексики. Для них типично употребление абстрактных существительных, терминов и слов иностранного происхождения, прилагательных и глаголов, описывающих сложную эмоциональную и интеллектуальную деятельность текстового субъекта.

Когда мы беседовали с ним по поводу моих исследований, Сакен ага говорил: «Был разговор, что роману «Дом в степи» будет присвоена премия комсомола, меня даже заранее сфотографировали, чтобы потом дать в газету. Но впоследствии, не знаю по какой причине, не было ни премии, ни фото. Это потом я узнал, что, оказывается, не сумел создать «коммунистический образ» Карасая – главного героя романа... Все же позднее стало известно, что мой роман явился первым в Советском Союзе крупным художественным произведением, посвященным теме целины» [6].

На основе своего романа С.Жунусов создал драму «Қос анар» в двух частях, в которой образы главных персонажей несколько не ослабли, а были поданы в том же духе, но с учетом закономерностей драмы; таким образом автор с помощью сценического искусства, художественной правды еще раз убедительно раскрыл глубинные пласты противоречивой, необдуманной «советской политики». Здесь по сравнению с партийными персонажами (Моргун, Алакозов и др.) образ Карасая стоит намного выше, весомее, значимее. События пьесы происходят именно вокруг главного героя Карасая.

Исходя из анализа инсценировок Сакена Жунусова, следует вывод: он перенес закономерности драматургического жанра в известные казахские прозаические произведения и в свои собственные, внес в них изменения в соответствии с требованиями сцены; взаимоотношения персонажей построил на существенном конфликте; несколько не снизил вес главных образов, а наоборот, усилил их с разных граней; отдельным персонажам придал драматический характер; не забывая об актерской игре, построил ее на драматическом ритме, придал интонацию; по-другому подал монологи и диалоги драмы. Хотя у автора сохранились основная тема, магистральная линия, идея, произведения претерпевают качественные изменения. Конфликт усложняется, подключаются новые событийные линии. Персонажи проявляются с новых граней, которые не наблюдаются в прозаических произведениях.

Литература:

1. Фабдуллин Н. Ф. Мүсрепов – драматург. – Алматы: Өнер, 1982.
2. Сауалына – жауабы. Жазушы С.Жүнісовпен сұхбат // Қазақ әдебиеті. 1993
3. Белинский В.Г. Тандам. шығар-ы. – А: ҚБМБ, 1948, 1-кітап.
4. Ордалиев С. Қазақ драматургиясының очеркі. – Алматы: ҚССРҒА, 1964.
5. Қирабаев С. Кеңес дәуіріндегі қазақ әдебиеті: дәуірлеу мен жаңаша пайымдау // Егемен Қазақстан, 16.07.1999.
6. Жазушы-драматургпен сұхбат (Ә.Шапауов сұхбаты). – Алматы, 3.02. 1998

Шалболова У.Ж.
д.э.н., профессор (КГУ им. Коркыт Ата, Казахстан)
Елпанова М.А.
к.э.н., доцент (КГУ им. Коркыт Ата, Казахстан)
Казбекова Л.А. –
к.э.н., доцент (КГУ им. Коркыт Ата, Казахстан)
Қонысбекұлы М.
магистрант (КГУ им. Коркыт Ата, Казахстан)

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСУ ЖАҒДАЙЫНДА МҰНАЙ-ГАЗ КӘСІПОРЫНДАРЫНЫҢ СТРАТЕГИЯСЫН ЖЕТІЛДІРУДЕ ЖҮЙЕЛІЛІК ТӘСІЛДІ ПАЙДАЛАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мұнай-газ кәсіпорнының сыртқы ортасының тез өзгеруі басқаруға жаңа әдістер, жүйелер және жолдарының пайда болуына жағдай жасайды. Егер сыртқы орта тұрақты болса, онда стратегиялық басқарумен айналысудың аса қажеттігі жоқ. Дегенмен қазіргі кезеңде көптеген кәсіпорындар тез өзгеретін және қиын болжанатын ортада жұмыс істейді, сондықтан қазіргі нарықтық жағдайда кәсіпорынды тиімді басқарудың идеясы ретінде стратегиялық басқару жүйесінің әдістерін қажетсінеді.

Ең алдымен, «стратегияны жоспарлаудың жүйелі үдерісі ретінде» түсінігін нақтылау керек. Көбінесе «стратегиялық» анықтамасының мағынасы стратегиялық басқаруды басқару қызметінің бір бағытына апарып қосатыны анық. Стратегиялық жоспарлау әдетте, жоспарлаудан «тек кейбір компоненттердің құрамымен және осы компоненттердің уақытша бағдарымен» ажыратылады немесе «стратегияны өңдеу және жүзеге асыру бойынша ұйым қызметінің реттілігін анықтайтын процесс» ретінде ұсынылады.

Демек, стратегия бұл басқарудың жүйелік процесі ретінде ұйымның максаттары мен міндеттерін анықтаумен байланысты және өз максаттарына жетуге мүмкіндік беретін ұйым мен қоршаған орта арасындағы нақты қарым-қатынасты қолдаумен, оның ішкі мүмкіндіктеріне сәйкес келу керек және сыртқы талаптарды түсіну қажет. Болашақта ұйымның соңғы максаттарына жетуін қамтамасыз ететін әлеует, стратегиялық басқарудың соңғы өнімдерінің бірі болып табылады. Сондықтан, стратегиялық жоспарлау жүйелік процесі ретінде сыртқы орта факторларының жоғары тұрақсыздану жағдайында және олардың уақытының белгіленбеуімен анықталады.

Басқарудың жүйелі процесі ретінде қарастырылған стратегия ерекшеліктерін жинақтай келе, ішкі және сыртқы өзгерістерге адекватты әсер ету және бәсекелестік басымдылығын қалыптастыру негізінде стратегияны кәсіпорынның қойған перспективалық максаттарына тиімді жету әрекеті ретінде түсіну керек. Басқарудың жүйелі процесі ретінде стратегияның мәні сыртқы орта басымдылығы есебінен ерекше

Огневая В.С., к.ф.н. Петрова Е.И.
Южный федеральный университет, Россия

ФЕНОМЕН СОВРЕМЕННОЙ СКАЗКИ ДЛЯ ВЗРОСЛЫХ

Цель настоящей статьи – описать жанровое своеобразие сказок для взрослых.

Последние десятилетия характеризуются усиленным вниманием к исследованию устного поэтического творчества, фольклора, одним из наиболее популярных видов которого является сказка. Сказка, как объект исследования, представляет интерес для таких научных дисциплин, как история, история религии, фольклористика, социология, психология, педагогика, лингвистика и др. Неослабевающий интерес к исследованию сказок в научных трудах определяется их ролью в передачи культурных ценностей, формировании картины мира и национального характера; ростом интереса к историческому прошлому и поиску национальной идеи; возможностями понять закономерности хаотичного мира (Алешенко, 2008: 1; Богданов, 2001: 9-10; Ритцер, 2002: 255).

Несмотря на значительное число исследований, посвященных сказке, в лингвистической литературе не существует общепринятого определения понятия «сказка». Каждый исследователь приводит свою дефиницию, выделяя характеристики, важные именно для него. Суммируя имеющиеся определения, под сказкой мы понимаем эпический, повествовательный, сюжетный жанр устного народно-поэтического творчества, направленный на воспитание, нравоучение и эстетическое развлечение.

С позиции социологии сказки отражают отношения в обществе, с позиции психологии сказки предлагают модели преодоления страха и решения конфликтных ситуаций, с позиции психоанализа сказки могут использоваться в терапевтических целях. Несмотря на это многие исследователи занимаются исключительно феноменом детской сказки, придерживаясь тезиса Б. Беттельхейма о том, что «детям нужны сказки» (Bettelheim, 2006).

Среди всего разнообразия жанров сказок нас, прежде всего, интересует «недетская» сказка – жанр, возникший в немецкой литературе 80-90 гг. XX века. Современные сказки для взрослых представляются многим исследователям как истории жанра научной фантастики и фэнтези для взрослого читателя. Вслед за О.Ю. Кирилловой, мы определяем современную сказку для взрослых как авторское, эпическое прозаическое произведение с установкой на вымысел, с системой образов, представленных фантастическими и нефантастическими персонажами и ориентированной на взрослого читателя формой повествования, с различным характером связи с фольклором (Кириллова, 2005: 15).

Современная сказка для взрослых представляет собой некий своеобразный отклик на проблемы современного человека и общества в целом. Обращение взрослого человека к жанру сказки вызвано, по мнению известного австрийского

У рамках соціолінгвістичного дослідження нової лексики розглядаються питання розвитку лексичної підсистеми мови, обумовленого впливом соціально-економічних і політичних перетворень, що відбуваються в суспільстві.

Останнім часом у лінгвістиці з'явився новий підхід у дослідженні неологізмів – **когнітивний**, який пояснює появу нових слів у мові активною пізнавальною діяльністю людини, переосмисленням відомих фактів і явищ, продукуванням нових об'єктів та ідей і необхідністю їх найменування. [1, с. 7].

Дослідження нової лексики з точки зору **функціонального підходу** передбачає аналіз способів утворення неологізмів, виявлення внутрішніх закономірностей, за якими здійснюється вибір та адекватне вживання тої чи іншої лексичної одиниці у конкретному комунікативному акті [3, с. 69]. При функціональному підході розглядається вживання лексичних одиниць, їх функціонування у певних сферах діяльності, які забезпечують комунікативний процес та функції, які вони виконують, а саме:

- словотворча – утворення нових слів шляхом словоскладання, афіксації і т.д.;
- номінативна – виникнення нової лексичної одиниці з новою структурою та значенням, тобто нового номінанту, що позначає нове поняття;
- емотивна – внесення стильового забарвлення афіксами.

В основі **прагматичного підходу** до вивчення нової лексики лежить дослідження варіативності слова. Під варіативністю розуміють сукупність варіантів в межах слова, кожен з яких може бути прагматичним варіантом і виконувати прагматичну функцію. Тому при прагматичному підході розглядається вживання слова в різних комунікативних ситуаціях залежно від соціального, територіального, національного, вікового та інших статусів учасників комунікації [2, с. 207].

Отже, відсутність чіткого визначення поняття неологізму зумовлене різними підходами до вивчення цього поняття. Існують такі основні підходи до вивчення нової лексики, як структурно-семантичний, соціолінгвістичний, когнітивний, функціональний та прагматичний.

Література:

1. Андрусак І.В. Англійські неологізми кінця ХХ століття як складова мовної картини світу: Автореф. дис. канд. філол. наук. – К., 2003. – 15 с.
2. Заботкина В.И. Соотношение прагматической и семантической вариативности в лексике современного английского языка / В.И. Заботкина // Вариативность в германских языках : Тез. докл. Всесоюз. науч. конф. – Калинин, 1988. - Ч.2. – С.207-208.
3. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности. М.: Либроком, 1986. – 160с.

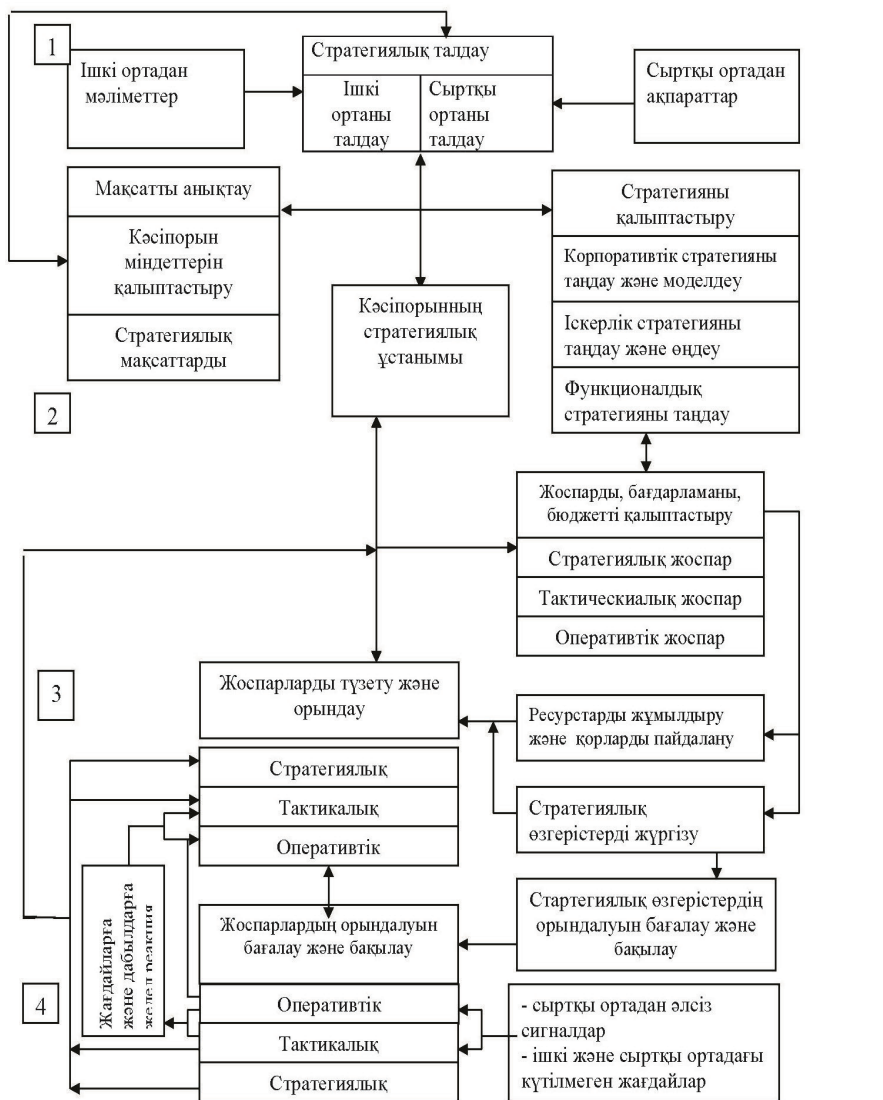
мақсаттармен және тімділікпен сипатталады, ал кәсіпорынның ресурстары бәсекелестік басымдылығын ұстап тұру және жаулап алу стратегиялық маңызды нәтижелерге жету құралы ретінде қарастырылады. Басқарудың жүйелі процесі ретінде стратегия басқарудың кез-келген үдерісі тәрізді классикалық түсініктерге сәйкес келесі кезеңдерді қамтиды: ұйымның мақсаттарын анықтау және қойылуы; ішкі және сыртқы органы стратегиялық талдау; стратегиялық баламаларды қалыптастыру және стратегияны таңдау; қабылданған стратегияның жүзеге асыру; стратегиялық бақылау және реттеу.

Әрбір кезең бір бірінші қисынды жалғасы болып табылады. Олардың арасында негізгі орынды стратегиялық баламаларды қалыптастыру және стратегияны таңдау алады. Әдеттегідей, олар үнемі қатар жүреді, олардың арасында орныққан тұрақты кері өзара байланыс әрбір процестің басқаларға және олардың жалпы жиынтығының кері әсеріне айқын себепші болады.

Бұл стратегия құрылымының басқарудың жүйелі процесі ретіндегі маңызды ерекшелігі болып табылады. Сыртқы ортаның өзгеруі жағдайында әрекетті жақсарту немесе сақтап қалу үшін қазіргі кезде стратегиялық талдау және жоспарлау процесінде кәсіпорынның позициялары анықталады, сондықтан кәсіпорынды басқару ережесі мен ұжымдық өзара қатынасынан туындайтын мүмкін болатын ауытқуларды және тұрақсыздықтарды зерттеу арқылы ең жақын мақсаттарды анықтаймыз.

Мұнай- газ кәсіпорының стратегиялық басқарудың жүйелі процесі ретінде үш айнымалы арқылы анықтауға болады: бизнестің сыртқы стратегиялық шарттарымен; кәсіпорынның ішкі стратегиялық потенциалымен; кәсіпорынның бәсекелестік стратегиялық артықшылықтарымен. Біз әрбір айнымалыны сипаттап және жүйеге қосу арқылы бизнес ортамен өзара әрекет ететін нақты басқару процестерін жүргізе алуға мүмкіндігі бар стратегияны басқарудың жүйелі процесі ретіндегі имитациялық динамикалық үлгісін алдық. Үлгі негізінде стратегияның жүйелі процесі ретіндегі кәсіпорын мақсаттары және мүмкіндіктері арасындағы стратегиялық тепе-теңдікті қалыптастыру және қолдау мақсатында басқару процесінің шешімдерін қабылдау және жүзеге асырудың графикалық сызбасы 1 суретте келтірілген. Динамикалық үлгілеудің мәні өзгермелі уақыт жағдайында сол немесе басқа жүйе әрекетін ұқсату үлгілерін жасаудан тұрады.

Бұл үлгіде стратегияның басқарудың жүйелі процесі ретіндегі бірнеше маңызды көріністерін атап өту қажет: тұрақты кері байланыс бар және сәйкесінше әрбір процестің қалған барлық процеске кері ықпалының болуы; стратегия процесі басқарудың жүйелі процесі ретінде тек өңделген және түзетілген стратегиялырды жүзеге асыруды білдірмейді, сонымен бірге стратегиялық өзгерістер, ресурстардың жұмылдырылуын және қалыптасуын бідіреді; стратегиялық талдау процесінде старатегиялық жоспарлау моделдері және нарықтық бәсекелестік есебінен стратегиялық позицияларды анықтау қолданылады; стратегиялық бақылау процесі жоғарыда аталған үлгіге ішкі және сыртқы ортаның әлсіз сигналдарын және күтілмеген жағдайларға ұйымның дәл уақытында және адекватты реакциясын қамтамасыз ету арқылы динамикалық икемділік береді.

Шартты белгілеулер: 1- стратегиялық талдау процесі, 2 – стратегиялық таңдау процесі, 3- стратегиялық орындау процесі, 4 – стратегиялық бақылау процесі

Сурет 1- Мұнай- газ кәсіпорындағы басқарудың жүйелі үдеріс ретіндегі стратегияның тұжырымдамалық үлгісі

Литература:

1. Болдырев, Н.Н., Алпатов, В.В. Когнитивно-матричный анализ английских христианских топонимов / Болдырев Н.Н., Алпатов В.В. // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2008. – №4. – С. 5-14.
2. Кубрякова, Е.С. Типы языковых значений: Семантика производного слова / Е.С. Кубрякова. – М.: Изд-во ЛКИ, 2008. – 208 с.
3. Newsweek. – January, 1996.
4. Newsweek. – March 1, 2008.

Грицай І.С.

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут», Україна

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ НЕОЛОГІЗМІВ

Збагачення словникового складу мови є необхідною умовою її існування. Стрімкий розвиток технологій у сучасному світі і поява нових можливостей забезпечує постійне поповнення мови новою лексикою, а необхідність її вивчення і опису обумовило створення та розвиток окремої галузі лінгвістичної науки – неології. Дослідження у галузі неології охоплюють чимало питань з метою пояснити поняття неологізму, процес виникнення нових слів, а також зміни, які новітня лексика вносить у розвиток мови. Для того, щоб охопити всі аспекти дослідження появи і функціонування неологізмів, сформувалися підходи до вивчення цього явища, які варто розглянути детальніше.

Хоча й існує чимало різних підходів до вивчення неологізму як основної одиниці неології, що зумовлено різними поглядами і трактуваннями цього явища, більшість наукових робіт і досліджень українських і закордонних вчених ґрунтуються на класичному у сфері неології підході – **структурно-семантичному**. Вивчення неологізмів в рамках цього підходу дає можливість описувати нові факти і явища мови й мовлення, досліджувати їх структуру і семантику, способи творення й особливості вживання, класифікувати нові слова, визначати їх місце і роль у системі сучасної української мови, а також вивчати їх вплив на мову і зміни, що вони зумовлюють. Саме за допомогою цього підходу лінгвістика поповнилася численними працями, орієнтованими на дослідження неологізмів.

В останнє десятиліття активізувався **соціолінгвістичний підхід** до вивчення нової лексики. Відзначається значний вплив просторіччя, спеціальних підродів, особливо жаргонів і терміносистем (наприклад, комп'ютерної, економічної, політичної й іншої термінології) на сучасну літературну мову.

чение к которому позволяет активизировать информацию о диснеевском персонаже Гуфи. Данный персонаж характеризуется как добродушием и оптимизмом, так и бестактностью и отсутствием интеллекта. Кроме того, данный персонаж может привлечь внимание своим внешним обликом (маленькой шапочкой, короткими штанами, огромными ботинками), который способствует созданию смешного и нелепого образа мультипликационного персонажа. Именно дискурс указывает на то, что в данном примере при обращении к антропонимически репрезентированному концепту необходима активизация характеристики 'внешность', которая за счет контекстуальной информации наполняется определенным содержанием.

Эта информация позволяет уточнить семантику производного слова и определить его значение как «absurdly, ridiculously, in an unusual way». Поскольку внешний облик персонажа Гуфи характеризуется нелепостью и отсутствием всякого стиля, что оценивается отрицательно, и производное наречие *Goofily* в данном контексте используется скорее с отрицательной коннотацией.

Относительно когнитивного контекста ФИЛОСОФИЯ происходит осмысление прилагательного *Confucian*, о чем свидетельствует следующий пример: (2) *Authorities are trying to educate young Chinese about the need to care for their parents. The Education Ministry has supported a resurgence of Confucian studies, which promote respect for elders. «It's important to have family education, school education and social education [on this issue],» says Wu Changping, an expert on population and aging at Renmin University [Newsweek, March 1, 2008].*

Семантику данного прилагательного определяет пропозициональная структура RELATE TO – ACTOR. Выявить лексическое значение производного слова позволяют дискурсивная информация и антропонимически репрезентированное концептуальное содержание, которое рассматривается относительно когнитивного контекста ФИЛОСОФИЯ. При обращении к концептуальному содержанию происходит активизация характеристики 'мировоззрение'. Это предполагает, что учитывается информация о взглядах и учении Конфуция, основывающегося на понятии 'гуманность', почитании и уважении старших по возрасту и положению, гармоничности в социальных отношениях.

Данная информация позволяет уточнить семантику производного слова и определить его значение как «characteristic of Confucius' teachings as based on humanity, respect for elders, care for parents». Поскольку основные идеи учения, предложенного Конфуцием, характеризуются положительно с аксиологической точки зрения, то и производное прилагательное вследствие оценочной категоризации приобретает положительную коннотацию.

Таким образом, важно учитывать ту структуру знания, которая стоит за мотивирующим словом, поскольку она позволяет уточнить семантику производного слова.

Бұл ретте стратегиялық міндеттерді және әлсіз сигналдарды басқаруда жіктеу үлгісі қолданылады.

Осы жолмен алынған динамикалық үлгі стратегиялық талдау және жоспарлауда қолданылуы мүмкін. Ол келесілерді болжауға мүмкіндік береді: бизнестің сыртқы жағдайлары өзгергенде кәсіпорынның мүмкіндіктері қалай өзгереді (оның стратегиялық потенциалы); сыртқы жағдай өзгергенде мұнай- газ саласындағы қозғалыс күштері қалай өзгереді; сыртқы жағдай және сала құрылымы өзгергенде кәсіпорынның бәсекелестік мәртебесі қалай өзгереді; таңдалған стратегияны жүзеге асырғанда стратегиялық позиция қалай өзгереді; стратегияны жүзеге асыру үшін және стратегиялық позицияны өзгерту үшін стратегиялық потенциал жеткілікті ме; бизнес ортаның қандай факторлары көп деңгейде жүйені тұрақсыздандырады, кәсіпорынды дағдарысқа алып келеді.

Айтып келгенде, стратегиялық жоспарлауда және талдауда динамикалық модельдерді қолдану өткен кезеңдегі статистикалық мәліметтерді талдаудан және эмпирикалық білімдер негізінде болашақты болжаудан өте көп ерекшеленеді. Бұндай жол уақиғаның алдағы барыстарына әсер ететін өте маңызды өзара тәуелділіктерді айқындауға мүмкіндік береді.

Динамикалық үлгі өткен кезеңдерде болмаған, келешектің құбылыстарын шығаруға қабілетті. Ол сенімді мәліметтер бар қазіргінің факторы ретінде, келешекті қалыптастыруда қолданылатындығын көрсетеді. Басқарудың жүйелі үдерісі ретінде стратегияның маңызды ерекшелігі – оның болашаққа бағыты, сондықтан даму бағыттарын нақты анықтау қажет: неге ұмытылады, қандай мақсаттар қояды. Бұл үшін стратегиялық факторларды бағалау негізінде кәсіпорынның ұзақ мерзімді мақсаттары және корпоративтік міндеттері анықталады. Нақты нарықта кәсіпорынның міндеттерін жүзеге асыруды қамтамасыз ету және мақсаттарына жету үшін стратегия – кәсіпорынның күнделікті әрекетіндегі басым бағыттар ретінде, қаржы, инвестиция, маркетинг, өнеркәсіп және т.б. сияқты нақты салаларда маңызды мәнге ие әрекеттің перспективалық курсына жасап шығаруға арналған.

Стратегия басқарудың жүйелі процесі ретінде әдістемлік негізде кәсіпорынның негізгі даму құралы болып табылады. Басқарудың жүйелі үдерісі ретінде стратегияның мазмұнында бәсекелестік күрес және бәсекелестік артықшылықтарға ұмтылу, кәсіпорын ресурстарын табысты басқару және клиенттер сұранысын қанағаттандырудың табысты жолдарын іздестіру көрініс табады. Бір сөзбен, стратегия басқарудың жүйелі үдерісі ретінде – әрекеттер мен шешімдердің кешені. Басқа сөзбен айтқанда, стратегия координация жолымен қойылған мақсаттарға жету және кәсіпорынның ресурстарын бөлу үшін қажетті әрекеттердің жинақталған үлгісін береді.

Мұнай- газ кәсіпорнын басқарудың жүйелі процесі ретінде стратегия ұзақ мерзімді мақсаттарға жетудегі кәсіпорынның дамуының жүйелі перспективалық бағытын анықтайтын, кәсіпорынның әрекетіндегі барлық басқару шешімдерін қабылдайтын интегралдық үлгі ретінде түсіндірілетіндігін айта кеткен жөн.

Басқару жүйесінің үдеріс ретінде стратегияны тұжырымдау процедурасы келесі кезеңдерден тұрады: стратегиялық талдау, стратегиялық позицияны бағалау, тұжырымдау фазалары, стратегиялық альтернативаларды таңдау.

I кезең. Стратегиялық талдау. Кәсіпорынның стратегиялық талдауы оның үш бөлімін қарастыруға мүмкіндік береді: макроортасын, микроортасын, ішкі ортасын. Талдау кәсіпорынның резервтерін және мүмкіндіктерін айқындауға, кәсіпорынның ішкі мүмкіндіктерінің сыртқы орта өзгерістеріне бейімделу бағыттарын анықтауға мүмкіндік береді.

II кезең. Стратегиялық позицияны бағалау. Қолданыстағы стратегиялық позиция жаңа мақсаттар мен ішкі және сыртқа орта динамикасымен сәйкес келуі мүмкін, немесе тек негізгі компоненттің бөлігі ретінде (онда стратегиялық альтернативалардың түзетуі қажет) сәйкес келуі мүмкін, немесе толық және түпкілікті қарауды қажет етуі мүмкін.

III кезең. Тұжырымдау фазасы. Стратегия жалпы кәсіпорын және оның бөлімдерінің деңгейінде стратегиялық жоспарларды талдау тобын талап етеді, олардың әрқайсысы жалпының бөлігі болып табылады және кәсіпорын стратегиясы олардың барлығын біріктіріп отырады. Соған сәйкес олардың функционалдық стратегиясын қолдайтын іскерлік стратегиясы жасалады.

IV кезең. Стратегиялық альтернативаларды таңдау (әрекеттердің бірнеше курстары). Стратегияны таңдау кәсіпорын әректінің маңызды факторларының негізінде жүзеге асады. Стратегияны бағалау: таңдалған стратегия мақсаттарға жеткізеді ме? деген сұраққа жауап береді [1].

Бағалау келесі бағыттар бойынша жүзеге асырылады: таңдалған стратегия жағдайының сыртқы орта жағдайына және талаптарына сәйкестігін тексеру; таңдалған стратегияның кәсіпорынның мүмкіндіктеріне және потенциалына сәйкестігін тексеру; кәсіпорын стратегиясының жиынтығының түпкі нәтижесін күшейтуге алып келетін стратегия нәтижесінің бар болуын тексеру; уақытша аспект таңдалған стратегияның уақытша шектеу әрекеттерін анықтауда қолданылады; тәуекелділік тиімділігі, кәсіпорын таңдаған стратегиясын қолдануда көрінеді.

Мұнай- газ компаниясының стратегиясын басқарудың жүйелі үдерісі ретінде қойылған мақсаттарға жету үшін саналы түрде кәсіпорынды дамытатын, нарықтың жеке сегменттері – шаруашылықтың стратегиялық аймақтарының жиынтығынан тұратын күрделі кешен ретінде қарастыруға болады. Қазіргі кезде компанияны басқарудың жүйелі үдерісі ретінде стратегияның қажеттігі ешкімге күмән келтірмейді. Дегенмен барлық кәсіпорындар өздерінің табысты дамуында тиісті басымдықтарды орындай алмайды. Олар тек басқарудың жүйелі үдерісі ретінде стратегияның құралдарынан хабарсыз емес, сонымен бірге стратегия туралы нақты түсініктері және оның неге арналатындығы жайлы ақпараттар жоқ. Оларда тек қана дамытудың стратегиялық маңызды бағыттары белгіленген. Сондықтан, компанияны басқарудың маңызды проблемасы сыртқы ортаның үздіксіз өзгеру жағдайында басқарудың жүйелі үдерісі ретінде тиімді стратегияны қалыптастыру болып табылады. Бұл кәсіпорындағы сыртқы

для него сочетания с другими словами» [Кубрякова 2008:159]. Принимается во внимание та структура знания, которая стоит за мотивирующим словом, поскольку она позволяет уточнить семантику производного слова.

При исследовании производных слов, образованных от имен собственных, знание, стоящее за мотивирующим именем собственным, предлагается представлять в виде когнитивной матрицы, поскольку оно носит сложный и многоаспектный характер. Под матрицей, вслед за Н.Н. Болдыревым, понимается сложная концептуальная структура, которая «относится к интегративному типу и определяет знание, образованное в результате объединения отдельных концептов или концептуальных областей в единую концептуальную структуру» [Болдырев, Алпатов 2008].

Производные слова активно образуются как от имен собственных антропонимов, так и топонимов, поэтому выявляются две когнитивные матрицы. В качестве ядра когнитивной матрицы антропонима предлагается рассматривать антропонимически репрезентированное концептуальное содержание, которое условно можно обозначить как концепт ИНДИВИД. Изучение производных слов, образованных от ИС – антропонимов, позволило выявить следующие основные когнитивные контексты, на основе которых омысляются их значения: ПОЛИТИКА, РЕЛИГИЯ, ФИЛОСОФИЯ, НАУКА, ИСКУССТВО. В качестве ядра когнитивной матрицы топонима рассматривается концептуальное содержание, репрезентированное топонимами, или концепт МЕСТО. В ходе анализа производных слов, образованных от топонимов, было определено, что к числу основных когнитивных контекстов, на основе которых интерпретируются их значения, можно отнести следующие: КУЛЬТУРА, ТЕРРИТОРИЯ, ИСТОРИЯ, ЯЗЫК. Установлено, что при формировании семантики производного слова, образованного от имени собственного, может происходить обращение к разным концептуальным областям матрицы.

Проиллюстрируем, как учитывается знание, стоящее за мотивирующим словом, при формировании семантики производного слова на примере производных от антропонимов.

(1) The First Lady loves decorating and *dressing up*, sometimes **goofily**. This Christmas, she was seen wandering around wearing a necklace of flashing holiday lights. She enjoyed hanging a wreath with hyper-homemaker Martha Stewart. «I wish I could tell you she doesn't like that stuff, but she does,» says Verveer. To her staffers, she is corny and a «bit of a prude,» says one [Newsweek, January 14, 1996].

В основе семантики данного наречия лежит пропозициональная структура MANNER – BELONG TO – ACTOR. Поскольку пропозиция соотносится со словообразовательным значением, она дает общее представление о семантике слова. Чтобы ее уточнить, происходит обращение к антропонимически репрезентируемому концепту. Данный концепт, репрезентируемый именем существительным *Goofy*, осмысляется относительно когнитивного контекста ИСКУССТВО, обра-

References

1. Медникова Э.М. Значение слова и методы его описания. М., 1986.
2. Cassirer E. Philosophie der symbolischen Formen. Darmstadt, 1953.
3. Топорова Т.В. Семантическая структура древнегерманской модели мира. М., 1994.
4. Флоренский П.А. Анализ пространственности и времени в художественно-изобразительных произведениях. М., 1993.
5. Колшанский Г.Б. Объективная картина мира в познании и языке. М., 1990.
6. Степанов Ю.С. Язык: система и ее функционирование. М., 1988.
7. Топоров В.Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ. Исследования в области мифопоэтического. М., 1995.
8. Гуревич А.Я. Категории средневековой культуры. М., 1984.
9. Топоров В.Н. Пространство и текст Н Из работ московского семиотического круга. Составление и вступит, статья Т.М.Николаевой. М., 1997.

Д.филол.н. Бабина Л.В.

Тамбовский государственный университет имени Г.П. Державина, Россия

КОГНИТИВНЫЙ АСПЕКТ ИЗУЧЕНИЯ МОТИВИРОВАННОСТИ ПРОИЗВОДНОГО СЛОВА

Исследование проведено в рамках выполнения госзадания Министерства образования и науки РФ № 2014/285 (проект № 2013).

Одним из кардинальных в теории словообразования является вопрос о влиянии мотивирующего слова на семантику производного. Пытаясь на него ответить, исследователи анализируют компоненты мотивирующего слова, которые вошли в поверхностную структуру производного слова в виде морфем или морфемных последовательностей, изучают влияние мотивирующего слова с учетом его лексического, грамматического и синтаксического значений на появление скрытых значений производного слова и т.п.

В рамках когнитивного подхода, в фокус внимания которого попадают разные типы и форматы когнитивных и языковых структур, механизмы их взаимодействия, процессы концептуализации, категоризации и другие проблемы, вопрос о мотивированности производного слова получает новый ракурс рассмотрения. При исследовании особенностей формирования значения производного слова учитываются не только семантика мотивирующего слова, влияние определенной «синтаксической конструкции, в составе которой присутствует непосредственно мотивирующее слово и где оно выступает в привычном и естественном

ортаның тұрақсыздығымен және бәсекелестіктің күшейуімен, мұнай- газ кәсіпорнын басқару жүйесінің өзгеруімен байланысты.

Компания жуықтағы жылдарға арналған корпоративтік стратегиясы мұнай өндіру деңгейін арттыру мен ұстап тұруға, көмірсутектердің жаңа қорларын арттырып, өндірілген мұнайдың орнын жаңа қорлармен толтыруға, шығарылатын мұнай өнімдерін көбейтуге, ақша ағындарын және активтердің таза құнын арттыруға, сондай-ақ өндіріс қауіпсіздігін қамтамасыз етуге негізделеді. Менеджмент пен бизнес жүргізу саласында компания барлық мүдделі тараптардың, яғни үкіметтің, компания акционерлерінің, оның қызметкерлерінің, мердігерлердің, іскерлік серіктестер мен жергілікті қоғамдастықтың арасындағы қарым-қатынасты үйлесімге келтіруге ұмтылады.

Мұнай- газ компаниясының стратегиялық басымдықтары:

- мұнай-газ саласын дамытуға қатысудан Қазақстан Республикасы үшін алынатын барынша көп пайданы қамтамасыз ету;
- жаңа кен орындарын барлау мен іске пайдалануға енгізу есебінен ресурстық базаны кеңейту;
- компания құнын барынша арттыру, рентабельділікті жоғарылату, өндіріс қауіпсіздігін қамтамасыз ету;
- отандық тауарлар жеткізушілерді, жұмыстар орындаушыларды және қызметтер көрсетушілерді қолдау, жергілікті кадрларды дамыту;
- өндірісті жаңғырту және операциялар тиімділігін арттыру арқылы қолда бар мықты ұстанымдарын сақтап қалуға бар күшті шоғырландыру;
- мемлекеттік бағдарлама шеңберіндегі инвестициялық жобаларды іске асыру;
- өңір ауқымында мұнай өндіру көлемін ұлғайту, жобаларды инвестициялау, болашақ жобаларда үлестердің үлкен мөлшерін қамтамасыз ету;
- серіктестіктер мен біріккен кәсіпорынды құру арқылы техникалық және операциялық құзыреттілікті өсіру, шетелдік серіктестермен біріге отырып, күрделі кен орындарын игеруді жүзеге асыру;
- күрделі салымдардың тиімділігін арттыру және өзіндік құнды бақылау;
- өңдеу тереңдігін ұлғайту және өнім сапасын арттыру;
- өндірістік қызметтің жоғары стандарттарына қол жеткізуді ынталандыру;
- жергілікті коммерциялық және өндірістік құзыреттіліктерді қолдану есебінен жергілікті нарықта бәсекелік артықшылықтарды дамыту.

Әдебиеттер

1. Клейнер Г.Б. Стратегия предприятия. – М. Издательство «Дело» АНХ, 2008. – 568 с.
2. Хорин А.Н., Керимов В.Э. Стратегический анализ: учебное пособие.–М.: Эксмо, 2006.–288с.

Шапауов Алиби Кабыкенович

Кокишетауский госуниверсит им. Ш. Уалиханова. Казахстан

ПРОБЛЕМЫ ИНСЦЕНИРОВКИ

(Продолжение) Теперь рассмотрим драматическое мастерство С.Жунусова по созданию самостоятельной пьесы в рамках требований строгого жанра со своими художественными условностями. В первой части пьесы «Қос анар» события начинаются с проектирования будущей совхозной территории на веками нетронутой казахской земле, затем развиваясь, они заканчиваются уничтожением урожая, выращенного, как говорится, кровью и потом людей, в результате умышленного поджога злоумышленниками. Экспозиция пьесы раскрыта полностью.

Критик А.Сыгаев пишет: «С целью обогащения содержания произведения драматург в пьесе параллельно проводит несколько линий. Драма Карасая, судьба Дерягина и Тамары, Акбопе, которая никак не может забыть Жалила, страдания Дикая от своего сиротства» [1,53].

Образ Карасая в пьесе как бы собирательный образ казахских баев того времени, говоря современным языком, он – частный предприниматель, который занимается выращиванием скота, реализацией готовой продукции на рынках соседнего российского города Омска и получением таким образом хорошей прибыли от своего честного, нелегкого труда. Автор убедительно и тонко показывает и чрезмерную строгость, даже жестокость Карасая, и в то же время его любовь к родной земле, заботливость, мягкосердечность в некоторых делах. Талант драматурга проявился в том, что он сумел создать образ человека многогранным характером, что соответствует природе. Кульминационный момент драматической ситуации – вспашка земли вплоть до самого двора Карасая, дом которого одиноко стоял в бескрайней степи. Например:

«К а р а с а й. Ой, надо же, какой развороченный след оставила эта махина по всей возвышенности!

Х а л е л. Смотри, смотри, даже дорожку пропахал.

К а р а с а й. Ненормальный, что ли, какой-то. Ай, остановись, стой, мать твою!» [«Қос анар»].

Если в этих диалогах Карасай предстает как ревнитель, защитник родной природы, то следующие строки: «О, всевышний, неужели теперь после смерти мне не достанется и сажени родной земли для могилы?!» [«Қос анар»] предвещают не только о личной трагедии Карасая, но и о надвигающейся на казахскую землю беде (имеются в виду негативные стороны «целинной эпопеи»).

С.Жунусов – без преувеличения художник-провидец. Он вкладывает в уста главного героя пьесы, который уже в то время прошелся с едкой насмешкой по понятию «коммунизм», следующие слова: «Вот вы заявляете, что лет через

Так, в древнегерманских языках широко распространено название времени, возводимое к изоморфности, *dā-, dī-* «делить».

Например, древне-исландское *tíð* – «время, час», древне-английское, древне-саксонское *tīd* – «время».

Этот же корень используется для обозначения пространства – др.-дат. *deld*, др.-исл., др.-норв. *deild* «пограничная черта», др.-исл. *deili*, др.-норв. *deile* «пути беж между полями» [3, 27].

Кодирование понятий пространства и времени одной и той же единицей, их идеальная взаимосвязь возможны на определённой ступени сознания, относительно недифференцированной и невосприимчивой к специфическому отличию пространства и времени.

К другой категории относятся случаи, когда понятия пространства и времени выражаются словами, восходящими к общему корню, как древне-исландское *staðr* «место» и *stund* «место».

Другим примером является др.-англ. *lōg*, др.-исл. *orlog* «конец», др.-англ. *ealdor-lagu* «время жизни» [3, 21].

Во всех этих случаях пространственное и временное значение представляет собой варианты реализации общего смысла, определённой единицы меры. Характерно, что большинство обозначений пространства или пространства – времени так или иначе связано с положительной в оценочном плане мотивировкой. Обычно подчёркиваются такие особенности пространства, как его просторность, открытость.

Сравним: слав. *mirь: měra, milь* «пространство», лит. *erdvė* «простор», слав. *orvьnъ* «ровный, равный»; ср.-ирл. *róe, rót* «ровное поле»; гот. *rūms* «широкий, просторный»; лат. *spatium* «пространство (и время)» и т.п. [9, 241].

Исследования, посвящённые анализу категорий пространства и времени в германских языках, были подразделены Т.В. Топоровой на три направления: описание способов измерения пространства и времени в древности; изучение общих концепций пространства и времени в древне-германских (Я); анализ обозначений пространства и времени в германских диалектах [3].

Проведённые исследования, посвящённые репрезентации категорий пространства и времени в языке, свидетельствуют о том, что древнее сознание характеризуется чаще всего не отдельным представлением этих категорий, но идеей «хронотопа», т.е. единства пространства и времени. Любое полноценное описание пространства предполагает определение «здесь–теперь», а не просто «здесь». Пространство и время в этом случае образуют непрерывное единство – хронотоп. Языковая мифология подтверждает это заключение примерами обозначения пространства, его «наполнения» (боги, животные, растения, сакрализованные и мифологизированные объекты из сферы культуры), совокупностью всего, что, так или иначе, организует его.

ными и прочими характеристиками действия. Не случайно многие хронометрические термины заимствованы из пространственных образов, например в русском языке время бывает долгим или коротким, оно идет или течет и т.д. Вместе с тем длины и площади могли выражаться через единицы времени, когда расстояние измерялось числом дней пути, а древнеанглийская мера площади *hid* – это *надел земли*, который мог быть возделан в течение года одной упряжкой в восемь волов.

Так, в наивной картине мира китайцев понятие времени неотделимо от понятия пространства. Например, те, кто родились раньше говорящего, – это «впереди идущие», его предшественники, а те, кто родились позже него, – это «следующие за ним», его потомки. Таким образом, линейное историческое время отсчитывается говорящим как бы в обратном порядке.

Во многих работах по этимологии временных лексем подчёркивается первичность пространственных отношений и указывается на то, что в русском языке нет ни одного временного предлога, который по своему происхождению не был бы пространственным. Появление собственно временной лексики – результат метафорического переноса на базе процессуальных, пространственных и других конкретных представлений, поскольку «репрезентация абстрактного по образу конкретного является логико-семантической универсалией». А.Я. Гуревич полагает, что доминирование пространственных отношений в сознании человека продолжалось до XIII в. [8, 125].

Одной из особенностей архаического мышления является синкретичность восприятия времени и пространства. «При этом, – пишет Т.В. Топорова, – исходным являлся именно хронотоп, а пространство и время интерпретировались лишь как различные аспекты синтетического целого. В основе представлений о пространстве и времени лежат такие признаки, как «далёкий – близкий», «отделение – соединение», «покой – движение», «круг» и прочие, которые имеют вполне ясную перцептуальную природу» [3, 34].

Современная наука определяет в общем виде время наравне с пространством как структуру координации материальных объектов и состояний. Система отношений, отражающая координацию сменяющих друг друга состояний или явлений (последовательность, длительность), и есть время.

Так, изоморфность пространственно-временных представлений в древнем сознании и нерасчленённость пространственных и временных признаков можно наблюдать и в семантике др.-англ.

Например:

...him on bearme læg mādma mænigo Ðā him mid scoldon on flōdes æht feor gewītan

Ему на лоно (ладьи) положено много сокровищ, чтобы ему по волнам с богатством далеко (в прошлое?) отправиться

[Фрейдберг О. Миф и литература древности].

Номинация пространственно-временных понятий по принципу отделения отражена на языковом уровне.

пятнадцать-двадцать будет коммунизм, и даже лица ваши не краснеют. Да потому что вы прекрасно знаете, где будут через двадцать лет не только лица, но и бестолковые головы ваши... А если завтра раздастся еще один призыв по увеличению поголовья скота, то как вы вернете в один день столько загубленного сегодня скота?» [«Қос анар»]. Само время показало, как эти слова, обращенные героем в адрес районных руководителей, стали явью сегодня, в XXI веке.

Второй главный персонаж в пьесе – Райхан. Родилась она в этом ауле, работает инженером. Одна из граней мастерства автора в создании драматических действий заключается в подаче глубоко содержательных, порой загадочных диалогов между Карасаем и Райхан, с помощью которых раскрывается вся действительность, природа пьесы. Рассказ устами Райхан легенды «Қос анар» оставляет такое впечатление, будто через это повествование осуждается неумение родного народа по сравнению с другими обрабатывать землю, его ленность, стремление брать только готовое. Автор вкладывает в уста Райхан поток содержательных, глубоко философских высказываний, буквально завораживает читателя и зрителя ораторской речью.

В пору советской идеологии автор, пропагандируя свои мысли и идеи, доводил их до людей при помощи своих художественных произведений. В этом плане особо следует отметить драму «Қос анар», созданную на основе романа «Дом в степи», который по сути дела имеет протестный характер по отношению к политике власти, намеревавшейся использовать земельные ресурсы только для получения «нужной продукции». Свои мысли по поводу «судьбы земли» автор выражает в пьесе через высказывания героев. Тут уместно привести справедливые слова ученого С.Негимова: «Мы убеждаемся в том, что художественное слово, наполненное прекрасными как поэзия сокровенными мыслями, рассуждениями, горькой печалью, берет начало, питание, соки с глубоких переживаний писателя, с его благородной гражданской личности, с сыновнего долга перед своим народом» [2, 136].

В пьесе Акбопе изображена как женщина, еще в молодые годы лишившаяся своего любимого Жалиля, с утра до вечера вечно занятая по домашнему хозяйству, не представляющая свое будущее, но вместе с тем – и как человек с бурным внутренним миром, большого чувства. По натуре она чистая, светлая, очень сильно уважает родителей мужа. Однажды она смело заступилась за Дикая, которого разгневанный дед Карасай избивал буквально ни за что – резко отвела его руку; это является неожиданным решением, так как до этого никому не удавалось вставать поперек дороги Карасаю, привыкшему наказывать безвинных людей.

В пьесе Мукат (в романе Капыш) – сват Карасая. Он никогда в жизни не знал, что такое физический труд, занимался только спекуляцией, поэтому, когда ехидничает над Халилем по поводу его «зряплаты», Мукат полностью выдает свою сущность, жизненный принцип: «И это весь твой месячный доход? И в жару, и в стужу целыми днями проливая пот, весь прованявшись мазутом, зарабатывать столько?! А это даже не стоит однодневного поступления на базаре» [«Қос анар»].

То, что и водка пришла в казахскую степь вместе с «целиной», писатель дает знать устами своего героя Муката. Дикай – мальчик на побегушках у Карасая, сирота с детства, он практически держит на своих плечах все его домашнее

хозяйство, добывает свой хлеб только благодаря своему честному, нелегкому труду. Автор передал художественный образ Дика без особого отклонения от истинного образа бывшего в жизни Дики. К примеру: когда пел песню, он обычно двигал тазом, иногда «сочинял» стихи, весьма далекие от понятия «поэзия», привычка робко, пугливо смотреть на человека (у него был еще дефект зрения – А.Ш. Автору этих строк довелось видеть его в детстве) – все это естественная натура настоящего Дика. Известно, что в свое время ряд ученых во главе с Зоей Кедринной в «Литературной газете» положительно отзывался об образе Дики. Вызывает жалость монолог Дики по поводу своего одиночества, отсутствия родственников, точно и емко передал драматург внутреннюю постоянно ноющую тревогу настоящего сироты, например:

«Д и к а й. ...Кто вообще будет искать меня? Если и уйду из этого мира, кто будет сожалеть об этом? Не с кем мне поделиться со своей печалью, пожаловаться некому, остается только ходить тихо, постоянно молча загонять в себя душевную тоску-печаль. Только это одинокое дерево в степи мой друг, к нему я прихожу в трудные моменты душевного страдания, чтобы излить свое горе, развеять печаль» [«Қос анар»].

Уместное использование драматургом С.Жунусовым монолога в раскрытии внутреннего мира персонажей усиливает художественную силу пьесы. Через неожиданную картину, эпизод в пьесе – «голос Жалиля» – автор придает психологический настрой своему произведению, как бы стремится создать динамичность в жизни изолированных от всего мира людей. Жалиль и Халиль – братья-сироты, волей судьбы они оказались под крылом Карасая и Жамиш. Жалиль, возвращаясь из Омска, где на базаре продал лошадей Карасая, попадает в сильный буран и замерзает.

«Ж а л и л ь. ...что это за жизнь вдали от людей, словно волки в дикой степи? Хоть бы было недалеко от большой дороги. При возвращении из города, стоить свернуть с большой дороги, я с трудом нахожу свой прежний след. Ай, боюсь я когда-нибудь заблудиться в этой глуши. Чувствую, меня не доведет до добра мое одиночество» [«Қос анар»]. Так говорил он еще при жизни, и это сбылось. Вдовой осталась молодая жена Акбопе, сиротами – двое детей. А младший брат Халиль, чтобы не «повторить» путь старшего, устроился работать в совхозе.

Автор не стал подробно описывать свои мысли, цели и задачи, трагедию Жалиля, а передал это в виде «голоса Жалиля» в прошедшем времени, через «оживление духа», то есть мастерски применил один из видов художественного приема. По уровню творческой культуры драматурга С.Жунусова видно, что он очень много впитал из устной литературы, а также из европейских классических вещей.

Литература:

1. Сығаев Ә. Сахнаға сапар. – Алматы: Өнер, 1985.
2. Негимов С. Шешендік өнер. –А.: 1997

представлений пространства обозначаются и соотносятся между собой постоянные пространственные координаты: местонахождение и соотношение людей, предметов, явлений, выраженных в наименовании сторон света, обозначающих постоянную локализацию.

Рассматривая языковую концептуализацию пространства, лингвисты отмечают, что в человеческом сознании отражено как наивно-бытовое видение пространства, так и научное понимание, характерное для различных областей познания. Ю.М. Лотман подчёркивает многослойность пространственной картины мира, замечая, что она включает в себя и мифологический универсум, и научное моделирование, и бытовой здравый смысл. При этом у обычного человека эти (и ряд других) пласты образуют гетерогенную смесь, которая функционирует как нечто единое.

В древнеанглийской прозе пространственная картина мира в целом фиксирует организацию в русле христианской традиции. Однако в некоторых памятниках, особенно построенных на героико-эпическом сюжете (например, Беовульф), могли сохраниться отдельные архаические черты древнегерманской мифологической картины мира, наиболее полно отражённой в древнескандинавских мифологических представлениях (реконструируемых преимущественно на материале Старшей и Младшей Эдды).

Этими архаическими чертами являются:

- 1) антропоцентрическая иерархическая организация пространства по горизонтальным и вертикальным проекциям;
- 2) отсутствие представления о мире в целом (о Вселенной);
- 3) деление Вселенной на отдельные «миры» как места обитания или «арены» действия мифических существ и людей;
- 4) сакрализация центра как всего благого;
- 5) насыщение пространственных категорий эмоционально-ценностным и сакральным смыслом [7, 58].

Э. Кассирер указывал, что мифологическая концепция пространства занимает промежуточное положение между чувственным восприятием пространства и его научным пониманием [2, 83].

Поскольку пространством было первой из познанных человеком бытийных категорий, то для архаичного сознания была характерна перекодировка пространственного языка, т.е. перенос пространственных значений во временной план. В пользу построения языковой модели временных отношений по пространственной схеме говорит семантическая двойственность многих пространственных выражений, употребляющихся в разных языках для выражения как пространственных, так и временных отношений.

В когнитивном плане категория пространства представляет собой фундаментальное понятие, в первичных пространственных отношениях усматривается основа для метафорических переносов, связанных с временными, пространствен-

«верх–низ», поэтому человеческому телу вертикальность присуща как изначальное свойство, составляющее когнитивную основу предметной сущности. Более высокая значимость фронтальной оси по сравнению с латеральной также объясняется особенностями восприятия мира и взаимодействия с ним человека: в канонических условиях движение человека в пространстве осуществляется по оси, совпадающей с осью направления взгляда, поскольку возможность и безопасность продвижения в пространстве находится в прямой зависимости от объёма поступающей вербальной информации [5, 29–32].

Например:

*Leoht eastan com
beorht beacen godes*

Свет с востока пришел,
принес знак божий
[Beowulf: 568-569].

Наряду с антропоцентричностью и субъективностью пространства, одним из его главных свойств является трёхмерность, которая связана со структурностью систем в их движении. А.В. Кравченко подчёркивает, что трёхмерность пространства как объективное свойство действительности есть отражение когнитивных механизмов, лежащее в основе восприятия и познания мира человеком. Базовыми пространственными параметрами являются осевые измерения: по горизонтали – длина, ширина; по вертикали – высота; понятие вместимости–глубина [5, 29–32].

Например:

*Ic gehyrde hine юине доед and word
loftan on his leohte*

Я слышал, как он (Бог) твоё дело и слово
хвалил на своём свете
[Genesis: 507-508].

(В приведенном выше примере светом называется каждый из трех космических уровней – более подробно см. во второй главе настоящей работы).

Изучая формирование сложных пространственных представлений и отношений, Ф.Н. Шемякин показал, что они формируются по двум типам:

1) как карта пути: последовательное представление передвижения в данном пространстве, где исходным пунктом является сам движущийся человек. Вследствие этого все точки представляемого пространства соотносятся с этим движущимся центром, координируются с ним;

2) как карта обозрения: одновременное единое представление системы различных пространственно размещённых и соотнесённых предметных компонентов, образующих пространственное единство [6, 76].

Пространственные представления первого типа выражаются словесно в группе понятий «вправо», «влево», «верх» и «низ» и т.п., которые обозначают расположение предметов относительно человека. В формировании второго типа

Д.п.н. Цой А.А.

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

АКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ КОНТЕКСТНО-ИНТЕГРАТИВНОЙ ТЕХНОЛОГИИ

В РК полным ходом проводится модернизация высшего образования с целью повышения качества подготовки специалистов для народного хозяйства страны. Качественная подготовка высококвалифицированных специалистов означает не только повышение уровня теоретических знаний, умений и навыков, но и развитие качеств и свойств профессиональной личности. Решение новых задач связано с внедрением в учебный процесс новых подходов, инновационных технологий в обучении студентов педагогических вузов.

Нами предлагается контекстно-интегративная технология (КИТ) обучения русскому языку как неродному в вузе. Выбор данной технологии связан с тем, что эта технология не противоречит основным постулатам внедренной в высшее образование кредитной системе обучения. Одним из путей реализации интеграции в нашем обучении является слияние и синтез подходов в обучении, а именно: модульно-компетентностного, коммуникативно-деятельностного, личностно-ориентированного. Организационный компонент КИТ включает этапы: структурно – организационный, процедурный и итоговый. Обязательным компонентом занятий является использование активных методов обучения. В нашей работе мы затронем вопросы использования активных методов обучения на этапе структурно-организационном (мобилизующее начало занятия и презентация нового материала).

Активные методы обучения направлены на развитие активной мыслительной деятельности обучаемого. В лингводидактике выделяют 3 уровня активности: 1. Активность воспроизведения: предполагается знакомство с учебно-языковым материалом, наличие стремления запомнить и воспроизвести его; 2. Активность интерпретации: предусматривается овладение знаниями способами использования знаний, саморегуляции; 3. Творческая активность: выражается в самостоятельном решении коммуникативных задач.

Активность и саморегуляция являются составляющими самостоятельной работы студентов. В учебном процессе познавательная активность и познавательная самостоятельность развиваются при создании определенных условий. К этим условиям, прежде всего, относится создание мотивационной основы преподавания русского языка как неродного. Мотив в обучении связан с целями обучения, которые ставят и преподаватель, и обучающийся.

Одним из основополагающих составляющих любой технологии является целеполагание. Цели и критерии оценки достигнутых результатов в КИТ являются диагностическими, т.е. они сформулированы таким образом, чтобы их можно было проверить. В условиях кредитного обучения диагностично поставленные цели и задачи

определены в силлабусе. Студент заблаговременно знакомится с тематикой занятий, количеством часов, отводимых программой на изучение курса, с литературой к определенной теме занятия, с методическими рекомендациями преподавателя по каждой теме курса. Однако на занятиях с использованием КИТ этого недостаточно. Вводно-ориентировочная часть модуля включает определение целей и задач занятий. Для активизации деятельности студентов необходимо привлечь их не только к ознакомлению с силлабусом и методическими материалами, но и к активному изучению этих материалов с целью определения индивидуальных задач изучения модуля в зависимости от уровня обучения. Для этого для каждого студента составляется таблица «Сетка модуля», которая первоначально заполняется преподавателем, а затем постепенно по мере приучения студентов заполняется самими обучающимися. В последних трех колонках таблицы, которые включают цели, ожидаемые результаты, этапы, студенты отмечают те задачи, которые заинтересовали их и чем они хотели бы заниматься на том или ином этапе занятий.

В условиях контекстно-интегративной технологии обучения нами используются активные формы представления учебного материала с учетом тех целей, которые ставит педагог на занятиях. Занятия включают и получение знаний, и их углубление, детализацию, тренировочные упражнения, так как русский язык является и средством обучения, и объектом. На аудиторных занятиях нами используются следующие активные методы работы для представления нового материала:

- проблемное изложение, которое способствует активизации мыслительной деятельности студентов. Студентам предлагаются задания, которые помогут понять суть проблемы и решить ее. Так, например, при изучении темы «Морфология научного стиля» предлагается материал для наблюдения (2 фрагмента научного текста), затем в результате анализа фрагментов текстов обучающиеся должны ответить на вопрос, в каком тексте наблюдается преобладание имен существительных, а в каком – имен прилагательных.

- визуальное изложение предполагает представление темы занятия в виде схем, графов, опорных конспектов, фреймов, интеллект-карт;

- диалогическое изложение заключается в составлении вопросов по теме занятия, на которые отвечают студенты;

- изложение материала в виде консультации зависит от вопросов студентов. В таком случае студентам предлагается заблаговременно просмотреть материал и определить вопросы, на которые он хотел бы получить консультацию. Изложение нового материала начинается с вопроса-ответной беседы.

Литература:

1. Леонтьев А.Н. Основы психолингвистики. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 288с.

обобщения и грамматикализации. К их числу относится принцип линейности Ф. де Соссюра, обладающий универсальным характером; некоторые грамматические категории; некоторые падежи, семантика которых определяется положением предмета в пространстве; система предлогов, связанных с пространственной ориентацией, и дейктических частиц, выполняющих аналогичные функции; неграмматические (лексические) средства выражения пространственных отношений, вовлечение пространственных характеристик в синтаксис [3, 17].

Категории времени и пространства как понятийные категории являлись объектами исследования лингвистов с точки зрения формальных средств и способов их выражения в языке. В германистике существует огромное количество работ, посвященных рассмотрению способов языкового выражения отдельных элементов времени и пространства, таких как дни недели и части света.

Исследования, посвященные временной проблематике, свидетельствуют о тесной взаимосвязи этих категорий, об относительности их противопоставления друг другу. К.Г. Красухин полагает, что анализ соответствующей лексики в основных индоевропейских языках позволяет выявить три базовых представления о времени, которые можно охарактеризовать следующим образом: время (время как пространство), внутреннее время (время как жизненная сила), субъективное время (время как желание, мысль и т.д.), которые можно считать базовыми для человеческого мышления.

Человек не рождается с «чувством времени» и с «чувством пространства», его временные и пространственные понятия всегда определены той культурой, к которой он принадлежит. Так, П. Флоренский подчёркивает, что вся культура может быть истолкована как деятельность по организации пространства, которая в свою очередь представляет собой деятельность не только физическую, но и духовную [4, 55].

Исследуя окружающее пространство, а также пространство своего тела, человек овладевает значением таких важных слов, как расстояние, длина, ширина, высота, сверху, внизу, слева, справа, длинный, короткий, далеко, близко и т.д. Главным пространственным измерением в языке А.В. Кравченко считает вертикальное. Понятие «горизонталь» включает в себя два измерения: ассиметричное «перед-зад» и симметричное «право-лево», при этом первое, на его взгляд, является более значимым, чем второе. Другими словами, с точки зрения языка между координатными осями пространства существует следующая иерархия:

- 1) вертикаль;
- 2) горизонталь по оси «перед-зад», или фронтальная горизонталь;
- 3) горизонталь по оси «право-лево», или латеральная горизонталь.

Главенство вертикального измерения А.В. Кравченко объясняет характерной для человека пространственной ориентированностью его тела в нормальном положении, т.е. в положении стоя, которое он называет каноническим положением. Благодаря особенностям анатомического строения, восприятие и концептуализация предметной сущности «человеческое тело» направлены по оси

сынатынын» жеткізеді. Мұндағы айтып отырған жұты – ақ патша мен елдегі атқамінерлердің қолшоқпарлары.

«Әкесі» дегеніміз патша болар,

Бай мен төре патшаға шын балалар,

Әке мен балада айырма жоқ,

Көпшілік- езілген ел не сағынар?»[1,137].

деп ақын бұқара атынан сөйлейді. Қазақ халқының күні туатынына ақын сенімді.

Сағынар шын теңдікті халық еркін,

Ол үшін орындар ел барлық сертін.

Қанаушының бір жолда көзін жойып,

Жалиы, кедей жайраңдар емін-еркін»[1,137].

Сұлтанмахмұт Торайғыровтың біраз өлендеріне концептілік талдау жасау барысында ақынның қазақ әдебиетіне кедей тақырыбын алғашқылардың бірі болып енгізіп, кедей бейнесін жасаған ақын екендігіне көз жеткіздік.

Әдебиеттер:

1 Торайғыров С. Екі томдық шығармалар жинағы. –А.1993.

2 Қошанова Ж.Т. Қазақ тіліндегі «Байлық – кедейлік» концептісі: танымдық сипаты мен қызметі» Филология ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның авторефераты. Алматы, 2009 -34 б.

Вагнер М. В.

преподаватель иностранного языка, Карагандинского

Государственного Университета им. академика Е. А. Букетова.

ПРОСТРАНСТВЕННО-ВРЕМЕННОЙ КОНТИНУУМ ДРЕВНЕГЕРМАНСКОЙ КАРТИНЫ МИРА

Посредством языка как орудия познания предметы и явления материального мира отражаются в сознании говорящих в неотрывном единстве с категориями пространства и времени. В мире зафиксировано около 6000 языков и 8000 диалектов, но нет языка или диалекта, в котором не развились бы лексические и морфологические средства (а чаще всего те и другие) для выражения пространственных и временных отношений [1, 181].

Категории времени и пространства привлекали внимание лингвистов в разное время. На развитие лингвистических исследований в этой области огромное влияние оказала работа Э. Кассирера [2, 386].

Ранние исследования выявляли пространственно-временные основы организации языка, реализующиеся на различных уровнях и имеющие неодинаковую степень

Досанова А.М., Аханова Ж.

К ВОПРОСУ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В ОН-ЛАЙН РЕЖИМЕ

Современный мир образовательных технологий обеспечивает нас самыми разными предложениями, которые призывают детей и взрослых к обучению иностранному языку с помощью самых разнообразных приёмов.

На сегодняшний день самым актуальным и часто используемым приёмом является – Интернет. Компьютерные технологии проникли почти во все сферы нашей жизни. И технологии являются одним из самых эффективных инструментов в изучении иностранного языка.

Изучение нового языка – сложная задача. Оно требует сотни часов кропотливой работы и регулярной практики. Это – также очень полезный опыт, которое открывает двери в новую культуру и даже меняет мировоззрение. К счастью, интернет сделал задачу немного больше доступной. Ниже приведён анализ некоторых онлайн-порталов для изучения иностранного языка, английского.

На просторах всемирной паутины очень большое количество самой разной информации и для её усвоения авторы языковых сайтов облегчили задачу и поделили учебный материал по разным категориям, например по возрастным категориям:

1. Для малышей (3+) и их родителей. Ни для кого не секрет, что знание английского языка в современном мире является важным и необходимым. Поэтому многие родители хотят, чтобы их дети изучали язык, без принужденно но интересным образом. Вот некоторые сайты для детей, которые помогут в овладении языком:

- www.mingoville.com – интерактивный курс. Дети учат язык в ярком и красочном городе Mingoville с помощью игр, песен и интересных упражнений. Процесс обучения проходит в интерактивной форме. Существует две версии программы-бесплатная (которой вполне достаточно для начинающих) и платная. Число зарегистрированных аккаунтов около 2 миллионов.

- www.learnenglishkids.britishcouncil.org – является одним из лучших ярких и красочных ресурсов для детей. Здесь Вы найдете очень много различного материала игры, песни, забавные упражнения, а также видео детей-носителей языка. Сайт частично русифицирован, что облегчает работу родителей, которые не владеют английским.

- www.kizclub.com – сайт будет полезен как родителям, так и преподавателям английского языка. Здесь есть много материала- флеш-карточки для изучения алфавита и слов, онлайн-книги, стишки. Есть также раздел с заготовками для поделок. Почти весь материал представлен в pdf-формате. Ресурс прост в навигации.

2. Для школьников и студентов.

• www.homeenglish.ru. На этом сайте находится огромное количество материалов для школьников и студентов, желающих овладеть английским языком. Здесь Вы найдете топики, рефераты, тесты, учебники, готовые домашние задания. И это все на английском языке.

• www.study-english.info – сайт для изучающих английский язык, студентов, преподавателей ВУЗ-ов и переводчиков. Структура сайта максимально упрощена. Разделы расположены в алфавитном порядке.

3. Для взрослых и преподавателей иностранного языка и для всех тех, кто любит изучать языки.

• www.lingualeo.ru – сайт появился не так давно, но сразу стал одним из лучших онлайн ресурсов для изучения английского. Тренировка восприятия английской речи на слух и увеличение словарного запаса: уроки, фильмы, аудиокниги, тренажеры сов. Изучение языка в контексте: более 80000 любимых сериалов, подкастов, книг, лекций и диалогов в оригинале на английском.

• www.englishtips.org – сообщество любящих английский язык. Живое общение, статьи, советы и секреты, последние методики и тенденции во всём, что касается английского.

• www.bbc.co.uk – популярный раздел русской службы знаменитого канала BBC. Только самое интересное, курьезное, познавательные статьи, свежие новости, интервью со звездами. Содержимое сервиса ежедневно обновляется. Вы будете поражены обилием бесплатной высококачественной информации для обучения британского варианта английского.

Материалы многих выше перечисленных сайтов доступны на таких ресурсах, как VK.ru, www.youtube.com, www.skype.com. Несомненно, последние лидируют в овладении языком. Давайте, рассмотрим один из этих ресурсов.

Skype – это наиболее перспективный вариант при изучении иностранного языка. Это не очень дорогое (порой всего 10 \$ за урок), но крайне эффективное направление в передаче языкового опыта. При таком процессе вы с тренером видите и слышите друг друга, то есть это практически живое общение, которое способствует получению реальных разговорных навыков, а так же часто увеличивает скорость процесса. Стоит отметить, что в большинстве случаев изучение английского языка онлайн практически не отличается от реальных курсов, здесь вы также сможете изучать язык индивидуально или в группе с такими же онлайн студентами.

По мнению некоторых экспертов, результаты исследования указывают, что Интернет способствует увеличению использования иностранного языка. Определенно, оно увеличивает синхронную коммуникацию учеников и они смогут использовать язык в реальной жизни. Давайте, рассмотрим плюсы обучения языка с помощью Интернет.

1. Обучение возможно везде, где есть подключение к интернету и установлена специальная программа, а так же дома;

Қоймасын тастай салды көңмен салып жсауып,

Жүк жеңіл болуының ебін тауып.

Бел жіп, үзік, ашамай салқам-салқам,

Су құяр арбасына ауық-ауық[1,87].

Сұлтанмахмұт Торайғыровтың жоғарыда келтірілген өлеңдеріне көз жүгіртсек, кедей концептісі *кәріп, тұлдыр, жалшы, жалаң бас, жалаң аяқ, жыртық дамбал, кір көйлек, қомыт күні, шидем шалбар, жәудеу өң, киер киім, ішер асқа жарымау* арқылы берілген. Берілген лексикалық бірліктердің бәрі кедейлік танытуға қызмет еткен. Сондықтан бұларды кедейлік концептісін беретін микроөріс ретінде қараймыз.

«Кедейлік» концептісін жасайтын: *кедей, құл, күң, пақыр, міскін, заріп т.б.* түбір сөздер; *жарлылық, құлдық, сорлы сияқты туынды сөздер; табанынан таусылған; отымен кіріп күлімен шыққан; жеті атасынан түк көрмеген; аузы асқа, ауы атқа жарымаған; тақыр кедей* сияқты тұрақты тіркестер қазақ тілінің лексикалық қорындағы байырғы атаулар болып табылады. Тілімізде ертеден қолданылып келе жатқанымен кейбір сөздер мен сөз тіркестерінің шығу тегі басқа тілдерге тән, яғни кірме сөздер болып табылады.

Қазақ тіліндегі «Байлық-кедейлік» концептісінің танымдық сипаты мен қызметін қарастырған Ж.Т.Қошанова: «Кедей» концептісі «жоқшылық» мәнінде киер киімі, ішер тамағы жетіспейтін, күнкөрісі қиын адам деген этномәдени менталдық ұғымды білдіреді. Концептінің сипатын ашатын ақпараттық моделін білдіретін тұрақты тіркестер: *қара кедей; қара қасқа кедей; қара сирақ кедей; сіңірі шыққан кедей; тақыр кедей; шыр бітпеген кедей; ыңыриағы шыққан кедей; қас (қу) кедей; қызыл сирақ кедей; сұры жоқ кедей* т.б. менталдық ұғымда кедейді әр қырынан білдіріп тұр»-дейді[2,20]. Зерттеуші кедей концептісінің ақпараттық моделін білдіретін жеке лексемалар ретінде *кедей-кепілік, кедейсіну, кедейлік, кедейшіл, кедейшілдік, кедейшілік және* тағы басқала тілдік бірліктерді айтады.

С.Торайғыров шығармаларында «кедейлік» концептісі әлеуметтік сипатта анықталады. Сұлтанмахмұттың «Қос үй», «Бір адамға» өлеңдері арқылы кедей бұқараның жоғын жоқтап, мұңын мұндап отырады. Байлардың қалай бай болғанын сықақтап айтады. «Қос үйде»:

Байлыққа азулылар күшпен жеткен,

Аямай байлық үшін арын төккен.

Кедейдің маңдай тері, табан ақы,

Бақ емес, қыдыр емес дарып біткен[1,92].

Болыс, сұлтан болу үшін елін сатып, пара беріп, шен таққандардың байлығында кедейлердің көз жасы жатқанын айтады. «Біреу бай, біреу жарлы» өлеңінде акын бар өмірін ел қамына арнаған халықтың баласы бұрын болды, алда тағы да боларына сеніп, болашақтан үміт күтеді.

Сұлтанмахмұт Торайғыров шығармалары арқылы әділдік үшін, халқының қамы үшін күресті. «Өң бе, түс пе?» өлеңінде халықтың арманын, бостандықты аңсайтынын, жақын арада «Екі жақты, қос ауыз елдің жұты шөлмек болып

Сұлтанмахмұттың «Сарыбас» өлеңінен Сарыбас деген кедейдің бейнесін көреміз. Ақын жоғарыда кедейліктің не екенін түсіндірсе, енді кедей өкілдерімен таныстырады.

*Жалаң бас, жалаң аяқ, жыртық дамбал,
Кір көйлек, қомыт күні, шидем шалбар,
Сары үрпек, көгілжім көз, өңі жүдеу,
Қу мойын, аш қабырға аңғал-саңғал*[1,40].

Кедейге тән портрет. Ақын бірден сырт киімінен бастайды. Кейіпкер киімінің өзі оның қандай әлеуметтік топқа жататын аңғартатыны белгілі. *Жыртық дамбал, қомыт күні, шидем шалбар* кейіпкердің кедей таптың өкілі екенін бірден аңғартады. *Көгілжім көз, жүдеу өң мен қу мойын, аш қабырға аңғал-саңғал* «Кедейлік» концептісін береді.

*Шүкібай шал әкесі, заты Керей,
Адал қара бітпеген тұлдыр кедей.
Сарыбасын оқытуға былтыр берген,
Жалшы боп пайда тапсын бұл да демей.*

Шүкібай баласының пайда тапқанынан гөрі білім алғанын дұрыс көреді. Кедей баласының миына оқу кіре ме екен? деген күдікті ойды Сарыбас жоққа шығарады.

*Жақсы оқып, зеректігін танытқаны,
Жолдас түгіл молданы аңыратқаны.
Піскен бас, көбік өкпе бай баласын
Таң қылды, сөйлесе естен жанылтқаны*[1,41].

Сарыбас зеректігі жағынан молданың өзінен асып түседі. «Кедейдің малы жоқтығы ақылының жоқтығын көрсетпейді» деп түйіндейді ақын. Бұл өлеңнен білімге талап қылған кедей бейнесін көреміз. Өлеңде адамды байлығымен емес, ақыл-біліміне қарап бағалау керек деген үлкен түйінді ой айтылады.

«Айт» өлеңінен мойнына дорба асынып қайыр сұрап жүрген кедейді көреміз. Айт күні жердің жүзі жасарып, ет жеп, қымыз ішіп байлар кердендеп жүргенде, жалғыз кедейдің ғана халі мүшкіл.

*Жалғыз-ақ дорба асынған кедей кәріп,
Аштықтан өңі кеткен беті де арып.
Әркімдер тиын-тебен беріп жатыр,
Деген: «Құтты болсын, айт шәріп»*[1, 84].

Ертеден көшпелі халық болып саналатын қазақ халқының өмірінде көштің орны бөлек. Мал жайылымына байланысты қоныс аударып отыратын қазақтың көші сән-салтанатымен де ерекше назар аудартады. Дегенмен кедей аулының көші мен бай аулы көшінің арасы жер мен көктей. С.Торайғыров «Көшу» өлеңінде көктем шығып, көшу басталғандағы көшті сипаттайды. Мұнда нашарлардың көшкені назардан тыс қалмайды.

*Нашарлар көлік үшін жүріп қойған,
Кемітіп ақысына бір-бір қойдан...*

2. Такое обучение идеально подходит людям, не имеющим времени для посещения аудиторных занятий;

3. Экономия средств;

4. Доступность обучения вне зависимости от возраста или, например, состояния здоровья: имеется немало примеров тому, что даже люди с ограниченными физическими возможностями изучали английский язык и овладевали им на уровне, необходимом для общения;

5. Интернет – платформа для преодоления и представление творческих работ, таких как эссе, стихи и для обеспечения дополнительных языковых действий в определенных областях языка учащегося;

6. Помогает студентам улучшить свои языковые навыки, такие как открытие и сохранение файла, интернет-поиск;

7. Интернет имеет положительное влияние на и дает возможность для коммуникации в любой среде.

Но не следует забывать, что у каждой монеты две стороны. Научные исследования показывают, что есть некоторые недостатки использования интернета в изучении языка. По мнению специалистов следует отметить следующее моменты:

1. Общение с носителями языка через Интернет не затрагивает, иными не развивает навыки чтения;

2. сложность восприятия печатной информации и отсутствие подробных объяснений. Следовательно, уже одно это свидетельствует о том, что такое обучение подходит лишь тем слушателям, которые уже имеют определенные навыки и умения;

3. отсутствует достаточное количество методически грамотно разработанных учебных программ, курсов и виртуальных пособий, что также не позволяет такой способ обучения считать массовым;

4. ведь для того, чтобы составить подобный курс, преподаватель, помимо владения английским языком и методикой его преподавания, должен иметь соответствующие познания в области информатики, уметь работать с соответствующим программным обеспечением;

5. необходимо наличие жесткой самодисциплины. Говоря иными словами, учащийся должен заставлять себя учиться сами. А практика показывает, что такой учебный процесс часто воспринимается не как обучение, а всего лишь в качестве хобби, одной из форм досуга. Ведь это – не учебное заведение с присущей ему системой контрольных испытаний, обязательным объемом учебной нагрузки и контролем за ее исполнением.

Все эти негативные моменты можно легко устранить и выбрать соответствующий Интернет-курс с помощью квалифицированного специалиста. Если учащийся действительно хочет выучить английский, но он не имеет достаточно времени для посещения уроков или курсов, то такой способ обучения вполне может подойти.

Подводя итог, из этих наблюдений абсолютно ясно, что за уроками через интернет будущее. Всё больше людей имеют ПК, овладевают навыками сетевой коммуникации и потому становятся потенциальными клиентами. Вскоре это будет популярнейшая сфера, призванная объединять народы и их культуры. Общий язык сильно облегчит экономические и иные взаимоотношения, сделает их более гибкими и компромиссными. Дистанционное обучение может быть намного эффективней «реального» благодаря большим техническим возможностям. В образовательный процесс можно включать не только непосредственное общение, но так же и презентации, картинки, видео, аудиофрагменты, которые, способствуют скорейшему освоению изучаемой области. Чтобы овладеть языком на хорошем уровне понадобится 2-3 месяца интенсивных занятий, а для полного знания может и полгода – год. Все зависит от самого обучающегося.

К тому же, на образовательном форуме, посвященном 20-летию образовательной программы «Болашақ», наш президент заявил, что трехязычие должно быть нормальным явлением для нашего общества и чтобы быть конкурентоспособными в условиях глобализации казахстанцы должны владеть английским языком. И это одна из причин, почему стоит изучать английский и можно стать вечно востребованным на рынке труда специалистом, не ищущим, а искомым, при желании.

Литература:

1. [Kasanga, L. A. (1996). Peer interaction and second language learning. Canadian Modern Language Review, 52 (4), 611-639.]
2. [Kern, R. (1995). Restructuring classroom interaction with networked computers: Effects on quantity and quality of language production. Modern Language Journal, 79(4), 457-476.]
3. [Muehleisen, V. (1997) Projects Using the Internet In College English Class. The Internet TESL Journal, 3(6), [Online], URL <http://www.aitech.ac.jp/~iteslj/Lessons/Muehleisen-Projects.html> June 1997
4. [Means, B., & Olson, K. (Ed.). (1997). Technology and Education Reform. Document prepared by the Office of Educational Research and Improvement. U.S. Department of Education.]
5. [Kern, R. (1995). Restructuring classroom interaction with networked computers: Effects on quantity and quality of language production. Modern Language Journal, 79(4), 457-476.]

PROBLÉMU VÝZKUMY JAZYKU

Ф.ғ.к., доцент Қадырова Б.М.

С.Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.

Ф.ғ.к., доцент Ағалиева Н.Б.

Павлодар мемлекеттік педагогикалық институты, Павлодар қ.

С.ТОРАЙҒЫРОВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ «КЕДЕЙ» КОНЦЕПТІСІ

С.Торайғыров шығармаларының бірқатары кедей өмірін көрсетуге арналған. Ақын кедей бұқараны жырлап, солардың мүддесін қорғайды. Оған ақынның кедей ортадан шығып, өмірі жоқшылықта, мұқтаждықта өтуі бірден-бір себеп болған деп айтуымызға болады. Біз ғылыми мақаламызға нысан етіп ақынның тек поэзиялық шығармаларын алдық. Ақын өлеңдерінің бірқатары әлеуметтік теңсіздікке, кедейлер өміріне арналады. Ақынның қай өлеңін алсақ та кедей өмірінің бір эпизоды жүреді. 1910 жылы жазылған «Байлық» атты өлеңінде:

Кедейлікті жіберіп аяқ, қолды,

Байлаттың ерік бермей көсілетін.

Сен келсең бар қиыным шешілетін,

Сен жоқта аяқ-қолым көсілетін, – [1,28].

деп, кедейліктің адамзат өміріне тигізер ықпалын айтады. Ал, осы жылы жазылған «Кедейлік» өлеңінде лирикалық кейіпкер былай дейді:

Кедейлік, сен жексұрын, түсің суық,

Іздемес сені адам керек қылып...

Жарытпай киер киім, ішер асқа,

Сөктіріп малы барлау надан, насқа.

Жас көңілді қайғымен уландырып,

Сенсің гой толтыратын көзді жасқа [1, 29].

Кедейліктің адам өмірін сиықсыз етіп, көзді жасқа толтыратын, малдыларға сөктіретінін айтады.

... Маған салса кедейлік аты өшкірді

Дер едім, тұрмыстай ғып жерге көмсін.

... Өлмесең де өлтірем өсе келе,

Жүрмесін жолдас болып саған еріп...

Ақын жер бетінде кедейліктің жойылуын тілейді. Өскен соң кедейлікті жоқ қыламын деп серт береді. Кедейліктің жалқауларды жағалап, ерттеп мініп алатынын айтады. Осылайша байлықтың пейілі тарылмай адамдардың бәріне бірдей ортақ болуын, кедейліктің ауылы алыс кетуін армандайды.

Баспасөз тіліне сипаттаудың толық дәлділігі, іскери нақтылық тән. Біздің зерттеу мақаламыз баспасөз беттеріндегі стандарт пен экспрессия мәселелеріне бағытталған. Баспасөз композициясында маңызды орын алатын бөліктерінің бірі – тақырып аттары. Ғалымдардың пікірі бойынша тақырып аттары мына талаптарға сәйкес болу шарт:

- Тақырып аттары оқырман назарын өзіне қарату керек;
- Қысқа болуы тиіс;
- Мәтін тақырыбымен байланысты ойды қамтуы керек;
- Мәтінді одан әрі оқуға деген қызығушылықты тудыруы тиіс;

Мысал ретінде келесі тақырып аттарын келтіре аламыз:

«Стратегиялық нысандардың қауіпсіздігі басты назарда»,

«Қысылғанда жандарынан табылады»,

«Астана әуежайында қарбалас шақ»,

«Құда деген бір жұрттың...»,

«Өзара мүдделерге өріс кен» және т.б.

Осылай тақырып аттары мақаланың басты идеясын білдіріп, әрі прагматикалық тұрғыдан мейлінше қанық болуы тиіс. Көптеген мақалаларды зерделей келе, ақпараттық хабарламаларды білдіретін тақырып аттары баспасөз редакциясының ұстанымын көрсететіндігін аңғардық. Бұл жағдайда мақала авторлары тура бағалауыштық тақырып аттарынан алшақтығымен сипатталады.

Сайып келгенде газет беттеріндегі тақырып аттардың синтаксистік құрылымы эмоцияға толы, оқырманға қосымша бағалауыштық ақпарат беретін сынды.

Досанова Альбина

Жумадилдаева Сымбат

ал-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті

Қазақстан, Алматы

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ТІЛДЕРДІ ҮЙРЕТУДЕГІ РӨЛІ

Қазақстандағы мемлекеттік тілмен қатар басқа да тілдерді (ағылшын, орыс, неміс, қытай, түрік, испан, корей және т.б.) жан жақты игерудің ғылыми-теориялық, педагогика-психологиялық және тәжірибелік-әдістемелік деңгейлері тілдерді оқытуда инновациялық технологиялардың тиімділігін дәлелдеп отыр.

Соған сәйкес білім стандарты жасалынып, жаппай компьютерлендіру, инновациялық технологиядан іздену, білім мазмұнын байыту, әлемдік білім кеңістігіне ену мақсатында жұмыстар жүргізіп жатырмыз. Білімді жеке тұлғаға қарай бағыттау оқушының «Мен» менталитетін қалыптастыру, оларды өзін-өзі таныту үшін еңбектену оқытушылар қауымына үлкен мақсаттар жүктеді. *Технология* – қандай да бір істе, шеберлікте, өнерде қолданылатын әдіс-тәсілдердің жиынтығы; технология – өнер, шеберлік, дағды, өндеу әдістерінің жиынтығы, күйдің өзгеруі (В.М.Шепель).

Оқыту технологиясы – дидактикалық жүйенің құрамдас процессуалды бөлімі. (М.Чошанов).

Педагогикалық технология – оқытудың түрлерінің, әдіс-тәсілдерінің арнайы құрамын анықтайтын психологиялық-педагогикалық нұсқамалардың жиынтығы; ол педагогикалық үрдістің ұйымдастырылған әдістемелік құралы (Б.Т.Лихачев); педагогикалық технология – оқу үрдісін іске асырудың мазмұнды құралы (В.П.Беспалько); педагогикалық технология – оқытудың жоспарланған нәтижелерге жету үрдісінің сипаттамасы (И.П.Волков); педагогикалық технология – оқытушы мен оқушы үшін ыңғайлы шарттарды сөзсіз қамтамасыз ететіндей оқу үрдісін жобалауда, ұйымдастыруда және жүргізуде бірлескен педагогикалық іс-әрекет.

Ақпараттық технология – сабақты түрлендірудің, ерекшелендірудің, дараландырудың тәсілі ғана емес, сонымен қатар сабақты жаңаша ұйымдастырудың мүмкіндігі. Ақпараттық технологияның көмегімен жүргізілетін сабақтарда – студент өзін белсенді және еркін сезінуге мүмкіндік тауады.

Қазіргі *инновациялық технология* туралы айтатын болсақ, технология грек сөзінен, яғни өнерпаздық, шеберлік, іскерлік деген ұғымды білдіреді. Оқытушыдағы басты мақсат – алдындағы оқушыларға таза білімінің өзін бере білу емес, бүгінгі алған білімін өмірлік қажеттіліктеріне сай пайдаға асыра білуге үйрету. Тұлғаның өзіндік дамуы өз білімі үшін өз жауапкершілігін көтеру оның «көптің бірі» немесе «көптің ең жақсысы» болуымен емес, өз тұлғасының мәнділігін, құндылығымен маңызды болып саналады.

«Иновациялық технология – иновациялық білім беру технологияларына білім, білік, дағды жүйесін жеке тұлғаның меңгеруін және оны өмірде тиімді етіп қолдана білуін қамтамасыз ететін арнайы жобаланған, әзірленген жаңа енгізілімдерді оқу үрдісінде іске асыру біліктерінің жүйелі жиынтығы» [1, 34].

Тілдерді оқытуда иновациялық технологияларды тиімді қолдануға түрткі болған ең үлкен фактор – Елбасының жолдауы. Атап айтқанда, Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан жолы – 2050: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты стратегиясы алдағы жылдарда білім беру реформасына бірнеше бағдарламалардың іске асуын белгіледі. Олар «Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беру тұжырымдамасы», «Қазақстан 2030» стратегиясы, т.б. Әсіресе, елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың «Интеллектуалды ұлт – 2020» жобасы білім беруде иновациялық технологиялармен қатар иновациялық ойлау стилін қалыптастыруға жол ашты. Бұл жобаның басты мақсаты «жаңа формациядағы қазақандықтарды тәрбиелеу және Қазақстанда әлемдегі ең бір әлеуетті, бәсекеге қабілетті адами капиталға ие елге айналдыру» [2].

Осы тұрғыдан алғанда, интеллектуалды адам ресурсы, өз мемлекеттік тілімен қатар басқа да тілдерді өз халқының мүддесі және мемлекетаралық қарым-қатынас пен ынтымақтастық жолында игере және тиімді пайдалана білетін интеллекттердің мақсатын айқындай түседі. Бұл туралы Садықова Р.Қ.: «Интеллектуалды адам ресурсы дегеніміз – тек білім мен ғылымды меңгеріп қоймай оны экономика мен қоғамдық өмірде, өндірісте кеңінен қолдана алатын және озық технологиялардың кілтін білетін, сондай-ақ өзіндік тұжырымдар мен ұсыныстар әзірлей алатын парасатты адамдардың образы» [3, 131-133].

Сонымен қатар тілдерді қатар тілдерді оқыту жүйесіне енгізілетін иновациялық технологиялар ұлттық дәстүрге, ұлттық санаға, ұлттық қайнар көздерге, ұлттық негіздерге қайшы келмеуге тиісті. Мысалы, «үш тұғырлы тіл» бағдарламасы аясында үш тілді бірдей меңгерген индивид қалыптастыру үдерісі кезінде ана тіліміз – қазақ тілінің басым рөлін ұмытпауымыз керек. Мұны Х. Досмұхамедұлының: «Өз тілінді біліп барып, өзге тілі меңгеру – сүйініш, ал тілінді білмей тұрып өзге тілді білу – күйініш» [4, 41] деген сөзі дәлелдеп береді.

Тілдерді оқытуда дәстүр мен әлемдік білім кеңістігіндегі қағидаларды ұмытпау қажет. Бұл дегеніміз, басқа да мәдениетті елдердің тәжірибесінің өзімізге керекін алып, келіспейтін келелі жақтарын ортаға салып, өзіндік әдіс-тәсілдерімізді де үйрету, ой бөлісу дегенге саяды.

Қазіргі кезде дүние жүзінде тілдерді иновациялық технологиялар деңгейінде оқытудың бірнеше жолдары кең қолданылады. Қазақстанда шетел тілдерін иновациялық технологияларды қолдана отырып, үйретуге ат салысып жүрген мамандар баршылық. Атап айтқанда, Қараев Ж., Жүнісбек Ә., Жанпейісова Қ. және т.б. ғалымдар мен педагогтардың иновациялық оқыту технологиялары шетел тілін белсенді түрде игеруде және үйретуде қазіргі кәсіби – педагогикалық мақсат аясында кең қолданылуда. Мысалы, Садықова Р.Қ.: «Шет тілін оқытуда заманына сай көрнекі құралдар, аудиоматериалдар, мультимедиялық құралдарды пайдалануға үлкен мән беру керек. Сабак барысында светотехникалық және дыбысты техникалық

қорытындыларын осы публицистикалық стильде жазылған шығармалар беріп отырады. Жаңа сөздердің енуі, сөз мағынасының кеңеюі, кейбір сөздердің мағынасының тарылуы, тіпті қолданыстан шығып қалуы, терминдердің енуі, жанаша, мәндес тіркестердің пайда болуы – бәрі осы публицистикалық стиль арқылы танылады.

Публицистика (латынша: publicus – көпшілік, әлеумет) – қоғам өмірі үшін маңызды мәселелерді талқылау деген ұғымда жұмсалады. Публицистикалық стиль қоғамдық талапқа сай жазылған шығармалардың негізінде қалыптасады. Публицистикалық стиль – қоғамдық-саяси, үгіт-насихаттық әдебиетте, бұқаралық ақпарат құралдарында қолданылатын функциональдық стильдердің бірі. Публицистикалық стиль тыңдармандар мен оқырмандардың арасына кең таралымымен, бейнелілігімен, баяндаудың шешендігімен, жағымды және жағымсыз мағынадағы мәнерлілігімен сипатталады. Тіл деңгейлеріне байланысты публицистикалық стильдің ерекшеліктері болады. Лексикада – қоғамдық-саяси терминдер мен сөздердің (митинг, ереуіл, демократия, парламент), эмоциялық баға беруші сөздердің (еңбек озаты, көшбасшы, еңбеккер, дем беруші), экспрессивтік бояуы бар сөздердің (қоян-қолтық, нық қадаммен), фразеологияда – перифразалардың (ақалтын – мақта, күріш; қара алтын – көмір, мұнай; екінші тың – қой шаруашылығы, көгілдір тың – құс шаруашылығы); морфологияда қос сөздердің (қоғамдық-әлеуметтік, бұқаралық-саяси, үгіт-насихаттық); бұйрық рай тұлғасының (орындайық, табысқа жетеміз), синтаксисте – сөйлемдегі сөздердің инверсиялық орын тәртібінің, қаратпа сөздердің, риторикалық сұрақтардың, жай сөйлем бөліктерінің, сан алуан қайталамаларының т.б. жиі қолданысқа түсуі публицистикалық стильдің басқа стильдерден өзгешеліктерін көрсетеді. Публицистикалық стильді шағын стильдерге (подстиль) бөлу жөнінде бірізділік байқалмайды. Дегенмен кейбір зерттеушілердің, Мысалы А. Н. Васильеваның дәлелдеуінше, мынандай шағын стильдерге жіктеледі: 1) ресми-ақпараттық публицистикалық стиль; 2) ақпараттық-іс публицистикалық стилі; 3) ақпараттық-аналитикалық публицистикалық стиль; 4) ақпараттық-экспрессивтік публицистикалық стиль; 5) бейресми-ақпараттық публицистикалық стиль; 6) жалпы публицистикалық стиль директивалық публицистикалық стиль; 7) салтанатты-декларативтік публицистикалық стиль; 8) таза публицистикалық стиль; 9) экспрессивтік публицистикалық стиль; 10) репортаж публицистикалық стилі; 11) фельетон публицистикалық стилі.

Баспасөз – тілдің өмір сүруі үшін маңызды құрал. Баспасөз тілі өзіне тән түрлі ерекшеліктерді иеленіп, өзінің құрамына төменде аталғандарды қамтиды:

- Баспасөз штамптары мен клишелер. Олар нақтылығы мен бір мағыналылығымен ерекшеленіп, уақыт пен жер үнемділігі үшін қызмет етеді. Пікірдің екі мағыналылығын жояды;
- Экспрессия мен гармониялық тұтастықтағы стандарт;
- Өзара қатынастағы түрлі сөйлеу стильдері;
- Аббревиатуралар мен түрлі қыстартулар, префикстер мен конверсия бойынша жасалған сөздер;

4. Жұртбаев Т. Бейуақ. – Алматы: Қазақстан, 1990. 304 бет.
5. Сыдықов Т. Қазақ тарихи романы. – Алматы: Ер Дәулет. 1996.
6. Байтұрсынов А. Шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1989.
7. Ахмет Байтұрсынов. Ақ жол. – Алматы: Жалын, 1991.
8. Мағауин М. Қазақ тарихының әліппесі. – Алматы: Ер Дәулет, 1994.

Аубакирова Жансая Жүсіпқызы

Қазақстан, Қостанай қ., А.Байтұрсынов атындағы ҚМҰ

БАСПАСӨЗ ТІЛІ МЕН ОНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қазақ тілінің функционалды стильдерінің бір-бірінен өзгешелік белгілері осы уақытқа дейін айтылып келеді. Осы басты белгілер отандық тіл ғылымы мен орыс тіл ғылымының ортақ танымдық деңгейінің көрінісінің нәтижесінде қаралып келеді. Ол тек стилистика ғылымына ғана қатысты емес, тіл ғылымының басқа салаларына да қатысты деп айтуға болады. Бұның басты себептері – тілдегі функционалды стильдердің анықтамасы, зерттеу бағыттары, түрлері, стильдердің табиғаты, лингвистикалық тілдік құрылымның болмысы, ортақ, бірдей немесе ұқсас қызметінің әмбебаптық сипаты т.б.

Қазақ тіл ғылымында функционалды стильдерді былайша топтастырып жүр: 1) ауызекі сөйлеу стилі; 2) ғылыми стиль; 3) ресми стиль; 4) публицистикалық стиль; 5) көркем әдебиет стилі.

Стиль туралы М.Серғалиев 4 түрлі қасиетті былай түйіндейді: 1) Әдеби тілдің бір түрі; демек сол тілде сөйлейтін баршаға түсінікті сөздер мен конструкциялар; 2) Стиль – тарихи категория; 3) Стиль- қоғамдық қызметтің бір саласында жұмсалады; 4) Тілдік құралдардың қалай болса тіркескен тобы емес, шартты тұйықталған тобы.

Қоғам өмірінің айнасы болып табылатын БАҚ ондағы саяси, әлеуметтік, экономикалық, мәдени, спорт, өнер, кино, денсаулық сақтау және білім беру салаларындағы барлық қордаланған проблемаларды жұртшылық назарына ұсынатын да, қандай да бір ғылыми жаңалықтар мен жетістіктерді көпшілікке таныстырып жеткізетін де әмбебап құрал болғандықтан журналистер қауымын ғаламның ақпараттық бейнесін жасаушылар деп тануға негіз бар. Жалпы БАҚ-тың ақпаратты жеткізу формасына қарай үш түрге бөлінетіні белгілі: телевизия, радио және мерзімді баспасөз. БАҚ тілі нысанаға алынғанда лингвистика ғылымындағы негізгі ұғым мәтінге бұқаралық коммуникацияда жаңа мағыналық реңктер үстеледі.

Публицистикалық стильге БАҚ-тың тілі жатады дедік. Ол қай кезеңде де қазақ әдеби тілінің толық орнығуына тікелей ықпал етеді. Егемендік кезеңде публицистикалық стильдің қызметі жаңаша қырынан көрінді. Қазақ тіл ғылымының барлық салаларына қатысты оның көкейкесті мәселелерінің негізгі түйін

құралдарды (бейне магнитофон, теледидар, проектор, мультимедиялық проектор, компьютер) пайдалану студенттердің өз тілінде сөйлейтін адамдардың тілін тыңдап, оны көзбен көре отыра ақпарат алуына көмегі тиеді. Бұл жағдай студенттердің сөйлеу деңгейін жақсартуына көмектеседі. Тыңдау арқылы олар өздерінің сөйлеудегі қателерін жөндей алады. Бұл «аудирование» терминінің өзі де шет тілін тыңдап, оны түсіну деген мағына. Аудио немесе бейне таспаларды тыңдағанда коммуникативті жаттығулар жасау керек. Алынып отырған тапсырмалардың жеңіл-қиындығын ескере отыра, жаңа сөздер мен сөз тіркестерін пайдаланып, диалог және монолог құрастыру сияқты жаттығулар жасалуы қажет. Бейне фильмді көріп отырып, жаңа сөз немесе сөз тіркестері кездескенде тоқтап, сол сөздерді қайталап және әрбір көріністен кейін сұрақтар қойып отырған жөн. Сабақтың қорытындысы ретінде тест сұрақтарын беріп, нәтижесін тексеріп, бағалау қажет» [3] десе, Аухадиева З.Ж.: «Шетел тілін коммуникативті тұрғыда компьютерлік бөлмеде оқыту нәтижелі қарым-қатынас жасауға жетелейді, ал интернетті пайдалана отырып сөйлеуді, грамматикалық жаттығуларды жасауға және түрлі тілдік жағдаяттарда қолдануға болады» [5, 74-75].

Тәжірибелі тіл үйретуші оқыту үдерісінде компьютерді тек құрал-жабдық ретінде қолданып, шетел тілдерін үйрететін көптеген бағдарламалармен жұмыс істегені абзал. Мысалы, Professor Higgins, Triple Play Plus, Deutsch für Kinder, Deutsch Gold, Euro Talk, Deutsch Platinum, Talk to me, Hotpotatoes бағдарламалары ұсынылған. Осы аталған бағдарламалар өз тиімділігімен өте жақсы нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Қазіргі ақпараттық қоғамда осылайша компьютерлік технологияларды кең қолдану әдістері, әсіресе, шетел тілдерін оқытудағы ең озық инновациялық технологиялардың қатарынан орын алып отыр.

Қорыта келгенде, тілдерді оқытудың тиімді технологиялары инновациялық тәсілдерді қолданумен бірге тіл үйретушілердің ұлтжандылық қасиеттеріне де барып тірелетіні тәжірибелердің өзі көрсетіп отырған айғақ.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Әбуов Ә.Е. Мектептің оқу үрдісінде инновациялық білім беру технологияларын пайдаланудың шарттары. Пед.ғыл.канд.дисс.-Астана, 2005.
2. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан – 2050» стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына жолдауы // Егемен Қазақстан, 2012ж. 14 желтоқсан.
3. Садықова Р.Қ. Шетел тілдерін оқытудағы инновациялық технологиялар // Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Хабаршысы, «Филология» сериясы, №4(42), 2012ж.
4. Досмұхамедұлы Х. Қазақ-қырғыз тілдеріндегі сингармонизм заңы. – Алматы: Мектеп, 1993.
5. Аухадиева З.Ж. Шетел тілдерін үйретуде жаңа инновациялық технологияларды пайдаланудың маңызы // ISSN 1561-1140. Пищевая технология и сервис. 2011. №4

Зянько О.С.

ПВНЗ «Тернопільський комерційний інститут», Україна

ВИКОРИСТАННЯ РОЛЬОВОЇ ГРИ НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Згідно сучасних методичних засад основний акцент у викладанні іноземних мов має бути зроблений на особистісно-орієнтованому та комунікативному підходах.

Сучасна методика викладає такі ідеї та принципи в навчанні, як:

- визнання першорядності процесу пізнання та доступності інформації;
- цінність співпраці, зокрема використання діалогів, імпровізацій та рольових ігор як основних форм роботи;
- визнання рівності пізнавальних та творчих можливостей усіх учнів, а також свідомої участі учнів у процесі навчання;
- активна позиція учня в процесі навчання;
- принцип комунікативності, який передбачає побудову процесу навчання як моделі процесу реальної комунікації;
- урахування індивідуально-психологічних особливостей учня в процесі навчання.

Найбільш повно ці ідеї та принципи можуть бути реалізовані лише в взаємодії вчителя та учня, або учнів між собою, тобто в їх синергетиці (від грец. зупещов – наука про співпрацю) освіти.

Досягнення такої взаємодії можливе в колективних формах та методах навчання, якими зокрема є і рольові ігри.

Рольова гра як методичний прийом навчання іноземних мов одержала широке застосування у практиці. Рольова гра деякими зарубіжними методистами (J. Revell, J.Laylog) визначається як спонтанна поведінка того, хто навчається,

його реакція на поведінку інших людей, що беруть участь в гіпотетичній ситуації. Методист D.Verne дотримується такої самої думки. Він визначає рольову гру як прийом, коли учень повинен вільно імпровізувати в межах заданої ситуації, виступаючи в ролі одного з її учасників. Вона належить до групи активних засобів навчання, допомагає активізувати мовну діяльність учнів, формує у них уміння самостійно висловлювати свої думки, виховує почуття впевненості в собі, сприяє створенню позитивного психологічного мікроклімату на занятті, залучає до активної мовленнєвої діяльності всіх учнів.

Для учнів рольова гра – це ігрова діяльність, в якій вони беруть на себе певні ролі й виконують їх. Навчальний характер цієї діяльності учнями не усвідомлюється. Рольова гра має велике виховне значення. Вона допомагає згуртувати учнівський колектив, залучаючи до активної діяльності сором'язливих чи

суб'єктив санасы» деуге болады. Тарихтың суб'єктив санасына гуманистік, суб'єктивтік таным, героизм тұрғысынан талдау жасауға болады.

Тарихи тақырыпқа бару, яғни өткенге көз салу, сол өткендегі айтпауға болмайтын жайларды айтуға талпыныс – уақыт талабынан туындайтын құбылыс. Өйткені әдебиет – халық өмірінің идеялық-эстетикалық айнасы. Әдебиеттің ілгерілеуі де, өсуі де халықтың өткеніне көркемдік байыптау, қорытындылар жасау арқылы болады. қазіргі өмір мен өткен заманның арасындағы байланыс, сабақтастық тарихи тақырыпты игеру нәтижесінде ғана ашылмақ. Халық өткен тарихын толық зерттеп, ондағы кемшіліктерден тиісті қорытынды шығармай тұрып, рухани дамуда үнемі жетістікке жетуі неғайбыл.

Тарихи тақырып арқылы бүгінгі күнге, қазіргі дәуірге қатысты идеялар айтылатынын естен шығаруға болмайды. Тарихи шығарма ол өткен заманның әлеуметтік-эстетикалық реконструкциясы ғана емес, онда бүгінгі уақыттың да философиялық тұжырымдамасы жатады. Тарихи тақырыптың маңыздылығы туралы белгілі суреткер Константин Юонның тарихи шығармалар туралы: «Всемирная ценность искусства тем больше, чем больше национального в человеческих образах, и человеческого в национальных образах» деген пікірі әлі де мәнін жоғалтпаса керек. Демек, мазмұн мен форма үйлескен, философиялық ойларға негізделген тарихи шығарма бір ғана ұлттың рухани дүниесі болып қалмайды. Осы тұрғыдан келгенде қазақ халқының өткені мен бүгінгісін, адамшылық табиғаты мен азаматтық тағдырын танытудағы тарихи шығармалардың алатын міндеті айрықша мол екендігі шындық. Әдебиет қашанда ұлтты-азаматтық сана-сезім мен ұлттық мораль қалыптастырушы гуманистік қасиеттердің жаршысы міндеттерін атқарады. Шын мәніндегі әдеби шығарма – игі ниетті халықтарды бір-бірімен таныстыратын көркемдік дәнекер. Осы тұрғыдан келгенде, нағыз көркем туынды эмоциялық әсерлі әсемдік сезім сыйлаумен қатар, сол ұлттың ұлағаттарын, адамгершілік-азаматтық игі дәстүрлерін, тамаша қасиеттерін басқа халықтарға мөлдіретіп жеткізетін қоғамдық-философиялық ойдың көркем формасы екені мәлім. Бұл тұжырымдардың тарихи тақырыпқа жазылған шығармаларға да қатысы мол.

Әдебиет – рухани ұлы күш. Бұл орайда 70-80-жылдардағы қазақ жастарының ұлттық рухының ерекше көтерілуіне І.Есенберлиннің «Көшпенділер», «Алтын Орда» тарихи эпопеясы бастаған қазақ тарихи романдарының ықпал еткені нақты мысал бола алады. Бұл ықпал-әсердің, ұлттық рухани оянудың бір дәлелі 1986 жылғы желтоқсанда қазақ жастарының алаңға шыққан бейбіт шеруі еді. Бұл шеру коммунистік империяның құлауындағы алғашқы баспалдақ болғаны белгілі.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Бердібаев Р. Қазақ тарихи романы. – Алматы: Ғылым, 1979.
2. Бердібаев Р. Тарихи роман. – Алматы: Санат. 1997.
3. Дәдебаев Ж. Өмір шындығы және көркемдік шешім. – Алматы: Ғылым, 1991.

жүзеге асатынын көрсетеді. Міне, осы тұрғыдан келгенде, тарихи шығармаға қатысты іргелі мәселенің бірі – жазушы және тарих немесе жазушының тарихқа көзқарасы деуге болады. Қазақ филология ғылымдарының атасы Ахмет Байтұрсынов айтқандай, «Тарихтың қызметі – бүтін адам баласының, яғни бүтін бір жұрттың, я бір халықтың өткен өмірін болған күйінде айнытпай айту» болса, әдеби шығармада суреттеліп отырған кезең автордың ой көзінен өтеді, сұрыпталады, қорытылады, одан әрі сол туындыға ғана тән сипатқа ие болып, оқырман алдында қайта тіріледі, тарихи келбеті жасалады. Осыған орай, «Көркем өнер тілімен өткен тарихты қайта тірілтудің принциптері, әдіс-тәсілдері, ерекшеліктері қайсы? Оның көркем шығармадағы көрінісі қандай?» деген тәрізді сауалдар әдебиеттану ғылымының басты нысаны болып келеді, әлі де бола беретіні сөзсіз. Өйткені көркем шығарманы тарихты бейнелеудегі өзіндік тәсілімен қоса, әрбір шығарма қайталанбас өнер туындысы. Қазақ әдебиетіндегі тарихи шығарма мәселесі танымдық және көркемдік тұрғыдан бұрын арнайы қарастырылмаған. Рас, тарихи шығармалар бұрын да зерттеліп келген, әсіресе тарихи роман мәселесі көбірек сөз болып, тарихилық проблемасы қаламгер шығармашылығы бойынша монографияларда, жанрлық тұрғыдан зерттеулерде, тарихи роман хақында жазылған кітаптарда поэтиканың бір қыры ретінде айтылып келе жатқанын жоғарыда сөз еттік. Бұл орайда С.Қирабаевтың, З.Ахметовтің, Р.Бердібаевтың, Т.Кәкішевтің, Р.Нұрғалиевтің Ш.Елеуқеновтің, Ә.Нарымбетовтің, Ж.Дәдебаевтың, Т.Сыдықовтың т.б. еңбектерін еске аламыз.

Тарихи шығармалардың өмір танытқыштық мәнін айтқан кезде, онда бүгінгі рухани тіршілігімізге қатысты көп мәселелер қамтылатынын ескеру керек. Бұл орайда тарихи тақырыптың қазақ әдебиетіндегі туып, қалыптасу, орнығу үлгісін танытатын алғашқы туындыларды, яғни Ж.Аймауытов, М.Әуезов, М.Жұмабаев, С.Сейфуллин, І.Жансүгіров, С.Мұқановтардың тарихи шығармаларын айтпағанның өзінде, І.Есенберлиннің «Көшпенділер», «Алтын Орда», Ә.Әлімжановтың «Махамбеттің жебесі», «Жаушы», Ә.Кекілбаевтың «Аңыздың ақыры», «Елең-алан», М.Мағауиннің «Аласапыран», С.Сматаевтың «Елім-ай», Қ.Жұмаділовтің «Дарабоз», Ж.Тұрлыбаевтың «Тамыз таңы», «Райымбек» романдарын өткенді айта отырып оны қазіргі өмір құбылыстарына байланыстыра білу көркем шығарманың эстетикалық актуальдығын арттыратын көркемдік фактор екенін дәлелдейтін, уақыт рухы көрінетін жаңа тұжырымдама әкелген шығармалар деуге болады. Тарих – адамның әлеуметтік тірлігінің сорабы. Адам – әрі тірліктің субъектісі, әрі тарихи танымның субъектісі. Әлеуметтік тірлік практикасы арқылы адам тарихты жаратты, өзін кемелдендірді. Соңымен бірге тарихты да, өзін де танып отырады. Демек, адамның тарихты тануы, өткеруі, меңгеруі, түйсінуі, бағамдауы – тарихи сана болып табылады. Тарихи сана өз ішінде екі үлкен саланы қамтиды; оның бірі – танылған, еске алу, бүтінді бағамдау, ертеңді болжау түрінде көрініс береді. Екінші бір саласы – адамның өз басындағы тарихи әрекеттердегі орны, рөлі және мәні жөніндегі өзіндік санасы. Осы екінші сананы «тарихтың

несмилівих. У рольових іграх виховується свідомість, дисципліна, взаємодопомога, уміння відстояти свою точку зору.

Рольова гра виконує наступні функції :

- розважальну (це основна функція гри – розважити, надихнути, викликати інтерес);
- комунікативну: освоєння діалектики спілкування;
- самореалізації у грі;
- терапевтична: подолання різних труднощів, що виникають в інших видах життєдіяльності;
- діагностичну: виявлення відхилень від нормативної поведінки, самопізнання в процесі гри;
- функцію корекції: внесення позитивних змін у структуру особистісних показників;
- міжнаціональної комунікації: засвоєння єдиних для всіх людей соціально- культурних цінностей;
- соціалізації: вклучення в систему суспільних відносин, засвоєння норм.

Рольова гра належить до категорії технології навчання мови, яку відносять до технології навчання з низьким введенням і високим висновком. Це означає, що сконцентрована навколо учителя фаза презентації дуже коротка. Після короткого вступу учні занурюються в діяльність, в якій виконання завдання набагато важливіше, ніж використання точних слів; діяльність, у якій швидкість превалює над акуратністю. Природно, що мова, яка учні використовують у рольовій грі, а вірніше мовний матеріал, повинен бути введений на більш ранніх стадіях навчання.

Рольова гра придатна для кожного виду роботи з мовою (відпрацювання структур, лексики, вивчення функцій, інтонаційних моделей), це також використання правильного слова в правильному місці і у правильний час. Рольові ігри, які обробляються, заучуються і програються для інших учнів – не є більше рольовими іграми, а називаються драматичними виставами. Рольова гра стосується в основному процесу гри, а не готового продукту. Це має бути з'ясовано з самого початку, оскільки багато учнів дуже соромливі і вони бояться, коли їх змушують брати участь у виставі. І крім того, вони часто переконані в тому, що вони не володіють талантом гри. У рольовій грі вони не беруть участь у виставі, там немає публіки. Навіть вчитель повинен відійти на задній план, оскільки його присутність може перешкоджати – своєю готовністю накинутися на учня щоразу, коли допускаються помилки. Навчання найбільш ефективно в атмосфері, вільній від напруги. Рольова гра може бути показана іншим або записана на плівку, але це не обов'язково. Рольова гра це вивчення мови.

Отже, рольові ігри є одним з елементів особистісно – орієнтованого підходу до навчання учнів, тому що диференційовані завдання створюють умови, в яких учні із різними рівнями мовленнєвих умінь та навичок працюють з іншими, не помічаючи цієї різниці.

Література:

1. Єрмоленко Л.П. Комуникативний підхід до навчання англійської мови в середній школі // Іноземні мови. – 2002.- № 3.- с.10-11.
2. Капітанчук Т.В. Рольова гра як резерв підвищення якості та ефективності навчання іноземних мов.// Англійська мова та література. – 2003. № 31. –с. 2-7.
3. Лобанова В. Рольова гра на заняттях з англійської мови. // Рідна школа. – 2002.- №10.- с.51-52
4. Сидорова Н. Використання ігрових форм у процесі навчання англійської мови // Завуч. – 2002.- № 8.-с.6

Сарманова Фаріда Тоғызбаевна

*А.Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті
гуманитарлық-әлеуметтік факультетінің доценті*

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДА ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ ПӘНІ, ОНЫҢ МАҚСАТЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ

Қазақ тілі – біртұтас, жалпы халыққа ортақ тіл, бірақ ол түрлі стильдік көріністе өмір сүреді. Ұстаздардың қоғамды тұлғасы – адамзат баласын жаңа сапаға көтеретін, оның болмысын өзгеріске енгізетін ғажайып тұлға. Бұған біз күнделікті жаңашылдығымыз арқылы қол жеткіземіз. Бұл жағдайдан өз ісіне сергек, жаңа ойлауды меңгерген, өзін-өзі өзгерте алатын дүниетанымдық мәдениеті қалыптасқан.

Мемлекеттік тілдің өз қызметін толық атқаруы үшін, Қазақстанды мекендейтін халықтардың ол тілді білуі парыз. Еліміз көп ұлтты мемлекет болғандықтан, басқа ұлттардың қазақ тілін меңгеруі үшін, қазақ тілінің арнайы мамандары қазақ тілін шебер оқытуы қажет.

Оқыту әдісі ұғымды оқыту материалдарын тікелей зерттеу мақсатында белгілі бір жетістіктерге жетуге бағытталған оқытушы мен студент іс-әрекеттері әдістерінің бірізділіктен бірінен соң бірі істелуімен түсіндіріледі. «Әдіс» – мақсатқа жету әдісі, білім жинақтау әдісі.

Оқу орыс тілінде жүретін жоғары оқу орнында қазақ тілін үйрету үшін студенттерге фонетикалық өзгерістерге ерекше мән беріп, қазақ тіліне тән дыбыстарды дұрыс дыбыстау, сауатты жазуға, яғни ауызекі тілде дұрыс қолдануға дағдыландыру жұмысы тиімді ұйымдастырылуы керек.

Өзге тілді оқыту барысында кездесетін қиындықтардың бірі- екі тілдің дыбыстық айырмашылықтарын ескерту. Кез келген адамның артикуляциялық аппараттары жас кезінен өзінің ана тілінің дыбыстық жүйесіне тән қозғалысқа үйренеді. Сондықтан да тіл үйренушілер өзге тілдегі сөздерді айтуда біраз

халқының тарихына сай орайластыра жазылғандықтан, орыс тарихи романдары ерте жазылып, ол туралы әдеби-зерттеу жұмыстары да сол 20-30-жылдардың өзінде-ақ жан-жақты қолға алына бастаған. Біз бұл жерде тек тарихи романдарға қатысты еңбектерді ғана еске алып отырмыз. Жалпы әдебиеттің тарихында, поэзия, проза, драмалық жанрларға жеке-жеке арналған, роман теориясына қатысты еңбектер өз алдына сала-сала болып кете беретіні тағы белгілі. Бұған қоса мерзімді баспасөзде жарияланған пікірталастар мен мақалалар қаншама! Бұл сын-зерттеулердің қай-қайсысы болса да өз кезіндегі әдеби процестің деңгейін аңғартатын, уақытқа сай мәні бар еңбектер екені даусыз. Солай бола тұрса да, шығармада аталған ғылыми жұмыстардың ішінде қазақ әдебиетіндегі тарихи еңбектердің көпшілігі әдебиет пен тарихтың арақатынасын монографиялық зерттеу объектісіне айналдырмай, тек поэтиканың бір қыры ретінде тілге тиек етеді. Бұл орайда Л.М.Әуезованың «Исторические основы эпопеи «Путь Абая», «История Казахстана в творчестве М.Ауэзова», Р.Бердібаевтың «Қазақ тарихи романы», «Тарихи роман», Ж.Дәдебаевтың «Өмір шындығы және көркемдік шешім», Т.Жұртбаевтың «Бейуақ», Т.Сыдықовтың «Қазақ тарихи романы» тәрізді санаулы еңбектерден басқа ауыз толтырып айтарлықтай іргелі зерттеулер аз. Ал аталған ғылыми еңбектерде қазақ тарихи романына қатысты мәселелер түгел қамтылды, шешімін тапты десек, әсіре қызылдық болар еді. Ғылымның ілгері басуы дегеніміздің өзі қол жеткізген мәселені жаңа ойлармен толықтырып, жалғастыра беру екені кімге болса да аян. Бұл орайда зерттеушілердің бірін-бірі қайталамауы деген сөз бір автор шығармасын қатар алмауында емес, көтерген мәселе, зерттеу нысанасының өзгешелігінде болса керек. Бұл мәселені орындауда бір автор шығармаларын жеке алып та, бірнеше автор туындыларын ортақ ой төнірегінде біріктіріп те зерттеу тәсілі жүзеге асатын құбылыс. Қазақ әдебиетіндегі тарихи шығармалар, ондағы дәстүр жалғастығы, авторлық идея, ой-нысана, образ жасау жолдары, тарихи дерек, мұрағат материалы, аңыз желілерін пайдаланудағы жазушылық мақсат пен ой түю ерекшеліктері, оны қазіргі заман көріністерімен сабақтастыру сипаты – тұтас күйінде бұрын терең зерттелмеген, қазіргі қазақстанның әдебиеттану ғылымы үшін зәру әрі көкейтесті проблеманы қозғайтын тақырып. Сондықтан өнер туындысындағы жазушының тарихқа көзқарасын тарихи шығармадағы көркемдік таным тұрғысынан пайымдау қазіргі әдебиеттану ғылымындағы өзекті мәселе деп қараймыз.

Ал, тарихи тақырыпқа қалам тартқан жазушының өзіне ғана тән субъективті сана-сезімін қалыптастыратын факторлар өте күрделі болып келеді. Яғни ол сан тарау таным мен талғамның қосындысынан тұратын фактор болмақ. Дей тұрғанмен, негізгі субъективті сананы қалыптастырушы тұрақты, арналы, дің іспетті іргелі танымдар болады. Оларды, біздіңше, мынадай бірнеше түрге жіктеуге болар еді: 1) философиялық; 2) саяси тұрғы; 3) білім негізі; 4) өмір сабақтары; 5) сезім; 6) мінез бен жігер. Мұның өзі тарихи шығармаларды зерттеу дегеніміз бірнеше пәндік, ғылыми негіздердің тоғысуы, жапсарласуы барысында

Дәулетхан Бердігүл

*Қостанай мемлекеттік педагогикалық институты,
қазақ және орыс филологиясы факультетінің 2 курс студенті*

Ғылыми жетекшісі: Сейсембай Г.А.,

Қостанай мемлекеттік педагогикалық институты, Қазақстан

ТАРИХИ РОМАН ТАБИҒАТЫ

Тарихи тақырыпқа деген қызығушылықтың артуы, халықтың өткен өмірін, бастан кешірген тағдырын суреттеуге арналған шығармалардың көптеп дүниеге келуі, бір жағынан, ұлттық сезімнің күшеюіне байланысты өз мүмкіншілігін сезіну, бүкіл адамзат тағдырын бейнелейтін тарихи шығармашылыққа өз үлесін қосу болса, екінші жағынан, өткен дәуір елесіне бүгінгі күн биігінен қарап, кешеден бүгінге жету соқпағының бастауында не тұрғаны туралы ой сүзгісінен өткізе отырып, жан-жақты бейнесін жасау жатқандығында. Бұл, әрине, ұлттық әдебиеттің өсіп-өркендеу биігіне байланысты болатыны да шындық. Дей тұрғанмен, қазіргі әдебиеттегі тарихи тақырып туралы сөз еткенде оның бастау-көзі көне фольклор мен ежелгі әдебиетте жатқандығын естен шығармау ләзім. Тарихилық мәселесі тарихи тақырыпқа жазылған қазіргі дәуір әдебиетіне ғана тән емес, тіпті халық ауыз әдебиетіне, фольклорлық шығармаларға да қатысты болатыны белгілі. Ол туралы фольклорист-ғалымдар Р.Бердібаев, С.Қасқабасов, Ш.Ыбыраев еңбектерінде жан-жақты талданған.

Стильдік кестесі, баяндау формалары сан алуан түрдегі, тақырып ауқымы жағынан бағзы заманнан бастап бүгінгі күн мәселелеріне дейін қамтитын, көркемдік биігі жоғары, бояулары айшықты, ішкі иірімдері мол романдар шоғыры дүниеге келді. Бұл құбылыс әсіресе жетпісінші-сексенінші жылдары ерекше қарқын алды. Д.Әбілов, А.Токмағамбетов, І.Есенберлин, Ә.Әлімжанов, С.Жүнісов, Ә.Кекілбаев, М.Мағауин, Д.Досжанов, С.Сматаев, Қ.Салғарин, З.Ақышев, Б.Жандарбеков және басқалардың тарихи романдары жарық көруі сан жағынан да, сапа жағынан да өсіп, арнайы зерттеу объектісі болатын дәрежеге жетті.

Бұл кезең тарихи роман жанрының ерекше дамып, гүлденген, жоғары биік белеске көтерілген жылдары болды. Дей тұрғанмен, осы биік белеске бір-ақ күнде қол жеткізіп, көтеріле қойған жоқ. Әр кезеңдегі саяси жағдайға орай, бірде қақпай көріп бәсеңдеп, өшуге таяп барып, енді бірде қайта күш алып, өз бетін айқындай алға ұмтылып келді. Соған орай тарихи романдарды зерттеу мәселесі де уақыт ерекшелігіне сәйкес әр түрлі деңгейде көрініс тапты. Тарихи тақырыптағы шығармалар, оның сыны мен зерттеу ісінің жолы әрқашан жіңішке болды. Соған қарамастан, жазушылар өзі дйттеген мақсатқа жол табуға тырысты, оған бар қажырын жұмсады. Оның айқын дәлелі – М.Әуезовтің тәжірибесі. Бірақ М.Әуезов те бұл биікке үлкен қиындықпен, соқтықпалы, соқпақсыз ауыр жолмен жеткені белгілі. Ал бүкіл Кеңес Одағының тарихы «аға халықтың» – құқығы мол орыс

кемшіліктер жібереді. Атап айтқанда, тіл үйренушілерге олардың ана тілінде кездеспейтін бөгде дыбыстардың ерекшелігін айыра білуге, айта білуге жаттықтыру қажет. Ал дыбыс жеке дара үйретілмейді. Дыбыс сөз, сөз тіркесі ішінде үйретіледі. Сондықтан сөздерді сұрыптауда қазақ тілінің ерекшелігіне тән дыбыстары бар сөздер жеткілікті тандалуы керек. Ол төл дыбыстардың түрлі жағдайда қалай айтылуы мен басқа дыбыстармен тіркесу ерекшелігін үйрету үшін, оқушының ондай дыбыстарды айту дағдысын қалыптастыру үшін керек.

Қазақ тілін орыс тілді топтарда оқытудың негізгі мақсаты – тіл үйрету, яғни студенттердің қазақша дұрыс сөйлеу, сауатты жазу дағдысын қалыптастырып, грамматикалық формалар мен сөйлем құрылысын меңгерту.

Студенттерге қазақ тілін меңгертуде жақсы нәтижеге жету үшін, оқытушы сабақтың түріне қарай әртүрлі әдістерді орынды қолдануы қажет.

Қазақ тілін үйренуші басқа ұлт өкілдері үшін сол тілдің әріп, алфавит, дыбыс, дыбыстық ерекшелік, емле, буын, тасымал, үндестік заңы мәселелерін білу өте маңызды. Ал осы мәселелерді инновациялық әдістер қолдана отырып түсіндіру бүгінгі танның өзекті тақырыбы. Қазіргі таңда сабақта көптеген инновациялық әдістер қолданылып жүр. Жаңа оқыту технологиялары педагогика әдіс-тәсілдерін бүтіндей жоққа шығармайды, қайта олардың жетістіктерін еске ала отырып, оны әдістермен байытып, білім алуды оқушылардың өз іс-әрекеттерін ұйымдастыру арқылы жүзеге асады.

Қазақ тілін оқыту әдістемесі – қазақ тілін оқытудың тиімді жолдары мен тәсілдерін, қазақша дұрыс сөйлеу, сауатты жазу дағдыларын қалыптастырудың әдіс-тәсілдерін баяндайтын педагогикалық ғылым.

Қазақ тілін оқытын студент өзіне таныс емес тілдің дыбыстық құрамын, дыбыстардың айтылу нормасын, дыбыстық заңдылықтарын, оның грамматикалық құрылысын игеруге, ойын еркін жеткізуге, басқанын айтқанын түсінуге, жеткілікті дәрежеде сөзді қорын меңгеруге тиісті және қазақша сөйлеуге жаттығып, қазақ тілінде қарым-қатынас жасай алуы қажет. Студенттің мұндай дәрежеге жеткізу үшін, оқытудың өзіндік тәсілдері мен амалдары, жолдары бар. Басқа ұлтқа қазақ тілін оқыту әдістемесі студенттің ана тілінің тілдік ерекшелігін ескере отырып, оны үйретудің түрлі тиімді жолдарын көрсетуге тиісті. Бұл ана тілін оқыту әдістемесінен екінші тілді оқыту әдістемесінің өзіне тән ерекшеліктері болатынын дәлелдейді. Алайда қазақ тілін оқыту әдістемесінің, қазақ тілін қазақ мектебінде оқыту әдістемесімен, орыс тілін ұлт мектебінде оқыту әдістемесімен және шет тілдерін оқыту әдістемесімен тығыз байланысты жақтары да күшті. Сондықтан олар бір-бірінен нәр алып, толығып, жетіліп отырады. Тілдерді оқыту әдістемесінің байланыстылығы, жалпы ортақ мәселелерінің соңғы лингводидактика (тілдерді оқыту жариясы) ғылымын туғызады. Сондықтан қазақ тілін оқыту әдістемесі- тілдерді оқытудың жалпы теориясы- лингводидактиканың бір бөлімі болып табылады. Қазақ тілін оқыту әдістемесінің ғылыми тұрғыдан зерттелу тарихы ұзақ емес. Соңғы кезде басқа ұлтқа қазақ тілін оқытудың кейбір мәселелерін зерттеу мемлекетіміздің ірі

университеттерінде, институттарында, ғылыми институттарында жүргізіліп жатыр. Бірақ осы салада жасалуға тиісті жұмыстар, зерттелуге тиісті мәселелердің бастамасы ғана. Орыс тілді аудиторияда қазақ тілін оқыту әдістемесінің барлық мәселелері жүйелі түрде, жан-жақты зерттеуді қажет етеді. Ғылымның бұл түрінің ғылыми-теориялық негізін тиянақты құру-бүгінгі өмір талабына сай туып отырған өте күрделі және қажет мәселе. Бірақ ол – қысқа уақытта тез жасала қалатын іс емес. Ол бірсыпыра уақытта керек етеді, сол уақыттың ішінде осы саладағы ғалымдар үзбей, қауырт ғылыми- зерттеу жұмысын жүргізуді өте қажет. Соның нәтижесінде ғана орыс тілді аудиторияда қазақ тілді оқытудың теориялық негізі қаланады.

Қазақ тілін оқыту әдістемесін жан-жақты зерттеу, оның теориялық негізін құру келешектің ісі болғанымен, жоғары оқу орнында қазақ тілін оқыту күні бүгін жүріп жатқан іс. Оны келешекке қалдыруға боламайды.

Орыс тілді аудиторияда қазақ тілін оқыту әдістемесінің мақсаты-оқытушыларды қазақ тілін оқытудың ғылыми негізімен қаруландыру, қазақ тілін екінші тіл ретінде оқытудың өзіндік ерекшелігін меңгерту, қазақ тілін оқытудың түрлі әдіс-тәсілдерімен, тиімді жолдарымен таныстыру, студенттерді қазақша сөйлеуге дағдыландыру, қолдана білуге бейімдеу, үйренуге бағыт-бағдар беру.

Қазақ тілін екінші тіл ретінде оқыту әдістемесінің бұл жалпы мақсатын жүзеге асыру үшін, мынадай міндет қойылады.

Қазақ тілін оқыту әдістемесінің негізгі міндеті- студенттің өзгелермен (қазақша білетін азаматтармен, қазақтармен) достық қарым-қатынас жасау құралына айналдырудың ең тиімді әдіс-тәсілдерін болашақ мұғалімдерге меңгеру. Осы міндетті жүзеге асыру үшін, қазақ тілін екінші тіл ретінде оқыту әдістемесі болашақ мұғалімге қазақ тілінің дыбыстық құрамын, оның өзіндік ерекшелігін оқытудың, қазақ тілінің грамматикалық құрылысын, тілдің сөздік қорын меңгерудің, тіл дамытудың амал-тәсілдерін үйретуге тиісті.

Қазақ тілінің дыбыстық құрамын, оның ерекшелігін оқытудың әдістемесін меңгерген болашақ оқытушы жоғары оқу орнында студенттерге сөздерді дұрыс айтуға үйрете алады. Ал тілдің грамматикалық құрылысын, тілдің сөзді қорын меңгерудің амал-тәсілдерін үйрену арқылы қазақша сөйлеуге, қарым-қатынас жасауға үйретеді. Өйткені студент өз ойын басқаға сөйлем арқылы жеткізеді. Сөйлем құрау үшін, сөздерді бір-бірімен байланыстыру қажет, ол үшін сөздерді байланыстыратын тілдік тұлғаларды білу керек. Ол үшін тілдің грамматикалық құрылысының мәселелері мен олардың меңгерудің амал-тәсілдерін үйрету керек. Сол тәсілдер арқылы ғана тілдің грамматикалық тұлғаларын дұрыс қолдану дағдысын оқушыда қалыптастыруға болады. Бірақ қазақша сөйлеу үшін ол жеткіліксіз. Студент белгілі шамада сөздік қорды меңгеруі керек. Студенттің сөздік қорын байытудың өзіндік амал-тәсілдері бар. Болашақ оқытушылар оларды жақсы меңгеруге тиісті. Міне, сонда ғана болашақ оқытушы студентке қазақ тілін пікірлесу құралына айналдыруға жағдай жасайды.

The scientist O.Zhanibek who studies the types of Kazakh national dress said: «Kazakh clothing is handed down from generation to generation, has changed over the centuries, absorbing the creativity and creative achievement. It evokes a sense of national pride in everyone.» [2,105].

Used tokens and ethnographisms relating to clothing, give winning national flavor. For example: «Put on simple clothes, but in this Mustafa was not guilty, it's to blame his inconsistency, the inability to purchase as others, clothes made of *silk and velvet.*» (5,83-p).

Names of menswear in the works are a *fur coat, caftan, beaver hat, chekmen, winter boots, malakhai, hat, etc.*

The names of women's clothing are *velvet jacket, shawl, dress, ichigi.*

The names of clothing have a certain style.

Specifically using the data words (*kinds of clothes*), the writer shows examples of the clothes of the past. At the same time, in prose applies deliberate selection here. In the writings of characters is clothes inform about their life experiences. For example: «According to our folk customs only a young daughter-in-law wears a shawl, and a year later she wears a headscarf. From the time as Cakishwas married, 10 years have passed. However, her head was harbored inside the red-and-white scarf, and in cold weather she covered on top blue-checked shawl knitted from wool.» The people inside that woman that wore a form by aoutdoor jackets.

According to by the names of clothing the person, was determined, to which it social status he relates their life and character. Social division shows clothing of the poor: it is an old hat and kimeshek, short coat. Rich clothing are *gray hat*, headdress of *animal skins*, clothing made of *cloth*.

Material values of society relate to culture. If S.Mukanov in their prose with one hand described the national clothes, their names, household utensils, which defines national characteristics, then on the other hand maintains a consistent style. Along with the features of the Kazakh culture the richness of vocabulary is one of the components naming clothes and fabrics. Typically, language and culture date back to the system semiotics.

Improving their relationship is considered to be a very difficult problem.

List of using literature:

1. Mankeeva J.A «Culture of Kazakh things vocabulary», Almaty, abstract, 1997, 54 pages.
2. Janibek A. «Kazakh`s clothes», Almaty, 1996, 192 pages.
3. S.Mukanov «School life», Almaty, 1976, 486 pages.
4. S. Mukanov «Botagoz», Almaty, 1972, 502 pages.
5. S. Mukanov «Clear love», Almaty, 1972, 544 pages.

Consider a few examples of works by S.Mukanov: being the daughter of a wealthy man, she's pretty well-dressed: a *dress* with a *wide skirt* on it with or without *sleeves velvet jacket*, it all adds to the him *sewn silver*, pinned to the hair too *short hanging ornaments, silver and gold rings, rings on both hands, thick silver bracelet on his right wrist on both ears a lot of jewelry, silver earrings, color beaver hat decorated with feathers of an eagle owl* (4,74-p).

Zh.Mankeeva wrote: «The names of clothes not only provide information of national, cultural, linguistic processes, they are like a living wealth of linguistic creativity. Front Kazakh national clothes fit the culture of the people [1,41].

According to the samples of national clothes we learn about the aesthetic taste of the people, social relationships, features of human age and the beauty of its each period.

As a result of today's features and types of ethnolinguistic classification process caused models of appropriate words have an important function as a lexical-semantic category, regardless of the material derived from the names of production and culture they perform cumulative work – is a conclusion.

Prose of S.Mukanov covers all types of lexical culture.

In the clothes of national representative most common following items of clothing are malakhai, chekmen embroidered ichigi decorated headpiece, leg wrappings, etc., often the name of embroidered garments and sewing technology are interrelated. For example: »*Burgundy velvet outside black astrakhan cap, dual-layer velvet jacket.*» (4,87-p).

In the old days, when Kazakhs were defending their land from the various invaders, enemies of the people who came, came the following linguoculture *spear, sword, bow, koramsa*. It is clear the names of weapons here, most of which came from the application today, but was used earlier in the battles and campaigns.

In everyday life entered linguoculture necessary in family life and farm belonging to the category of material culture. From these, the names of dishes, home furnishings and bedding.

In the writings of the following species utensils *aresaba, tegen, ladle, mug, core, wineskin, cup*, etc.

Home furniture are *kebezhe, bedding, suma, lamp*.

Name of household objects of everyday life and cultural images of the people, are in the form of linguistic data of artistic and aesthetic sense. For example, one of the home household items is *carpet*. Craftsmen, artisans create different types of carpets, where had the name: *Bukhara carpet, silk carpet, wool carpet, carpet with a nap*, etc. Carpet is a valuable, besides expensive thing in the interior decoration of the house.

Eye-catching carpet hanging on the wall or lying on the floor exhibits welfare position of master of the house, showing his consistency around.

In nomadic life one more thing is needed the chest. Chest came from antiquity, designed for the home environment, where you can put and store a variety of things. Artisans produced different types of trunks of wood and iron. Names of clothes, fabrics – along with a feature of the national culture, are also one of the component parts of the wealth of the Kazakh language. Clothing is a beauty of household traditions.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі

1.Құлмағамбетова Б. Қазақ тілін оқыту методикасы. Алматы. 1988 ж.

2.Қазыбаев С. Қазақ тілі методикасы. Алматы, 1990 ж.

3.Абдулдина Г. Қазақ тілін оқытудың жаңа тиімді әдістері. // Қазақ тілі мен әдебиеті. Алматы, 2000 ж. № 5.

Козьміна Наталія Анатоліївна

Національний технічний університет України «КПІ», кафедра АМТС№1

РОБОТА В МАЛИХ ГРУПАХ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗІ СТУДЕНТАМИ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Сучасний процес освіти базується на особистісно-орієнтованому підході, який передбачає використання педагогічних технологій, що активізують навчальну діяльність, надають можливість усної практики кожному студенту, створюють умови для взаємодії в суспільстві, всіляко враховуючи потреби і можливості кожного. Це означає, що викладач має не тільки дати студентам необхідні знання, розвинути вміння та навички здійснювати різні види діяльності, користуватись новими інформаційними технологіями, але й навчити їх працювати у команді, знаходити спільні рішення, уникати і долати конфлікти, добиватися поставлених цілей. Процес самопізнання та самореалізації проходить в атмосфері творчості та взаємодопомоги, що робить його більш продуктивним та успішним.

Одним з методів особистісно-орієнтованого навчання є метод навчання у співпраці в малих групах. Технологія навчання у співпраці розроблена трьома групами американських вчених (Р. Славін, Р. Джонсон і Д. Джонсон, група Е. Аронсона). Така технологія має безліч переваг. В ході активної спільної навчальної діяльності на базі різноманітних навчальних ситуацій кожен з учнів має достатньо можливостей приймати участь у процесі навчання, максимально проявити свої здібності та реалізувати свій творчий потенціал. В результаті відбувається значна інтенсифікація навчального процесу.

Оскільки в групах на технічних факультетах зазвичай навчаються студенти, які можуть мати зовсім різний рівень підготовки з іноземної мови, важко переоцінити значення даної стратегії. Робота в малих групах дає рівні можливості для студентів з різним рівнем підготовки та активності, таким чином, вона представляється нам дуже актуальною. Робота в малих групах розвиває вміння та навички слухати та довіряти один одному, вміння ставити питання та реагувати, вирішувати спори та конфлікти, приймати точку зору опонента, навчати один одного та допомагати, приходити до згоди та працювати в команді. Всі студенти мають однакові можливості брати участь у роботі, активно розвивати навички співробітництва, міжособистісного спілкування, зокрема, вміння активно

слухати, приходити до спільної думки, вміння вирішувати проблеми, що виникають. Робота в малих групах є невід'ємною частиною багатьох інтерактивних методів навчання.

Робота в малих групах має бути організована належним чином, для чого необхідно дотримуватись певних правил. Малі групи включають студентів з різним рівнем знань (кожна група має «сильного», «середнього» та «слабкого» студента), активності, різними особистісними якостями. Знаючи індивідуальні особливості своїх студентів, викладач має заздалегідь продумати склад кожної з таких груп. Якщо група працює ефективно, дружньо та злагоджено, виконує завдання та досягає поставленої мети, немає необхідності міняти її склад. Такі продуктивні групи називаються базовими. В іншому випадку необхідно міняти склад групи, намагаючись досягти оптимального варіанту.

Мала група отримує одне спільне завдання з рівною часткою участі кожного. Для досягнення спільної мети, виконання поставленої задачі, кожен з учасників групи отримує для опрацювання свою частину матеріалу. При цьому викладач або члени самої групи мають чітко визначити роль кожного учасника в процесі виконання завдання.

Важливим принципом є оцінка роботи групи, яка включає не тільки оцінку академічних результатів, а й оцінку форми взаємодії та спілкування студентів. Цікаво, що оцінюється робота не окремого студента, а всієї групи. В деяких випадках самі студенти мають оцінити свою продуктивність. Оскільки успіх даної групи залежить від досягнення певної мети всіма учасниками групи, студенти відчувають себе часткою єдиного цілого. Після роботи малої групи необхідно приділити час на обговорення соціального аспекту роботи членів групи, який включає поведінку, способи спілкування, взаємодопомогу, помилки і досягнення.

Неоднорідність групи за рівнем підготовки та особистісними якостями диктує різнорівневий підхід до викладання. Завдання мають включати різні рівні складності. «Сильні» студенти отримують більш складні завдання, відповідно до їх рівня підготовки. Працюючи в команді, вони також допомагають виконувати завдання «слабким» студентам. При цьому кожен зі студентів не тільки несе відповідальність за результати своєї роботи, а й також за результати роботи всієї групи, відчуваючи себе частиною цілого. Саме тому така колективна робота, що спрямована на досягнення спільної мети, є набагато ефективнішою з точки зору досягнутих результатів навчання. В свою чергу такий колективний характер роботи та більш ефективні кінцеві результати роблять сам процес навчання жвавим та захоплюючим. Позитивна взаємозалежність створює дружню атмосферу взаємодопомоги. В цьому і полягає суть навчання у співпраці.

Література:

1. Алексеев Н.А. Личностно-ориентированное обучение в школе – Ростов н / Д: Феникс, 2006. - 332 с.

Література

1. Ванников Ю.В. Типы научных и технических текстов и их лингвистические особенности (методическое пособие), ч.2 – Москва, ВЦП, 1985. – 64 с.
2. Жеребило Т.В. Словарь лингвистических терминов. – Назрань: ООО «Пилигрим», 2010. – 486 с.
3. Котурова М.П. Культура научной речи: текст и его редактирование. – Пермь: Ред.-изд.отд. Западно-Уральского института экономики и права, 2007. – 281 с.
4. Словарь литературоведческих терминов/сост. В.В. Шилин. – М.: «Тривант», 2009. – 408 с.
5. Чернявская В.И. Интерпретация научного текста: учебн. пособ. – М.: Книжный дом «Либроком», 2010. – 128 с.

Mukasheva R. A.

Philology magistrate, teacher of Kustanay International University name A.Baitursinov.

USING ETHNOGRAPHIC S.MUKANOV PROSE

Traditional clothing is not only historical heritage, with each epoch, with each new stage it is updated.

Speaking about ethnographisms, we mean such things as past life still present in our lives, certain crafts, economy, customs, traditions, rituals, beliefs, shelter, clothing, food, family relationshipsspecial management of the people, use of legal rights, the uniqueness of their language and life of the people.

Ethnonyms in artistic works not only indicate the connection between the language and culture, but also show the readers the peculiarities of national nature. National clothes of every nation is different from other people's clothes in their style. Clothing style of the Kazakh people closely associated with the customs of nomadic life. Thus, for four seasons special types of clothing were sewed (*dress with gathers, caftan with short sleeves, sleeveless chainmail*).

Ethnographisms, language is familiar not only with the names of clothing, but also with people culture. In the works of S.Mukanovare found the raw materials from which clothes and other household items. Were produced among them are: *cotton, satin, skins, velvet*. National clothes of every nation reflect their economy, living life, national traditions, speciality of culture, national character, etc. Along with this, through dress we recognizable people's age, gender, and individual life. For example: «On women's clothing, you can understand the features of her character, by clothes we can say the woman is married or not, what kind of social environment of education, accurate or untidy, her tastes, etc» (3,56-p).

зділу чітко структурований і класифікований за аспектами, позиціями різних вчених, їх підходах. В кінці дається резюме проведеного аналізу і розкривається авторська «модель» вирішення проблеми. Інші розділи є результатом поділу на логічно завершені послідовні частини. Кожен з них висвітлює власний авторський внесок у це дослідження.

У висновку підводяться підсумки всієї монографії. Тут коротко повторюються основні факти, думки, ідеї, що витікають з роботи, розкривається те, що вдалося вирішити і те, що залишилося для подальших досліджень, висвітлюються можливості реалізації отриманих матеріалів в практиці.

Ця стереотипна структура є комунікативно доцільною: вона створює чітку перспективу розгортання і сприйняття тексту, сприяє ясності викладу, програмує сприйняття і розуміння смислу адресатом.

Структурна цілісність монографії забезпечується не тільки за рахунок тематичної і смислової єдності її змісту, але й завдяки прагматичній рамці, яку формують периферійні тексти – анотація, передмова, висновки, бібліографічний список, заголовок та ін. Не дивлячись на науково-пізнавальну надмірність, вони є необхідними компонентами політекстуальної структури монографії: в короткій та узагальненій формі дублюючи основний текст, периферійні тексти репрезентують найважливіші аспекти отриманого знання, програмуючи тематичне розгортання основного тексту і в той же час задовольняючи інформаційні потреби адресата. Одні з цих текстів попередньо повідомляють про зміст основної частини (анотація, передмова); інші акцентують увагу на найбільш значущих результатах проведеного дослідження і повідомляють про можливості його практичного використання (висновки); треті орієнтують читача в розміщенні наукової інформації у текстовому просторі (заголовок); четверті виконують довідково-бібліографічну функцію (бібліографічний список).

В змістовному відношенні багато вчених вказують на тематичну «багатоаспектність» [5; 74] чи «поліцентричність» [1; 193], притаманну монографії. Тематична поліцентричність або «розгалуженість змісту» припускає, що «членування тексту визначається не однією, а багатьма взаємозв'язаними проблемами» [1; 45]. Разом з тим в сучасних словниках зберігається традиційне визначення, згідно якого монографія вважається «книгою, присвяченою одному питанню, темі», тобто вона є моноцентричною [4; 253]. М. Котюрова об'єднує ці дві точки зору в одну, вважаючи, що монографія може реалізувати ці два типи композицій – моноцентричний і поліцентричний.

Т. В. Жеребило зазначає, що предметна область, яка розглядається в монографії, може бути як субстратною (матеріальною), так і ментальною («ідеальним продуктом людського пізнання») [2; 178].

Отже, монографія – це наукове чи науково-популярне видання, що містить повне і всебічне дослідження однієї проблеми чи теми і належить одному чи кільком авторам. Жанр «монографія» має свою типову композиційну структуру та характерні тільки йому специфічні риси.

2. Леонтьев А.А. Психолого-педагогические основы обновления методики преподавания иностранных языков: Лекция-доклад / А.А.Леонтьев. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 1998. – 24 с.

3. Полат, Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. – М.: Академия, 1999

4. Полат Е.С. Обучение в сотрудничестве. ИЯШ, № 1, 2000

5. <http://urok123.org/book/export/html/50> Обучение в малых группах по методике сотрудничества С. Дьячкова

Черпак О.В.

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»

РОЗВИТОК НАВИЧКИ ГОВОРІННЯ У СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ВНЗ

В час інтеграції України до європейського простору питання навчання іноземної мови студентів в технічних навчальних закладах стає все більш актуальним. Особливо це стосується навчання студентів розвитку мовленнєвої навички, яка передбачає вміння вільно висловлюватись на задану та професійно-орієнтовану тему, а також вільно та невимушено вести діалог іноземною мовою з метою встановлення професійних зв'язків та розв'язання технічних проблем.

Найчастіше говоріння виявляється найсерйознішим викликом, що постає перед студентом технічного ВНЗ. В той час як вони успішно орієнтуються в інших видах діяльності (письмі, аудіюванні, тощо), часто говоріння виявляється складною задачею. Здебільшого невдалі спроби говоріння являються причиною того, що студенти бояться почати говорити, а не тому, що не знають про що або як.

Завданням викладача англійської мови є не тільки суто навчання, але й мотивація студентів до говоріння та активної участі у навчанні. Саме викладач має організувати комфортне середовище для навчання та дати змогу студенту відчувати легкість та відсутність напруження на заняттях з вивчення іноземної мови.

А оскільки говоріння є чи не найважливішим видом діяльності, викладач має використати усі можливі корисні засоби та методи, щоб змусити студента говорити англійською мовою.

Перш за все, якщо студентам занадто важко, необхідно знизити рівень складності. Авжеж, в більшості випадків ми хочемо ставити перед студентами виклик та штовхати їх на наступний рівень. Тим не менш, такий спосіб може налаштувати учнів проти говоріння. Варто лише трохи зменшити рівень складності на початку, оскільки студенти будуть відчувати менше тиску і відповідно будуть більш охоче говорити іноземною.

По-друге, серйозною мотивацією заговорити для студента буде актуальність теми говоріння. Часто необхідно правильно підібрати додатковий навчаль-

ний матеріал до основного підручника, якщо необхідно бути більш реалістичним. Студенти будуть більш вмотивованими, якщо побачать, що викладач прийняв до уваги їх потреби та інтереси та включив їх в план заняття.

Також, важливо пам'ятати, що під час говоріння викладачеві не варто постійно перебувати студента, щоб виправити ту чи іншу помилку. В такому випадку студент може легко збитися з думки і втратити впевненість у здібності говорити іноземною. Необхідно надати учню змогу вільно без зупинок на виправлення висловити свою думку і тільки після того, як він закінчить, можна прокоментувати усі серйозні помилки, що були ним допущені, а також дозволити аудиторії проаналізувати почуте.

Популярним, також, є розділення групи студентів на декілька маленьких груп для комунікативних ігор. Тим не менше, викладач часто робить помилку, не визначаючи ролі студентів в таких іграх, що призводить до того, що один-два студенти виявляються набагато активнішими, аніж інші. А оскільки студентам не назначені ролі, вони будуть не вмотивованими приймати участь та говорити. Використовуючи такий вид діяльності на заняттях, викладач має завпевнитись, що усім студентам роздані ролі і кожен може приймати участь.

Що стосується монологічного мовлення, то в такому випадку можуть виникати проблеми з нестачею змісту монологу. Оскільки студентові надається одне питання або теза, яку він має прокоментувати, йому не завжди відразу спаде на думку усе, щоб він міг сказати. Тому, коли викладач помітить, що студент зробив паузу та довго підбирає думки на визначену тему, необхідно дати йому поштовх і задати питання, що наводять на думку.

Також, важливо приймати до уваги, скільки часу потрібно студентові, щоб дійти до думки іноземною мовою, опрацювати її та продукувати, оскільки під час вивчення іноземної мови, особливо на її початковому рівні, слова не завжди легко спадають на думку. Найчастіше, буде зроблено багато помилок під час мовлення, що призведе також до втрати впевненості студента в своїх силах. Тому особливо важливо нагадувати студентам, що вивчення іноземної мови – це процес розвитку.

Існує безліч факторів, що необхідно врахувати на практичних заняттях з іноземної мови викладачеві, але, на жаль, інколи викладачеві не вистачає терпіння. Педагогічно не вірно перебувати учня, закінчувати за нього речення, негайно задавати йому інше питання або направляти теж питання іншому студентові, не давши змогу закінчити попередньому. Час – це те, що потребує учень. Часто фрази типу: «Take your time!» або «I'll give you a minute to think about it.» нададуть студентові більше впевненості та змогу сформулювати думку іноземною мовою.

Навичка говоріння є однією з таких, що найбільш важко розвивається і під час тренування такої навички у викладача складається неправильна думка про того, хто навчається, оскільки вважаючи, що лише завдяки аудіюванню та спостереженню студент матиме змогу розвинути її.

Необхідно присвячувати надзвичайно багато часу для розвитку та тренування навички монологічного та діалогічного мовлення. А що стосується нижчого рівня знань у студентів, необхідне терпіння, щоб дати студентові хороший поштовх в правильному напрямі.

Незважаючи на досить широке дослідження різних мовленнєвих жанрів у науковому стилі, такий його великий жанр, як «монографія» залишається мало досліджуваним. Певні здобутки були зроблені такими мовознавцями, як М. Бахтін, Т. Жеребило, Ю. Ванніков, Н. Разінкіна, В. Виноградов та ін.

Для того, щоб охарактеризувати жанр «монографія» потрібно, перш за все, визначити це поняття. В «Словнику лінгвістичних термінів» Т.В. Жеребило монографія визначається як жанр наукової літератури, «присвячений багатоаспектному розгляду і вирішенню актуальної проблеми, що володіє новизною теоретичного чи емпіричного змісту, єдністю наукового підходу, смисловою завершеністю і складною композиційною структурою» [2; 157].

Ю. В. Ванніков описує «монографію», як жанр академічного підстилю, який характеризується інформативною прагматичною функцією, достатньо високою культурною зв'язністю і включає деякі стилістично експресивні елементи. Опис і пояснення є тими композиційно-мовленнєвими формами, що переважають в монографії [1; 42].

Монографія характеризується багатоаспектним змістом, що включає формулювання проблеми і постановку завдання; визначення і диференціацію понять з установленням між ними логіко-семантичних відношень; пояснення ідеї, гіпотези або основної тези наукової концепції, «забарвленої» гіпотетичною модальністю; доказом гіпотези з використанням різноманітних засобів аргументації; характеристики об'єкта, що вивчається; демонстрацію емпіричного матеріалу, що підтверджує достовірність нового знання та ін.

Монографія характеризується складною розгалуженою композиційно-змістовною структурою, яка визначається динамікою комунікативно-пізнавальної діяльності вченого і реалізує прагнення автора до цілісності, аргументованості і ясності вираження.

У монографії виділяють такі типові структурно-сміслові компоненти:

- назва;
- вступ;
- основна частина;
- висновки.

Назва наукового тексту – найважливіша інформативна одиниця, що відбиває тему даної праці і відповідає змісту тексту.

Вступ повинен бути коротким і точним. У ньому обґрунтовується вибір теми дослідження, описуються методи дослідження, формулюються цілі та завдання роботи. Головною метою будь-якої галузі науки є розкриття та вивчення закономірностей зв'язку між явищами і процесами. У коло цілей наукового дослідження входить також розкриття специфіки об'єкта науки, створення типології, пояснення явищ, опис функцій, систематизація та узагальнення фактів тощо.

Основна частина тексту монографії поділяється на розділи. У першому розділі дається аналіз всіх наявних публікацій з даної проблеми. Текст цього ро-

нәпсілерін тыюға ұмтылады. Келесі еңбегі «Мират-ул Қулуб» – «Көңілдің айнасы». Бұл шығармасында Иассахи негізіне шариғат, мағрифат, тариқат, ақиқат мәселелерін өте мұқияттылықпен талдап шыққан. Бұлай аталуының себебінің өзі де шығарманың ішкі мағынасына байланысты. Бұл еңбекті кімде-кім оқып шықса, өз қателіктерін көріп, өзін-өзі тәрбиелеуге кіріседі. Көңілдеріндегі кір-қоқыстарды айнадан көргендей болады да, соларды тазалауға ұмтылады

Ясауи хикметтерінде Алла тағала рақымды, кешірімді, адам баласы қаншама күнә жасап, қожасын танымай, әміріне мойынсұнбай, бұзақылық жолына түссе де, Хақ оның жақсылыққа, адамгершілікке оралуына мүмкіндік беріп, рақымшылық жасап кешіруге дайын тұрады. Тұзу жолға оралғандарға мейірімділікпен құшағын жаяды. Ал адам Хақтың бір бөлшегі болғандықтан, оның мейірімділік, қайырымдылық, кешірімділік қасиеттерінің уәкілі, жаршысы болуға міндетті. Адам айналасына қаншалықты рақымды болса, Хақ оған соншалықты рақымшылық танытады. Тек мейірімді адам өзгенің қайғы-қасіретіне ортақтасып, шер бөлісе алады. Мейірім жүрек жылытар, көңіл жібітер ұлы күш. Сондықтан да Ясауи хикметтерінде адамгершіліктің биік үлгісі болған Мұхаммед пайғамбар жетім басын сыйлаушы, ғаріп-міскіндерге медет беруші ретінде көп сипатталады. Негізінен осы қасиеттерімен Мигражға көтерілген деген ой салады.

Әдебиеттер:

1. Қазақ әдебиеті. – Алматы: Аруна Ltd. ЖШС, 2010.
2. Ислам. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: Аруна Ltd. ЖШС, 2010.
3. Отырар. Энциклопедия. – Алматы: Арыс баспасы, 2005.

Козубська І.Г.

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»*

ХАРАКТЕРИСТИКА МОВЛЕННЕВОГО ЖАНРУ «МОНОГРАФІЯ»

Мовленнєвий жанр «монографія» належить до наукового стилю мовлення власне наукового підстилю. Його ще називають первинним жанром наукового стилю, так як він пишеться спеціалістами і для спеціалістів.

В аспекті культури мови тексти всіх жанрів наукової мови підпорядковуються структурно-мовним (лексичним, морфологічним, синтаксичним) і науково-стильовим нормам літературної мови, а також вимогам конкретного жанру.

Магістр Ходирева К.С.

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

СЛОВНИКОВА РОБОТА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

Збагачення словникового запасу молодших школярів є одним із основних напрямів розвитку мовлення, який необхідно реалізувати під час вивчення граматики та орфографії. Правильно організувати словникову роботу вдасться лише тоді, коли вчитель має уявлення про стан словника дитини на час її вступу до школи і знає перспективи розвитку словника за роки навчання у початкових класах. Слово входить до активного словника школяра лише тоді, коли він добре розуміє його значення, усвідомлює правильність граматичних форм, структуру словосполучень і речень, тобто закріплюється у пам'яті учня лише через активне застосування у мовленні.

Проблема розвитку мовлення учнів та роль граматики у формуванні їхніх мовленнєвих і орфографічних навичок була предметом дослідження відомих учених як початку XIX століття (Ф.І. Буслаєв, О.М. Пешковський, К.Д. Ушинський та ін.), так і сучасних психологів (Л.С. Виготський, С.Ф. Жуйков, М.Я. Микулінська, Д.Б. Ельконін та ін.), лінгвістів (В.В. Виноградов, В.В. Бабайцев, М.М. Шанський та ін.) і методистів (М.Л. Закожурникова, О.І. Воскресенська, В.О. Кустарьова, О.І. Лобчук, С.П. Резодубов та ін.).

Словникова робота в початковій школі – це планомірне розширення активного словника дітей за рахунок незнайомих або важких для них слів. Відомо, що розширення словника молодших школярів іде одночасно з ознайомленням їх з навколишньою дійсністю, з вихованням правильного ставлення до природи. Роботу доцільно розпочинати з першого дня перебування дитини в школі, надаючи при цьому перевагу доборові навчального матеріалу, практичній мовленнєвій спрямованості змісту уроку, врахуванню особливостей словникового складу у першокласників та його обсягу.

Слово – основна лексична одиниця, що виражає поняття. У кожному слові можна виділити його значення або пов'язаний з ним зміст, звуковий склад (звукове оформлення), морфологічну структуру. Всі ці три характеристики слова потрібно враховувати при проведенні словникової роботи в початковій школі.

Процес засвоєння дітьми значень слів, їхньої семантики був вивчений Л.С.Виготським, який встановив, що дитина у міру свого розвитку переходить від випадкових, несуттєвих ознак до істотних. Зі зміною віку змінюються повнота й правильність відбиття дитиною у своїй мові фактів, ознак або зв'язків, що існують у дійсності.

Мовознавство й психологія розкривають таке важливе питання, що має відношення до методики розвитку мови, як поняття про словник активний і пасивний.

Активний словник – це слова, які мовець не тільки розуміє, але й уживає (більш-менш часто). Активний словник багато в чому визначає багатство й культуру мови.

В активний словник учнів початкових класів входить загальнонавчана лексика, але в окремих випадках – ряд специфічних слів, повсякденне вживання яких пояснюється умовами їх життя. Наприклад, діти, що живуть у військовому містечку, використовують слова військової термінології: полігон, плац, старшина, капітан, огляд та ін. Діти лісосплавного пункту – рубання, затонула колода, ліс та ін. Виходить, визначаючи зміст роботи з розвитку активного словника молодшого школяра, педагог повинен враховувати потреби мовної практики дітей, умови їхнього мовного оточення. Потрібно також постійно пам'ятати основну мету навчання рідній мові: зробити для дитини мову засобом спілкування.

Пасивний словник – це слова, які мовець розуміє, але сам не вживає. Пасивний словник значно більше активного, сюди зараховуються слова, про значення яких людина здогадується з контексту, які спливають у свідомості лише тоді, коли їх чують.

Внесення слів з пасивного словника до активного являє собою спеціальне завдання. Уведення в мову дітей слів, які вони самі засвоюють із працею, уживають у перевернутому вигляді, вимагає педагогічних зусиль. Дані психології, мовознавства, фізіології допомагають визначити коло слів, що є складними для дітей молодшого шкільного віку.

Здійснюючи словникову роботу, вчителі дотримуються таких принципів:

- 1) робота над словом проводиться при ознайомленні дітей з навколишнім світом на основі активної пізнавальної діяльності;
- 2) формування словника відбувається одночасно з розвитком психічних процесів і розумових здібностей, з вихованням почуттів, відносин і поведінки дітей;
- 3) всі завдання словникової роботи вирішуються в єдності й у певній послідовності.

Отже, основним завданням словникової роботи в початковій школі є планомірне розширення активного словника дітей за рахунок незнайомих або важких для них слів.

Словникова робота у школі складається з чотирьох напрямів:

- збагачення словника;
- уточнення словника;
- активізація словника;
- вилучення нелітературних слів;

Збагачення словника, тобто засвоєння нових, раніше невідомих учням слів, а також нових значень тих слів, які вже були в словниковому запасі. Це досягається засобом додавання до словника учня 4-6 нових словникових одиниць щодня.

Уточнення словника – це словниково-стилістична робота, розвиток гнучкості словника, його точності й виразності, що містить у собі:

жуктырмау үшін жалған дүниеден бас тарту. Осындай күрделі-күрделі төрт мәселені үздіксіз қарастырып оны өз хикметтерінде жырлап отырады. Хикметтері төрт, кей жерлерде екі шумақтан құрылған болып, жалпы оқырман қауымның жаттап алып айтуына ыңғайлы болып келеді. Сондықтан Ясауи хикметтері ел арасына ауызекі тараған хикметтер, кейін қағаз беттеріне түсе бастаған. Сонымен хикметтер саны өзі айтып кеткендей, «төрт мың төрт жүзге» тарта екен. Оған дәлелді мына хикмет шумақтарынан келтіруге болады.

Құл Қожа Ахмет, әрбір сөзің дертке дәрмен,

Тәліптерге баян қылсам, қалмас арма.

Төрт мың төрт жүз «Хикмет» айттым хақтан пәрмен,

Пәрмен болса өлгенімше сөйлесем мен.

Түркістанға қай кезде келгендігі жайлы неше жасында пірін тапқандығы, ғұлама ғалымдық дәрежеге қанша жасында жеткендігі, неше жыл өмір сүргендігі, қай жасында «Қылуатке» түскендігі жайлы да хикмет шумақтарында келтірілген. Әрине осы мағлұматтарды оқырман қауымға жете түсіндіре алсақ, қандай құнды рухани, мағнауи азық алған болар еді. Еңбекті жете талдаудың арқасында оқырман қауым өзін имандыққа, әділеттілікке, инабаттылыққа, көрегенділікке т.б. жақсы мінез-құлықты қалыптастыруға ұмтылып, соған өзін тәрбиелейді.

Келесі еңбегі «Пақырнама және мұнажатнама» деп аталады. Пақырнамасында сопылық жолға түсудің үлкен үлкен төрт мақамын толық талдап өткен. Ол жерде шарифат, тарикат, мағрифат, ақиқат мәселелері түсіндіріліп, олардың тағы да он-он мақамға бөлінетінін айтып берген. Қырық мақамды кімде-кім басып өтсе, сол кісі ғана дәруіш, шайх, пір, сопы, ишан, ұстаз бола алады деген. Бұл мақамдарды басып өтпеген кез-келген адам сопылық, дәруіштік, шайықтық, пірлік, ишандық, ұстаздық дәрежеге көтеріле алмайды, әрі сопы қырқасын (шапанын) киюге қакысы жоқ делінген. Осы мәселерді оқырман қауымға талдап жете түсіндіріп өту қажет, себебі бұл оқырман қауымға таныс болмаған. Ал, енді «Пақырлық» дәрежеге көтерілу үшін тағы да қырық мақамды басып өтуінің қажеттілігін атап көрсеткен. Осы кезде ғана адамдардың яғни сопылардың «батин» көздері ашық болады. Бұл сопылық жолдың негізгі мақсаты болып табылады. Осы көкірек көздердің ашылуының арқасында ғана адам баласы Алла тағаламен қауышуы мүмкін. Сопылар сол себептен де өмір бойы өздерін тазалап, көкірек көздерін ашуға ұмтылумен болады. Оның көптеген жолдары мен әдіс-тәсілдері бар. Соның бірі «Зікір» салу, яғни Алланы ұлықтап, оның атын қайталап еске алып отыру, осындай кездері адам экстазға (есінен айырылу) түседі, сол кезде Алла тағаламен қауышады. Ясауидің «Мұнажатнамасы» екі бөлімнен тұрады: біріншісінде Алла тағала мұнажат етуді өсиет еткен болса, екіншісінде жалпы оқырман қауымға хикметтерді оқу арқылы Алланы тануды өсиет еткен. Өзі өте қысқа болғанымен, нұсқа жалпы оқырман қауымға түсінікті тілде жазылған.

Ол кезде түркі тілдес халықтар бірін-бірі түсіне беретін болған, ал жазуы болса, сол кездегі басым болып тұрған араб графикасымен жазылған. Ясауи еңбектерін оқу арқасында жалпы оқырман қауым өздерін жамандықтан тежейді, әрі

шығуы туралы қысқаша тарихи мағлұматтар беріліп өткені дұрыс. Себебі, Ясауи еңбектері бізге жетіп келуі үшін көптеген қиыншылықтарды бастан кешірген, өткізген, солар туралы аз ғана мағлұматтар берілуі қажет сияқты.

Үшінші еңбегі, «Мират-ул-Кулуб», бұл шығармасы жақында Швецияның Упсала деген қаласындағы бір университеттің кітапханасының қолжазбалар қорынан табылды. Ахмет Ясауи тәрбиесінің адамға ықпал ету күшіне сенді, адамгершілігі мол адам қаталдыққа бармайды деп есептеледі. Тек дұрыс тәрбие ғана ақымақтық істерден сақтандырады, сондықтан мінез-құлықты түзеу тәрбиенің басты мақсаты. Адамгершілік қалыптарын ұсыну сол кездегі ойшылдардың алдында тұрған аса құнды проблемалық мәселе болды. А.Ясауи де халыққа дұрыс жол сілтеп, нағыз адам болу үшін қандай шарттар керек екенін көрсетуді өзінің басты парызы деп білген. Оның өмірде неге ұмтылып, неден безіну керектігін бейнелейтін моральдық ұғымдарын оқып, үйренудің бүгінгі кезең үшін мәнді тұсы жастардың тәртібі, этикалық және эстетикалық көзқарастарын қалыптастыру ісінде тәлім-тәрбиелік бағдар бола алатын мүмкіндігінде.

А.Ясауи мұраларындағы «Даналық кітабында» негізінен төрт ғақлия мадақталады:

1. «Шарифат» – ислам заңдары мен әдет-ғұрыптарының негіздері, яғни мұсылмандық жолын қастерлеп, соны тәлім-тәрбиеге үлгі-өнеге етіп жырлау. Мұсылмандықтың жалпы адам баласының тәлімі екендігін жырға қосып, қиын адамгершілік тәрбиесінің асқан өнегесін көрсетеді.

2. «Тариқат» – сопылық ой мақсаттарды насихат – өсиет ету. Яғни жыр өрнектері арқылы ұрпақты имандылыққа, шыншылдыққа, әділеттікке, тазалыққа, адалдыққа тәрбиелеп, татулыққа үйрету. Сөйтіп оқушыны мейірімділікке, қайырымдылыққа, қонақжайлыққа тәрбиелейді. Тәрбиенің бұл салаларының қайнар көзі халықта екенін қалдықсыз айтады.

3. «Мағрифат» – дін жолын танып, оқып білу, яғни Алланың ақ жолын ардақтап, соған тағзым етіп, тағлым алу – адамгершілік парыз екенін әсерлі сөзбен жеткізіп, ұрпақты ұлағаттылыққа тәрбиелеу. Ақын ғаріп, пақыр, жетім-жесірлерді сүйсең, оларға жақсылық жасасаң Алла тағала саған риза болып, ісінді ондайды, мақсатыңа жеткізеді, – дейді. Сөйтіп ұстаз оқырмандарға адамгершілік тәрбиесінің ең түйінді тұжырымдарын жыр арқылы әсерлендіре жеткізеді, Алланың ақ жолы – адамгершіліктің шырағы екенін оқушы мен тыңдаушыға сезіндіре жырлайды.

4. «Хақиқат» – құдайға құлшылық ете білу, яғни бүкіл әлемді жаратушы Алланы танып-біліп, оған табыну, құдайдың құдіретіне сену әрбір мұсылманның парызы екенін сөз құдіретімен түсіндіріп, ұрпақты имандылыққа тәрбиелеу «Иман нұры», «Хақиқат дариясы», «Ақіреттің азығы» арқылы адамның күнадан таза болуына жол ашып беру мақсаттарын жырлайды. Бұл еңбегінде ғұлама ғалым Түркістанның пірі негізінен төрт мәселені қарастырады. Біріншісі – Алланы тану, екіншісі Алланы ұлықтау, үшіншісі – дүниедегі күналар мен әділетсіздікті қаралау және әділетсіздіктің құрбаны болған пенделерді қорғау, оларды әділеттілікке бастау, төртіншісі – бұл дүниенің қара дақтарын пенделерге

— наповнення змістом тих слів, які засвоєні не цілком точно, що забезпечується включенням їх у контекст, зіставленням і порівнянням з іншими словами;

— засвоєння лексичної сполучуваності слів, у тому числі у фразеологічних одиницях;

— засвоєння алегоричних значень слова, багатозначності слів;

— засвоєння синоніміки лексичної й відтінків значень слів, які властиві окремим синонімам у синонімічній групі.

Активізація словника – перенесення якомога більшої кількості слів зі словника пасивного до словника активного. Слова включаються в речення й словосполучення, вводяться до переказу прочитаного, у бесіду, в оповідання, виклад і твір.

Усунення нелітературних слів – перенесення їх з активного словника до пасивного. Маються на увазі слова діалектні, просторічні, жаргонні, які діти засвоїли під впливом мовного середовища.

Найкраще тлумачення значень слова – контекст. Невипадково в тлумачних словниках наводяться цитати-ілюстрації, у яких нібито висвітлюються й основні, і додаткові значення слів, їхня сполучуваність.

У поясненні значень слів необхідно керуватися загальним дидактичним завданням підвищення ступеня самостійності й пізнавальної активності самих учнів. У класі завжди буває хоча б кілька людей, які правильно розуміють всі слова й зврати мовлення. Тому необхідно домагатися, щоб самі школярі зуміли пояснити значення слова, що забезпечує їхній розумовий розвиток, виховує самостійність.

Таким чином, усі названі напрямки роботи над словником постійно взаємодіють. Основні джерела збагачення й удосконалення словника – це здобутки художньої літератури, тексти навчальних книг, мовлення вчителя. Все це – педагогічно контрольовані джерела збагачення мови. Але на мовлення учнів впливають і джерела неправильні (мовлення батьків, друзів).

Киршимова Нұршаш Құрмашевна

С.Сейфуллин атындағы №5 көпсалалы мектеп – лицейі

Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі

Қазақстан, Ақмола облысы Степногорск қаласы

ҚАБДЕШ ЖҰМАДІЛОВ – ШЫҒАРМАЛАРЫН ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯМЕН ОҚИТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Қабдеш Жұмаділов – қазіргі қазақ әдебиетінің көрнекті өкілдерінің бірі. Туған әдебиетіміздің тың арнамен дамып, өсіп – өркендеп, қанат жаюына сүбелі үлес қосып келе жатқан майталман жазушы. Шығармаларының негізгі өзегі – тағдыр тәлкегімен туған жерден жырақта жүрген қандастарымыздың киелі

топырақ, қасиетті атамекеніне оралуды зарыға аңсап күткен сағынышы, арман – мүддесі, көз жасы, үміт – сенімі. Қабдеш шығармаларынан Отанға деген сүйіспеншілік, атамекеніне деген өрттей лаулаған махаббат, осы жолда елдік пен ұлттық рух ұрандап тұрғандай. Еліміз егемендік алып, тәуелсіздік тізгіні қолда тұрған шақта ел ертеңі болатын жас ұрпақтың бойына елжандылық рухты қалай дарытамыз. Осы мақсатта мектепте әдебиет пәнінің рөлі өте зор десек, ұлттық рухы асқақтаған Қабдеш шығармаларының орны өте зор. Міне, осыған орай Қабдеш шығармаларын оқытуда шығарманың тарихи негізін, негізгі мәселе мен айтпақ ойын ашып та анық талдай білу – ұстазға үлкен міндет жүктейді.

Мектепте Қ. Жұмаділов шығармашылығы «Сәйгүліктер» романынан үзінді «Қозыкүрен» үзіндісі, 8 – сыныпта «Қаздар қайтып барады» атты алғашқы әңгімесі, 11 – сыныпта жазушы шығармашылығына шолу түрінде өтеді. Осы жинақта жазушы шығармаларын оқыту тәжірибемнен әдістеме ұсынып отырмын.

Балаларды бағыныштылықтан, құлдық психологиядан арылтып, өз позициясы бар, өз намысын қорғай алатын ұлтжанды ұрпақ тәрбиелеуде талап үрдісінен шығуға мүмкіндік беретін бірден – бір тиімді әдіс – «Сорос – Қазақстан» қоры арқылы елімізге келген СТО жобасы. Бұл технологияның тиімділігін мен сабақ үрдісіндегі кенет туған өзгерістерден, серпілістерден байқадым. Сол себепті СТО жобасын тәжірибемде жиі тұрақты қолданамын. Мәселен, «Қызығушылықты ояту» кезеңінде «ой шақыру», «негізгі ойды суреттеу», «ББҮ» стратегияларын пайдаланамын, 8 – сыныпта Қ. Жұмаділовтің «Қаздар қайтып барады» әңгімесін өткенде, балалар ой шақыру үшін «Туған жер» сөзіне ассоциация құрды. Бұл тәсілдің тиімділігі – миға шабуыл жасауға мүмкіндік беру, пікір еркіндігі, шабытты ояту, сыни тұрғыдан ойлауға стимул (түрткі) жасау.

Қазіргі кезде оқушылардың әсіресе әдебиет пәнінде көлемді ұзақ әңгімелерді не үзінділерді бәрі бірдей оқымайтыны жасырын емес. Осы тұрғыда СТО жобасының «Жигсо – 1», «Жигсо – 2» стратегиясының тиімділігі өте мол екендігін байқадым. «Қаздар қайтып барады» әңгімесінің идеялық мазмұнын ашу үшін сынып оқушыларын 4 топқа бөлдім. Алдымен үй тобына (1,2,3,4) нөмірледім. Одан кейін 1-лер өз алдына бір топ, 2-лер бір топ болып, жұмыс тобын құрды. Мәтін ой аяқталуына байланысты 4 бөлікке бөлінген. Жұмыс тобында әр оқушы мұғалім роліне дайындалады. Осы бөліктегі бір мәселені шешті. Мысалы: «Қайсар әрі табанды қарт бұл сапарға неліктен кеш шықты?» Одан кейін I топ мәтін бөлігіне «Рухы берік қарт деген ат қойды» Басқа жұмыс топтары да алдымен жеке, одан кейін жұпта, сосын топта осы ізбен жұмыс істейді. Үй тобына оралып, әр оқушы жұмыс тобында оқыған мәтін мазмұнын кезекпен оқыды. Жұмыс тобында құрған жоспарын оқыды, проблеманы шешті, бекітті. Оқушыны бағалағанда, сөйлеген оқушыға емес, қасындағы балаға баға қойдым.

Ой толғаныс кезеңінде «5 жолды өлең»; «7 жолды өлең»; «Эссе»; «Еркін жазу»; «Әлем шарлау»; «Т кестесі» стратегияларын пайдаланып жүрмін.

Балалардың қиялын дамытатын, сөздік қорын байытатын, ойлау шаттығын туғызатын стратегия – «Еркін жазу» стратегиясы. «Қаздар қайтып барады»

бәрі де түркі халықтарына теңдей қажетті дүние болып табылады. Себебі сол кезеңдегі түркі тілінде сөйлейтін барша халыққа түсінікті болатын. Оның үстіне сол халықтардың менталитетіне, психологиясына, мінез-құлықтарына сай жазылған дүниелер. Бертін келе біртұтас түркі халқы бірнеше бөліктерге бөлектеніп кетті. Сол кездің өзінде, осы А.Ясауи еңбектерін пайдаланып келді.

Ясауи еңбектерінің құндылығын тағы дәлелдей түсетін мағлұматтардың бірі кейінгі кездері дүниенің түкпір-түкпірінен табылып жатқан Ясауи шәкірттерінің есімі. Олар тек түркі дүниесі, ислам әлемі емес, сонымен қатар батыс елдерінде де шығып жатыр. Бұл еңбектердің барлық түрі халықтарының этнопедагогикасының қалыптасуына әсерін тигізді. Себебі Ясауи еңбектерін түркі халқы ғасырлар бойы пайдаланып келуде. Онда ғалым өзіне дейінгі, өз заманындағы ғұламалардың ақыл-кеңестерін пайдаланып, оны келер ұрпаққа өсиет етіп қалдырған. Қайсы еңбекті алмайық, тұнып тұрған өсиет сөздер, олар қара сөзбен, өлең шумақтармен, «Хикмет» түрінде де жазылған. Ясауидің еңбектері баспадан түркі тілдерінде жарық көрген. Олар негізінде мынандай аттармен мәлім, «Диуани хикмет», «Пақырнама және Мұнажатнама», «Көңілдің айнасы» және өмірбаяны ретінде түрлі аңыз-әңгімелер мен хикаяттар [9,17].

Қазіргі таңда еліміздің мектептері мен жоғары оқу орындарында жаппай халықтық педагогика, халықтық психология, т.б. халқымызға тән әдет-ғұрып, салт-дәстүрімізді, тарихымызды, дінімізді, ділімізді, тілімізді және басқа ұлттық сезімімізді оятатын көптеген қосымша пәндер мен арнаулы курстар оқу бағдарламасына ендіріліп, соған сай дәрістер жүргізілуде. Осы дәрістердің бірі – халықтық педагогиканы бағдарламаға сай өткен кезде ондағы «Ясауи еңбектерінің этнопедагогикалық мәселелерін» жете қарастырудың салдарынан оның рухани, мағнауи азығы мол және ол адам баласына өте қажетті дүние болып табылады. Сондықтан бұл еңбектер рухани мағнауи құнды болып саналады.

Жалпы Ясауи еңбектері өте күрделі болып келеді, оларды бірден игеріп алып кету мүмкін емес. Оның әрбір еңбегінде философиялық, әдеби, діни, психологиялық, этнопедагогикалық, әлеуметтік, тіл т.б. да тәлім-тәрбиелік мәселелер кеңінен қарастырылған. Сол себептен де өте ұқыптылықпен әрбір сөзіне талдау жасап өткізуді қажет етеді. Ясауи өз хикметтерін, Құран кәріммен тең көрген. Ол туралы өзінің хикмет шумағы да бар,

Менің хикметтерім,

Алладан пәрмен.

Оқып ұққанға бар.

Мағынасы – «Құран» – деп, өз хикметтерінің Алла тарапынан келіп тұрғандығын баян етеді. Осылай Ясауи туралы қосымша мағлұмат беріп болған соң, әрбір еңбегіне жеке-жеке тоқталып өткен дұрыс сияқты.

Мәселен, оның әрбір еңбегіндегі отбасы, ақыл-ой, дүниетанымдық, адамгершілік, эстетикалық, экологиялық, экономикалық, өзін-өзі тәрбиелеу және қайта тәрбиелеу т.б. тәрбие мәселелерін жеке дара қарастырып шығу өте құнды болады. Қандай еңбектері бар, олардың атаулары және баспа арқылы жарыққа

Академик, п. ф. к., доцент Досанова Алтынай Жапаровна
 Магистрант Нуркешова Ардақ Қаржаубаевна
 Магистрант Досанова Ботағоз Жапаровна
 «Тұран-Астана» университеті, Қазақстан

А. ЯСАУИ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕҢБЕКТЕРІНІҢ ТӘЛІМ-ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Түркі халықтары алғашқы халық болып қалыптасқанда олардың тілдері, діндері, жазулары, мәдениеттері, тарихы, әдебиеттері бір болған еді. Солардың ішінде атап айтар болсақ, әдет-ғұрып салт-дәстүрлері, наным-сенімдері т.б ұқсастықтар үздіксіз шиеленісіп жатады. Бүкіл түркі дүниесінің тілінің, дінінің, ділінің қалыптасуына Ясауи еңбектерінің тигізген әсері мол болды. XII-XIII ғасырларда жоқ болып кете жаздаған түркі тілін қайта тірілтіп, бірінші болып айналымға жіберген Ясауи еңбектері еді. Ол кездері араб, парсы тілдері басым болып тұрғандықтан барлық жазу, сызу, қажетті құжаттар тек сол екі тілде жүретін, әрі жазу араб графикасында болатын. Сол замандарда Селжүктер билікте отырғанымен, өздері түркі бола тұрып, бәрі кітап, өлеңдерін, құжаттарын араб, парсы тілдерінде жазып әрі сол тілдерде сөйлейтін болған. Осындай қиын қыстау заманда Ясауи бірінші болып өз еңбектерін түркі тілінде жаза бастады.

Әрине, жазу өнері тек араб графикасы болғандықтан амал жоқ сол араб әрпінде жазуға тура келді. Бірақ бір ерекшелігі барлық хикметтерін, шариғат заңдарын, т.б жергілікті халыққа қажетті дүниенің бәрі түркі тілінде жарық көре бастады. Алғашында ауызекі тарап, түркі халықтары қай дінді ұстарын білмей жүрген кездері болатын. Себебі араб, парсы тілдерінде жазылған ислам дүниелері жергілікті түркі халқына түсініксіз еді. Осы кезде Ясауи өз еңбектерін түркі тілінде айтып әрі жазып тарата бастағандықтан, бұл жергілікті халыққа жете түсінікті болып шықты, оның үстіне өздерінің көне діні тәңірлікке жақын еді. Екіншіден, А.Ясауи өз мектебін ашқан соң, онда тек ислам діні емес, сонымен қоса, түркі-ислам дінін дүниеге келтірді. Оның ерекшелігі, ислам діні өз қалпында өзгеріссіз қалып «Құран Кәрімде», «Хадистерде» берілгендей сақталды, ол бұған қосымша түркі халқының көне діні «тәңірліктің» көптеген әдет-ғұрып, салт-дәстүрлері мен наным сенімдері ендірілді. Сол себептен бұл өте құнды болып саналып, жергілікті халық арасында тарап, соның арқасында Ясауи әулиелік дәрежеге көтерілді.

Жазған еңбектерінің бәрінде этнопедагогикалық, педагогикалық, этнопсихологиялық және де жалпы тәлім-тәрбие мәселелері кеңінен қарастырылған. Оның үстіне барлық түркі халықтарына теңдей мұра болып табылды. Сол үшін барлық түркі халқы А.Ясауи еңбектерінен өздеріне қажетті дүниені алып отырады. Соның ішінде этнопедагогикаларын қалыптастыруда Ясауи еңбектерін кеңінен пайдаланады. Ясауидің қайсы бір еңбегін алмайық, бәрінде этнопедагогика мәселелері кеңінен беріліп отырады. Оның үстіне бұл еңбектерінің

әңгімесін жан жақты талдап болғаннан кейін, «Еркін жазу» стратегиясын жазып, әңгіме оқиғасын өз қиялымен әрі қарай жалғастырып, өзінше аяқтады.

2 шығармадағы 2 кейіпкерді салыстыру үшін «7 жолды өлең» стратегиясын қолданып жүрмін.

1. Зат есім _____
2. Сын есім _____
3. Етістік _____
4. 2 тақырыпты байланыстыратын ортақ сөйлем _____
5. Етістік _____
6. Сын есім _____
7. Зат есім _____

Қ. Жұмаділовтің «Қозыкүрең» әңгімесіндегі тұлпар мен «Қаздар қайтып барады» әңгімесіндегі қартты салыстыруға арналған «7 жолды өлең» стратегиясы.

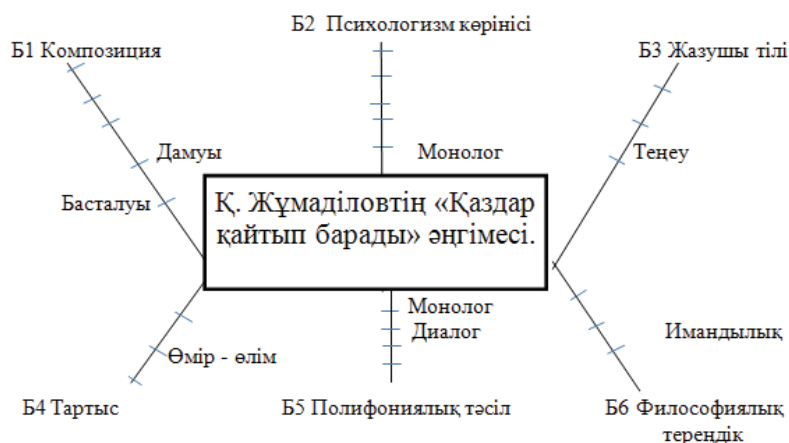
1. Қарт.
2. Отаншыл, қайсар.
3. Шыдады, күресті, оралды.
4. Қарт пен Қозыкүрең – атамекенін аңсаушылар
5. Қашты, жетті, өлді.
6. Жүйрік, жершіл.
7. Қозыкүрең.

Жоғары сыныптарда эпикалық шығармаларды мынадай үлгіде талдап жүрмін:

Шығарманы осы жүйеде талдау, қорытындылау үшін, конструкциялық – жобалау технологиясы тімді екенін байқадым. Жазушының «Қаздар қайтып

барады» әңгімесін жинақтау үшін, конструкциялық – жобалау технологиясына құрылған сабақтың сызба моделі мынадай үлгіде құрылды:

Оқушылар бағыт бойынша тапсырманы жеке, жұп немесе топ болып тандап алады, бағыттағы нүктені толтырады, ізденеді тезис түрінде дәптерлеріне жазады.

«Сабақ беру – үйреншікті жай ғана шеберлік емес, жаңадан жаңаны табатын өнер», – деген екен Ж. Аймауытов. Осы өнерді игеру – ұстаздар қауымының биік парызы. Қазақстанның болашағы білімді ұрпақ қолында, ал білімді ұрпақ болашағы – ұстаздар қолында. Осы мақсатта ұстаздарға жүктелер жүк аз емес. Мұраты биік, рухы өр, сапасы ояу, білімі терең, пікірі өткір, бәсекеге қабілетті елжанды ұрпақ тәрбиелеу жолында заман талабына сай болып, озық технологияларды тиімді қолдана білу – бүгінгі ұстаз парызы.

1 – сабақ

Сабақтың тақырыбы: Қ.Жұмаділов «Қаздар қайтып барады»

Сабақтың мақсаты:

Білімділік: Оқушылардың өзіндік белсенділігі, жеке, жұптың, топтың тапсырмалар арқылы әңгіменің мазмұны, тақырыбы, идеясы меңгертіледі.

Тәрбиелік: а) Жат жерде жүрген қандастар тағдырының шежіресін ашылады.

ә) Туған жер құдіретін тану арқылы елжандылыққа тәрбиеленеді.

Дамытушылық: Кейіпкер бейнесі арқылы ерлік, қайсарлық пен шыдамдылыққа төселеді.

Сабақтың типі: Жаңа сабақ.

Технологиясы: СТО жобасы.

Оқыту әдістері: СТО стратегиялары.

– жазулы тұрған хатың. Жайлаған көңіліңнің алдында төбе болса – ерттеулі тұрған атың деуші еді, ақыл сұрайын деп келдім», – дейді.

Кез келген аңыз – нақты бір халықтың ортақ рухани-мәдени мұрасы. Олар сол халықтың көркем ойлау ерекшеліктерін – эстетикалық және тарихи талап-талғамдарын, адамгершілік қасиеттерін аңғартады.

Фольклорлық прозаның басқа жанрларына карағанда, аңыздың танымдық қызметі айқынырақ, ол елдің өткен тарихынан, өмірінен мағлұмат береді, яғни аңыз жұрттың білімін көбейтеді. Аңыз – халықтың өзі айтып берген ауызекі тарихы десе де болады [4,9]. Қазақ әдебиетіндегі аңыз-әңгімелердің мән мағынасын ашу арқылы ата- бабаларымыздың рухани мәдениетінің алғашқы сатысы, әдет-ғұрпындағы, мәдениетіндегі толық жатқан құндылықтарын танып-білуімізге болады. Олардың білімнің, ғылымның, мәдениеттің, өркениеттің дамып жетілген уақыттағы жазба әдебиетімізге қосқан үлесінің молдығын сол шығармаларды оқып, шығарма бойындағы аңыздың тамырына терең бойлап қана көз жеткізуімізге болады.

Аңыз өткенің тарихы десек те, ол бүгінмен сабақтас. Өмір, махаббат үшін күрес, жақсылыққа ұмтылу, түрлі әрекеттер арқылы сол дәуірдегі әлеуметтік жағдайды жақсартуға тырысу, сол жолдағы қаһармандардың ерлігі-халықтың өмірге құштарлығын, арман-мұраттарының биіктігін танытады [6,54]. Қазақ аңыз әңгімелерінде қиял-ғажайып дүниелер мол, олар адамды асыл армандарға бастайды, оның ұшқыр ойына қанат бітіреді, келешекке үміттендіреді.

Қорыта айтқанда, аңыз әңгімелердің қай-қайсысын алсақ та, ондағы айтылатын негізгі идея – ел бірлігін, өз отанын сүю, оны сыртқы жаулардан қорғау, батырлығы мен ақындығы сай келетін, сол кезеңнің өзекті, маңызды мәселелерін көтере отырып, аз сөзбен көп мағына беретін нақыл сөздері жас ұрпаққа тәлімдік-тәрбиелік, тағылымдық мәні ерекше.

Әдебиеттер:

1. Адамбаев Б. Қазақтың шешендік сөздері. – Алматы: Ана тілі, 2007. – 160 б.
2. Дәуітов С. Майқы би. – Алматы: ҚАЗ ақпарат. 2011. – 192 б.
3. Бердібай Р. Эпос – ел қазынасы. – Алматы: Рауан. 1995. – 350 б.
4. Бабалар сөзі: Топонимдік аңыздар. – Астана: Фолиант. 2011. – 416 б.
5. Дәуітов С. Төле би. – Алматы: Мұраттас ғылыми орталығы, 1991. 80 б.
6. Байтанасова Қ, С.Мұқанов және фольклорлық дәстүр мәселелері. – Астана, 2005. – 82 б.

араласып, өзінің ақыл, парасаттылығы, әділ шешімі, шешендік өнерімен көзге түседі. Ол жас кезінде талай жасы үлкен атақты абыз билердің алдынан өтіп батасын алады [2,93]. Төле бала Әнет бабаға барыпты. Жасы жүзге келіп отырған Әнет баба ынтымақ, ел бірлігі жөнінде әңгіме айтып отырады. «Қалай еткенде бірлік болады, оның күші қандай болмақ» дегенді сұрайды. Сонда Әнет баба әуелі жауап айтпас бұрын бір бума солқылдақ шыбық алдырады.

- Балам, мынаны сындырып көрші? Төле буылған шыбықты олай-бұлай иіп сындыра алмайды.

- Енді сол шыбықты біртіндеп сындыршы? Төле ортасынан буылған шыбықты шешіп, біртіндеп пырт-пырт еткізіп, оп-оңай сындырып береді. Әнет баба:

- Бұдан не түсіндің, балам? – дейді. Сонда Төле бала:

- Түсіндім, баба, бұл мысалыңыздың мәнісі: ынтымағы, бірлігі мықты елді жау да, дау да ала алмайды. «Саяқ жүрген таяқ жейді» демекші, бірлігі, ынтымағы жоқты жау да, дау да оп-оңай алады дегеніңіз ғой.

- Бәрекелді, балам, дұрыс таптың. Ел билеу үшін алдымен елді ауыз бірлікке, ынтымаққа шақыра біл. «Бақ қайда барасың, ынтымаққа барамын» дегеннің мәнісі осы, – депті.

Бұл сөзінен оның халықты бірлікте, ынтымақта өмір сүрсе ғана, бейбіт өмір болатындығын аңғаруға болады. Аңыздан адамның ертеңге деген сенімі мен арман-тілегін, қиялын, даналығын, ғасырлық өмір тәжірибесін көруге болады. Адамның ой-қиял ұшқырлығын күшейтеді, мінез-құлқын, ерік-жігерін қалыптастырады.

Тоғыз жасар Жетес тоқсандағы Төле биге сәлем бере барыпты, сонда Төле би былай деген екен:

- Бата басқа, қына тасқа, ақыл жасқа, не қалайсың? – депті. Сонда Жетес бала:

- О, қасиетті, баба! – Ат берсеңіз өліп қалады, тон берсеңіз тозып қалады.

Ат тонға бергісіз өлмейтін, өшпейтін, өмірі естен кетпейтін бір өсиет айтсаңыз, соған ризамын, – депті. Онда қолыңды жай, балам, – депті Төле би:

- Бір үйдің баласы болма, Көп үйдің санасы бол! Бір елдің атасы болма, Бар елдің данасы бол! Бір тонның жағасы болма, Көп көлдың ағасы бол! Ақты ақ деп бағала, аумин, Қараны карала Өзегің талса өзен бойын жағала, Басыңа іс түссе көпшілікті шағала. Өзің-өзің кәміл бол.

- Халқына әділ бол, Жауыңа қатал бол! Досыңа адал бол! – аумин, деп бата беріпті [2,133]. Бұл сөзінен тек өз қамынды ойламай, халықты да ойла, оларға тіреу, сүйеніш бол, қиын жағдайда көмектесіп, ақылды айт. Өрқашанда шындыққа жақ болып, әділетсіздікке бой алдырмауға тырыс. Жауына аяушылық танытпай, досыңа адал бол»деуі тұнып тұрған өсиет-өнеге. Ер азаматқа тән бойында адамгершілік қасиеттерді дарытуды көздеген.

Төле би – өз тұсындағы хандардың, баһадүрлердің, билердің ұстазы, ақылшысы. Мысалы, Шақшақұлы Жәнібек батыр Төле биге: «Түзу мылтық, ұшқыр құс, жүйрік ит, мақтаншақ жігіт, ұрыншақ ат – бесеуін жиып қойдым. Боз бала болып ерлік қылайын ба? Үлгі алып, билік құрайын ба? Елінде кәрің болса

Күгілетін нәтиже:

1. Әңгіменің мазмұнын толық ашып, түсіну.
2. Кейіпкер бейнесін ашу.
3. Атамекеннен жырақта жүрген қандасымыздың туған дерге деген қасиетті сезімін, ерлік, қайсар мен рухын сезіну.

Сабақтың барысы:

1. Ұйымдастыру кезеңі.
2. Психологиялық ахуал тудыру. (Мультимедияда Құрманғазының Сарыарқа күйінің әуенімен туған жер, туған ел, табиғат суреті көрсетіледі). О.Сүлейменовтің «Арғымақ» өлеңінен үзінді оқылады.

Пай! Пай! Пай!

Киелі неткен жер!

Батырлар дүрілдеп өткен жер.

Сарылып сал – сері кеткен жер...

Бос иіп, иіскеп топырағын,

Тағзым жасамай өтпеңдер!

- Балалар, өлең не жайында?

- Туған жер туралы.

I.Қызығушылықты ояту.

– Туған жер дегенде көз алдарыңа не елестейді?

(Ассоциацияны әр жанұя тобы жеке, жұпта, сосын ортада қорғайды).

II. Мағынаны табу.

- Бүгінгі сабағымыздың тақырыбы Қ.Жұмаділовтың «Қаздар қайтып барады» әңгімесі. Әңгіменің идеялық мәнін ашып, мазмұнын меңгеру үшін 4 жанұя тобы 4 жұмыс тобына бөлініңдер.

«Жигсо – 2» стратегиясы. (Әңгіме 4 логикалық бөлікке бөлінген. Әр топқа әңгіменің идеялық мазмұнын ашуға байланысты сұрақтар беріледі).

I топқа сұрақ:

1. Қарт туған жерге жетуді не себепт «бұл менің ақырғы тілегім» деді?
2. Қарттың туған жерден жырақта жүруінің себебі неде деп ойлайсыңдар?

II топқа сұрақ:

1. Қарттың бойындағы қайсарлық неден көрінеді?

2. Қайсар әрі табанды қарт бұл сапарға неліктен кеш шықты?

III топқа:

1. Жалғыз немересі Төлеутайды сақтай алмауының себебі неде?

2. Әңгіме не себепті «Қаздар қайтып барады» деп аталған?

IV топқа:

1. Туған жер топырағын аттаған сәттегі қарттың сезім күйін, атамекенге деген сағынышын жазушы қалай суреттейді? (мысалмен дәлелде).

2. Қарт не себепті 40 жыл бойы мойнынан бойтұмарын түсірмеген?

(Оқушылар алдымен жеке-жеке жұмыс істейді, сосын досына айтып, бірін-бірі толықтырады, содан кейін топ мүшелері кезекпен сөйлеп, негізгі мәселені шешеді, ортақ ой жинақтайды, дәптерлеріне тезис түрінде жазады).

1. Оқушылар жұмыс тобынан жанұя тобына оралады. Эксперт парағы бойынша №1, одан кейін кезекпен №2, №3, №4 сөз алады.

2. Жанұя тобында әр оқушы жұмыс тобында үйреніп келген мәтіннің идеялық мазмұнын кезекпен бір-біріне айтады.

3. Ортақ ой жинақталады.

4. Дәптерлеріне тезис түрінде жазады.

5. Кластерге қайта оралу.

(Сабақтың I бөлімінде туған жер туралы жазған ұғымдарын жаңа сабақта алған мәліметпен толықтырады).

III. Ой – толғанис.

Әр топ плакатта жазғандары бойынша ортада қорғайды. Бұрынғы білім мен жаңа білім ұштастырылады.

2 – сабақ.

Сабақтың тақырыбы: Қ.Жұмаділов «Қаздар қайтып барады».

Сабақтың мақсаты:

аңыздарына құрылған Алдар Көсе, Қожанасыр, Жиренше, Асанқайғы, Қорқыт секілді фольклорлық образдардың айналасында туған, солар айтты деген неше алуан аңыз, ертегілер, әңгімелер, шешендік сөздердің танымдық және тәрбиелік мәні ерекше деп айтуға болады.

Аңыз әңгімелердің таңдаулы үлгілері ғасырлар бойы жасалған халық шығармашылығы болғандықтан оның ішінен көркем тіл де, терең ой да, тамаша үздік кейіпкерлер де табылады. Оның осы сияқты аса жоғары идеалдық көркем қасиетін балалардың санасына жеткізу үшін бұлардың да өзіне лайық оқып үйрену жолдары әдіс амалдары бар. Бала айналасындағы өмірді, адамдарды кеңірек танып ұстанымдылыққа еңбек сүйгіштікке ие болады. Көпті көрген, көп жасаған қазақ қариялары оқымаса да көкейге тоқығандарын, одан жасаған қорытындыларын құймақұлақ жастарға үйретуден жалықпаған. Талапты жастар үлкендерден, қариялардан өнер-білім үйренуді өздеріне міндет, мұрат тұтқан, жақсының атын ерттеп, қасына ерген. Олардан үлгі-өнеге алуды ар-намыс санамаған.

Қазақ шешендік сөздерінің көрнекті нұсқалары халқымыздың басына ауыр заман туған кезде өздерінің биік мемлекеттік парасаты, ел келешегін кең ойлайтын кемелдігі арқасында өшпес даңққа ие болған Төле Әлібекұлы, Қаздауысты Қазыбек Келдібекұлы, Әйтеке Байбекұлының атымен байланысты айтылады. Ел арасында бұлардың аты аңызға, бүкіл бір халықтың символына айналған. Ғасырлар бойында халық көңілінде сақталған ұлы билер Төле, Қазыбек, Әйтеке туралы аңыз, әңгімелер де біздің заманымызға жеткен. Олар қазақ бірлігін қалай етіп күшейтуге болатынын ойлап, осы жолда қайсар, саналы әрекет етіп, артына өшпес өнеге тағлымды дәстүр қалдырған жандар [3,303].

Қазақта «әр ханның тұсында бір сұрқылтай» дейгіні, әр ханның заманында өзінің бір ақылшы-кеңесшісі, шешені бар деген ойды білдіреді. Соның бірі – Төле би. Ел арасында Төле би туралы көптеген тарихи аңыздар сақталып қалған. Халық арасында Төле би айтты деген мақал-мәтелдер, нақыл сөздер кең таралды. Шымкентте, Түркістанда және Ташкентте билік басында болған Төле би сәулетті ғимараттар салуға да белсене атсалысты. Төле би есімі күллі қазақ тарихына қатысты ірі оқиғалармен тығыз байланысты. Халық ауыз әдебиетінде Төле би туралы аңыз-әңгімелер, шешендік сөздер өте көп. Солардың көпшілігінде Төле ақылды, әділ, шешен және халық қамын ойлаған қайраткер бейнесінде суреттеледі. Шынығында Төле XVII- XVII ғасырда өмір сүрген, өз заманындағы ақылды, білімді, парасатты азаматы болған [5,9]. Төле би кезінде оқыған, ірі сауатты, халқының ақындық шешендік өнерінен тәлім алған адам. Жастайынан ел арасындағы билікке араласып, әділдігімен, шешендігімен, тапқырлығымен төңірегіне кеңінен танылады. Арабша, парсыша тарихи кітаптарды, аңыз, хисса-хикаяларды көп оқиды. Бір жағынан қазақтың аңыз-әңгіме, өлең-жырларын, шежіре-тарихтарын ел арасынан тыңдап, әсіресе өзінің бабалары Жанту, Жарылқамыс билердің кесімді, тапқыр, өнегелі нақыл, шешен сөздерін ойында сақтап өседі. Төленің әкесі Әлібек те сөзге ділмар шешен би болған кісі. Төле бала әкесіне еріп жүріп ел көреді, жұрт таниды. Он бес жасынан ел билігіне

еңбексүйгіштік, ата-тегін жадында сақтау, отбасы, ауыл-аймақ, ел намысын қорғай білу, сөз асылын қастерлеу, ата салтын бұзбау, жаудан беті қайтпау. Қыз баланы жақсы жар, әдепті келін, ұқыпты әйел, аяулы ана болуға тәрбиелеген. Отбасында әкелер мен аталар өзінің өнерін балаларына үйретіп, жан-жақты тәрбиелеуге көңіл бөлген. Өз өнерін баласына мирас етуі ата дәстүрі болған. Осындай әке мұрасын жалғастыруда жастарды дәріптеу халық ауыз әдебиетінде ерекше орын алған.

Аталары балалары мен немерелеріне ертегі, аңыз-әңгіме, мақал-мәтелдер айтып беріп, шешендікке, тапқырлыққа тәрбиелеген. Мысалы, Абай, Ш.Уәлиханов, Ы.Алтынсарин, М.Әуезов сияқты ұлы ақын-жазушылардың немесе Төле би, Қаз дауысты Қазыбек, Әйтеке сияқты ел билеуші шешендердің жастайынан елдің салт-дәстүрлері мен заңдарын, аңыз-әңгіме мен өлең-жыр, мақал-мәтелдерін жаттап, жадында сақтап, көп білуі әкелері мен аталарының әсері екені сөзсіз. Көпті көрген қариялар отбасының, ауыл-аймақтың үлгі тұтар тұлғасы, тәлім-тәрбие мектебі сияқты.

Сахара тұрғындарының қиындығы мол өмір-тіршілігі оларға қойылатын талаптардың қатаң болуын керек етті. Көшпелі халық қара күшке мығым, төзімді, құбылмалы табиғатқа икемделгіш, кемелденген адамдарды қажет етті. Қыр адамы ес білгеннен із кесіп, жол қарап, жұлдыз бағдарлап өсетін болған. Қайда жүрсе де олар ақынның сөзін, жыраудың жырын, әншінің әуенін қалт жібермей тыңдап, ел аузындағы мақал-мәтелді, ертегі мен аңызды, терме мен шежірені жадында сақтап, халық даналығын өзіне рухани азық еткен. Халықтың тарихын, тағдырын түп негіздерін тану үшін ауыздан-ауызға таралып келген уақыт шаңына көміліп қалмай, саф алтындай сараланып жеткен аңыздың мәні зор. Әрине аңыздар тарих оқулығының орнына жүре алмайды, олардан болып өткен оқиғалардың дәл жылы мен айын анықтап білу қиын. Сонда да болса аңыздар шежіре тізбегінің ұлы көшінен адастырмайтын, ақиқатты тек өзіне ғана тән тәсілдерімен жаңғыртып елестететін аса қымбатты куәлік болып табылады. Аңыздарда елдің белгілі бір дәуірлері мен оқиғалары, тарихи қайраткерлер жайлы өз түсініктері, бағасы сақталған. Ал қандай да бір болмасын жағдайдың аңызға айналғанда, белгілі бір дәрежеде, әсіреленіп берілетіні ауыз әдебиетінің әуелден бері келе жатқан шарты. Қиял араласпаса, жамағатшылықтың ерекше ілтипаты болмаса және сан рет қайталанып айтылмаса, шындық дегеннің өзі бірте-бірте көмескіленіп, ақырында мүлде ұмытылып кетуі ғажап емес. Сондықтан да қиял – шындықтың шегесі деп бекер айтылмаған [3,39]. Аңыз өмірде болған елеулі оқиғалар, ертеректе өмір сүрген көрнекті адамдар және белгілі бір жер-су, мекен жайлы баяндайды. Сол себепті ел арасындағы аңыздағы айтылатын оқиғалар мен іс-әрекеттер ақиқат нәрсе деп қабылдаған. Аңыз дегеніміз – бір мекеннің, жергілікті жердің, я болмаса, бір елдің, тайпаның, рудың ауызекі шежіресі, бір аймақта болған оқиға туралы, немесе атакты қайраткер жайында баяндайтын ауызекі әңгіме [4,8].

Аңыз-әңгімелер, шешендік сөздер – фольклорлық жанрдың үлкен бір саласы. Әуел баста тарихта болған, келе-келе халықтың ауызша айтатын

Білімділік: әңгіменің тақырыбы мен идеясын ашу арқылы шетелдегі қазақтардың туған жерге сағынышы, махаббат сезімі танылады.

Тәрбиелік: Туған жердің құдіретін сезіну арқылы елжандылыққа, азаматтыққа, Отансүйгіштікке тәрбиеленеді.

Дамытушылық: Оқушылар өзіндік пікірін еркін айтып, қорған білуге төселеді.

Оқыту әдісі: СТО стратегиялары.

Сабақтың типі: Жаңа білімді меңгерту.

Күтілетін нәтиже:

1. Әңгіменің тақырыптық – идеялық, стильдік – жанрлық ерекшелігін ашу.
2. Кейіпкер бейнесін ашу, мінездеме беру.
3. Шетелдегі қазақтардың туған жерген деген сағыныш, махаббат сезімі, Отансүйгіштікті тану.

I. Қызығушылықты ояту. «Ой қозғау»

– Жазушы Қ.Жұмаділов туралы не білесіңдер?

– Оның шығармаларының басты өзегі не?

– Жат жерде жүрген қандастар тағдырына арналған басқа қандай шығармалары бар?

– Дүниежүзі қазақтарының I құрылтайы қашан болған?

II. Мағынаны тану.

«Блум сұрақтары»:

Білім:

- Әңгіменің тарихи негізі неде?

- Тақырыбы мен идеясын айтыңдар.

- Әңгімеден пейзаж, суреттеу, баяндау, монологты табыңдар.

Түсіну:

- Қарттың туған жерге сапары не себепті күзде болған?

- Табиғат пен кейіпкер арасындағы байланыс пен ұқсастық неден көрінеді?

Қолдану:

- Қарт неліктен «бұл – менің ақырғы тілегім» дейді?

- Әңгімеде психологизм көрінісі қандай оқиғаға байланысты көрінеді?

- Атамекеніне жеткен қарттың қуанышы мен сағынышын жазушы қалай суреттеген?

- Қызыл империя мен Қытай отаршылдарының арасындағы үндестік неде?

Талдау:

- Қарттың мойнынан түспеген қырық жылғы бойтұмардың символикалық мәні неде деп ойлайсыңдар?

- Қартқа мінездеме бер.

Жинақтау:

Туған жер тақырыбында ой толға (мақал – мәтел, нақыл сөздер арқылы) .

Бағалау:

- Шығарманың философиялық тереңдігі неде?
- Шығарманың құндылығын айт.

«2 түрлі түсініктеме күнделігі»

(Оқушылардан дәптердің бетін ортасынан вертикаль сызықпен бөлу сұралады. Бөліктің оң жағына әңгіменің қатты әсер еткен тұстары, үзінділер жазады. Сол жағына сол әсер еткен үзінділер жайлы пікір жазады.)

Әсер еткен жері	Неліктен?

III. Ой – толғаныс сатысы.

«7 жолды өлең»

(Автордың «Қозыкүрең» әңгімесіндегі тұлпар мен «Қаздар қайтып барады» әңгімесіндегі қартқа байланысты).

1. Қарт.
2. Отаншыл, қайсар.
3. Шыдады, күресті, оралды.
4. Қарт пен Қозыкүрең – атамекенін аңсаушылар.
5. Қашты, жетті, өлді.
6. Жүйрік, жершіл.
7. Қозыкүрең.

Үйге тапсырма. Жазушының тілі мен шығарманың көркемдік ерекшелігіне мысалдар жазу.

3 – сабақ

Сабақтың тақырыбы: Қ.Жұмаділов «Қаздар қайтып барады» әңгімесі.

Сабақтың мақсаты:

Білімділік: Әңгімені көркемдік ерекшелігіне талдау арқылы жазушының суреткерлік шеберлігін тану.

Тәрбиелік: 1. Туған жер құдіретін сезіну.

2. Елжандылық, патриоттық сезімді тереңдету.

Дамытушылық: 1. Пікірін еркін айтып, қорғай білу қабілетін жетілдіру.

2. Образды – эмоционалды ойлауын дамыту.

Сабақтың түрі: Жинақтау сабағы.

Оқыту технологиясы: Конструкциялық жобалау.

Оқыту әдістері: Талдау, жинақтау, ізденіс, проблемалық.

it acts with pedagogical manuals, states the philosophical and sociopolitical views. Except purely philosophical works, feather oa Kashimov possesses the story of «Sad Mariyam» (1914) in which the author condemns customs of wedding when girls marry without their consent.

The big trace in the Kazakh literature have left Mak8sh Kaltayev, Tair Zharokov both other writers and poets.

As a whole the beginning of XX century became the period of special blossoming of the Kazakh written literature which have absorbed in the best lines of Kazakh, east and European literature. At this time bases of the modern Kazakh literature are pawnd, definitively there is a literary language.

Used literature:

1. X.Досмұхамедов. Қазақтың халық әдебиеті. – Алматы,1991.
2. А.Байтұрсынов. Ақжол. – Алматы,1991.
3. Ж.Смағұлов. Қазақ әдебиеттану ғылымының тарихы. – Алматы,1999.
4. М.Әуезов. Әдебиет тарихы. – Алматы,1993.

**Т.ғ.к., доцент Колумбаева Зәуреш Еркековна
Магистрант Муслимбекова Зарина Тұрсынбекқызы**

АҢЫЗ-ӘҢГІМЕЛЕРДІҢ ТАНЫМДЫҚ ЖӘНЕ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Халқымыздың тәлім-тәрбиелік мәдениетінің бастауы, түп төркіндері – сонау есте жоқ, ескі замандарда жатыр. Ол мұраны қазақтың бай ауыз әдебиетінен, сонау Орхон-Енисейден басталатын көне түркі ескерткіштерінен, тарихи жазба мұралар мен осы күнге дейін тұрмыс-тіршілігімізде орын алып келген салт-дәстүрлерімізден табамыз.

Ерте замандағы көшпелі қоғамының көркем ой тарихында ауыз әдебиетінің алатын орны ерекше. Халық өзін қоршаған табиғат құбылыстарын, тұрмыс-тіршілігіне байланысты көңіл-күйін, мұң-мұқтажын, өлең, қара сөз арқылы көрсеткен. Ондай шығармаларды ауызша шығарып, халық арасына кеңінен таралып, біздің заманымызға жеткені бәрімізге мәлім. Сол кездегі халықтың есте сақтау қабілеті күшті болғаны соншалықты ықылым заманнан бері сол шығармалар әр түрлі өзгерістерге ұшырап, сан алуан нұсқалары, түрлері пайда болып, халқымыздың ақыл-ойының інжу-маржаны, алтын бай қазынасы толықтырып, жасақталды.

«Ата көрген оқ жонар, шеше көрген тон пішер» – демекші, ата-бабамыз ұл-қыздарына жақсы тәлім-тәрбие беруге тырысқан. Ұл баланы тәрбиелеуде мынандай талаптар қойылатын: көшпелі мал шаруашылығын жете игеру,

history of Kazakhs – the Family tree of Turkis, Kirghiz, Kazakhs and ханских dynasties. Shakarim was the author of the big number of poems, poems and prosaic products. He has translated in Dubrovsky Pushkin's poetic form, as the teachers considered Byron, Pushkin, Lermontov, Hafiz, Navoi, the Edging, Schopenhauer.

The religious philosopher Muhamed Salim Kashimov known for the products Politeness, Propaganda, Manual to Kazakhs was also the author to lead Sad Мариям (1914) in which the custom of delivery of girls in marriage without their consent was condemned. In three left in 1913 books of Mashgur-Zhusup (1858-1931), the surprising phenomenon Seen by me in my long life, Position and About what earth Saryarka the author sharply speaks against a policy of Russia and resettlement of Russian peasants to Kazakhstan.

Halel Dosmuhamedov is the first of Kazakhs has been selected by a member of a bureau of study of local lore of the Russian Academy of Sciences, and also a member of board of the National commissariat of public health services.

Halel Dosmuhamedov was visible political and the statesman of 20-30 years of the XX-th century, one of heads of movement «Алаш», the versatile scientist-researcher, the teacher-educator. Its scientific interests laid not only in medicine and hygiene sphere. It had been published set of works on the general natural sciences, anatomy, physiology, zoology, botany, language and the literature, history.

Professor Halel Dosmuhamedov was the classical sample of versatily formed scientist-philologist. He in perfection knew several languages, including oldest nurk, German and was the first linguist investigating the law of syngarmonism in the Kazakh language as the talented specialist in folklore it is masterful used historical and ethnographic data in the works, was the tireless collector of oral national creativity, the deep researcher of the literature. Thanks to it creativity of remarkable Kazakh poets, jyrau like Mahambet, Murat, Sherniyaz up to now has reached. Till the present moment has not lost the value its research «History of the Kazakh literature».

In the end of 19 – the beginning 20 centuries the group of «scribes» into which entered Mashhur-Zhusup, etc., preached patriarchal sights and collected folklore. Round the newspaper «Kazakh» (1913) nationalist forces – A.Bajtursunov, M.Dulatov, M.Zhumabaev, after 1917 counterrevolutions which have passed in camp were grouped.

The prominent representative of a klerikalno-philosophical direction of the Kazakh literature was Mashgur-Zhusup (1858-1931). In 1907 in Kazan there are at once its three books: «the surprising phenomenon Seen by me in my long life», «Position», «About what earth of Saryarka». In them the author has sharply spoken against a colonial policy of Russia, resettlement of peasants to Kazakhstan, urges Kazakhs to join in a political life of the country more actively.

In neopublished works of Mashgur-Zhusup has given interpretation to variety of morally-ethical categories, its philosophical works have played a certain role in development of the Kazakh philosophical thought.

The representative of religious philosophy was and Мухамед Салим Кашимов. In the products «Politeness», «Propaganda», «the reason Book», «Manual to Kazakhs»

Сабақтың барысы:

1. Ұйымдастыру кезеңі.
2. Оқушыларға сабақтың тақырыбы мен мақсатын хабарлаймын.
3. Бүгінгі сабақтың құрылымымен таныстырамын.

- Қ.Жұмаділовтың «Қаздар қайтып барады» әңгімесін жан – жақты талдау үшін конструкциялық жобалау технологиясына негізделген сызба – модель берілген. Модель бірнеше бағыттан тұрады, оның әрқайсысының аты бар. Әр бағыт бірнеше нүктеден тұрады. Өз қалауларың бойынша жеке немесе жұп болып тапсырманы аласыңдар. Бағытта неше нүкте бар, оны әрі қарай толтырасыңдар. Ойларыңды жоспар не тезис түрінде айтуға болады.

Оқушылар бағыт бойынша тапсырманы жеке, жұп немесе топ болып таңдап алады, бағыттағы нүктені толтырады, ізденеді, тезис түрінде дәптерлеріне жазады.

Б1. Шығарманы композициясына қарай талда.

Композициясы	Мысал
1. басталуы	
2. дамуы	
3. шарықтау шегі	
4. шиеленісуі	
5. шешімі	

Б2. Психологизмнің көрінісі.

Ықтимал жауаптар:

Суреттеу: сызықтап өте салысымен, бүкеңдеп жүгіріп отырып, екі – үш шақырымдай ұзап кетті. Тобылғылы Құр сайға жеткенде «уп» деп деміп бір – ақ алды. Тұла бойын бер басып кеткен екен, дереу омырауын ағытып, терістіктеп аңқылдай соққан самалға тосты әлдекімге мұнын шаққандай еңкілдеп жылап жіберді. Сақалынан пара – пара жас ақты. Жер – ананы құшақтап сүйе берді әсіресе жылап, біресе күледі...

Монолог: «Қапыда қалдым ғой...Қайтейін, қайтейін...Төлеутайымды қалай ғана сақтай алмадым екен? Неге ертерек қолданбадым?»

Б3. Жазушы тілі.

Қ.Жұмаділовтың «Қаздар қайтып барады» әңгімесіндегі жазушы тілінің сөздігі.

Жазушы тілі	Мысал
Мақал – мәтел	
Шешендік сөздер	
Басқа тілден енген сөздер	
Тұрақты тіркес	
Көнерген сөз	
Жазушы жиі қолданатын сөздер	

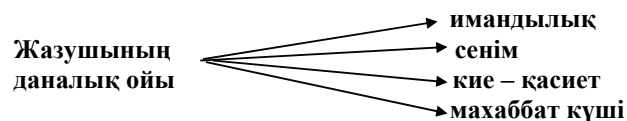
Б4. Әңгімеде көрінетін тартысты табыңыз.

Таргыстар	Дәлелдеме пікір
Жауыздық – махаббат Қасиет – қасірет Үміт – өкініш Қайғы – қуаныш Өмір – өлім	

Б5. Әңгімеден полифониялық тәсілді анықтаңыз.

1. Диалог
2. Монолог
3. Баяндау
4. Пейзаж
5. Суреттеу

(Оқушылар әңгімеден мысалдар келтіре отырып дәлелдейді).

Б6. Әңгіменің философиялық тереңдігі неде?

1. Оқушылар бағыт бойынша ізденеді.
2. Бағыттағы нүктені толықтырады.
3. Ойларын тезис түрінде жазады.
4. Кезекпен сөз алады.
5. Оқушылар сызба – моделі бойынша жұмыс істейді, толықтырады.

Сабақты бекіту. Сызба – модельдің толық нұсқасы мен оқушылар өздері іздене отырып, толықтырған жаңа нұсқасы салыстыра көрсетіледі, ұқсастығын табады, жинақтайды.

Үйге тапсырма: «Туған жер- тұғырың» атты шығарма жазу.

RÉTORIKA A STYLISTIKA

Mizanbaeva G.Sh.

KarSU, Lecturer

Zhumageldin Zh.Sh.

KarSU, Lecturer

Magistry of philology

Akzhunusova N.B. KarSU, Lecturer

Magistry of philology

WRITERS AND CRITICS OF KAZAKHSTAN

The outstanding Kazakh writer and the literary critic M. Auezov in the novels and researches has carried out the deep analysis of products Abay – the great Kazakh thinker, the educator-democrat of XIX century, has opened an art originality of its poetry, communication with the Russian literature, with classical literatures of the East. Its novel-epopee «Way of Abay», obtained an all-Union and world recognition, has huge istoriko-informative value. It is the founder of new branch of the Kazakh literature – abayknow. Long-term activity, studying of literary heritage of Abay have been embodied in the book of «Abay Kunanbayev». Articles and researches». M.O. Auezov wrote the first monography about the Kirghiz epos «Manas», creation of a free variant of its texts. Numerous articles, researches are devoted the theory and folklore history, problems Kazakh folklore, histories of the Kazakh literature, to problems of interrelation and combination of literatures of the people of Central Asia and Kazakhstan; they represent the large contribution in literature science. [4,79]

The arising Kazakh literature mastered large literary forms – novels, to lead. The poet and prose writer Myrzhakyp Dulatuly (1885-1925) – the author of several poetic collections and the first Kazakh novel Unfortunate Zhamal (1910), run into several editions and caused the big interest at the Russian criticism and the Kazakh public. He also was engaged in transfers on Kazakh Pushkin, Lermontov, Krylov, Schiller, was the innovator and the reformer of the Kazakh literary language. Spandiyar Kubeyev (1878-1956) it is known as the translator of fables of Krylov and the author of one of the most considerable Kazakh novels «Bride money» (1913).

Introduction is connected with name of Magzhan Zhumabayev (1893-1937) in Kazakh verses new poetic forms, and in the Kazakh literary language – stylistic system which remains to this day. He has started to write verses since 14 years and was printed almost in all newspapers and magazines in the Kazakh and Tatar languages. In 1912 in Kazan left its poetic collection of Sholpan.

Shakarim (1858-1931) is nephew of Abay Kunanbaev, was the religious philosopher trying in treatise of Musylmans (Orenburg, 1911) to prove doctrines of Islam by means of a logic method. Same year it has published one of the first works on

анықтайды (біздің болжамымыз бойынша келешекте қазақ тілтанымдында сингармонизм терминімен қатар үндестік, үндесім, дыбыстар үндестігі терминдері де жиі қолданылатын болады).

А.Байтұрсынов қалдырған терминологиялық мұраның маңызы өте кең, өте биік, себебі, ол мұра бір әлеуметтік саланы емес, бірнеше әлеуметтік салаларды қамтиды: тілтанымды, әдебиеттанымды, әдістемені, этнографияны, тарихи мәдениеттанымды, философияны, психологияны, педагогиканы, т.б. Сол терминдер осы әлеуметтік салалардың әрқайсысына енетін бірнеше ғылыми ағымдарды да, тармақтарды да қамтиды. Мысалы, А.Байтұрсыновтың тілтанымдық терминдері тіл білімінің барлық саласында қолданылады (фонетикада, фонологияда, сөзжасамда,...). А.Байтұрсыновтың ғылыми ізденістерінің нәтижесінде дүниеге келген терминдер моностыльдік те, полистыльдік те қызмет атқарады. Себебі олар ғылыми стильдің нақ ғылыми түрінде ғана емес, ғылыми-әдістемелік, ғылыми-публицистикалық түрлерінде де, ресми құжаттарда да қолданылады. Бірақ сонымен қатар ол терминдер өздерінің негізгі терминдік қасиеттерін (бір мағыналықтығын, бейэмоциялықтығын, ...) толық сақтайды.

Сонымен, А.Байтұрсынов жасаған ғылыми терминдер қазіргі тіл танымның биік талаптарына жауап береді, себебі ол терминдер терминология теориясының – салалық терминология, метатіл, терминдер номенклатурасы тағы басқа ұғымдарына сәйкестендіріп жаратылған.

Әдебиеттер

1. Тіл білімі сөздігі/ Жалпы ред. басқарған проф. Э.Д.Сүлейменова.- Алматы: Ғылым, 1998.-544 б.
2. Большой энциклопедический словарь. Языкознание / гл.ред. В.Н.Ярцова.-М., 2000.-687 с.
3. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов.-М.: Советская Энциклопедия, 1966.-608 с.
4. Шанский Н.М. О некоторых актуальных вопросов методики русского языка как наука // Проблемы совершенствования содержания и методов обучения русскому языку в 4-8 классах.-М.: Педагогика, 1969.-С. 9-14
5. Джусупов М. Фонемография А.Байтұрсынова и фонология сингармонизма.-Ташкент: Узбекистан, 1995.-176 с.
6. Жүсіпұлы М. (Джусупов М.) Ахмет Байтұрсынұлы және қазіргі қазақ тілі фонологиясы. Алматы: Ғылым, 1968.-216 б.
7. Жүнісбек Әлімхан. Фонетикалық атаулар жайында // Ұлттық рухтың ұлы тіні.-Алматы: Ғылым, 1999.-262-268 бб.
8. Досмұхамедұлы Х. Қазақ-қырғыз тілінің сингармонизм заңы. Аламан.-Алматы: Ана тілі, 1991.-81-99 бб.
9. Жүсіпұлы М. (Джусупов М.) Сингармонизм фонологиясы // Тілтаным (Языкознание).-2001.-№2.-23-34 бб.

п.ғ.к., доцент Курбаналиев Б.У.,
магистрант Алданазарова А.Ж., Мырзамуратова С.Ж.

АХМЕТ БАЙТҰРСЫНОВТЫҢ ТЕРМИНОЛОГИЯЛЫҚ МҰРАСЫНДАҒЫ НЕГІЗГІ ЕРЕКШЕЛІКТЕР

Тілді қарым-қатынас құрал ретінде қолдану деңгейі (тілді білу деңгейі) қоғам мүшелерінің бәрінде бірдей емес... Қоғамның басым көпшілігі тілді тілдесім деңгейінде ғана біледі, яғни сол тілде қарым-қатынас жасайды (сөйлесім, тыңдалым, жазылым, оқылым). Ал сол қоғамның бір әлеуметтік тобы тілді тек қарым-қатынас құралы ретінде ғана емес, сол тілде сол тіл туралы ізденістер жүргізу үшін де қолданылады. Басқа сөзбен айтатын болсақ, сол тілде сол тіл туралы ғылыми тілдесімдік қызмет жасайды. Тілдің құрамындағы осы тілді метатіл (метаязык), метатілдіс (метаречь) дейді. Тіл білімі сөздігінде метатілдің түсіндірмесін былай берген: «Метатіл (грек meta – арқылы, кейін)... тіл – құрал көмегімен объект – тілдің сипатталуы ...». Бұл түсіндірмеге «жүйелендіру» сөзін де қосуға болар еді, себебі метатіл тек сипаттаймайды, жүйеге де келтіреді.

Сонымен тілдің құрамындағы бұл тілді (метатілді) арнайы тіл, «екінші қатардағы» тіл десек те болады, себебі бұл тілдің құрамында тілді ғылым саласы ретінде зерттеп сипаттайтын, жүйелендіретін, осы салада қолданылатын тіл бірліктері – терминдер (сөздер, сөз тіркестері) болады. Метатілдің, метатілдісіннің түрлері өте көп. Мысалы, тілтанымның метатілі, математиканың метатілі, геологияның метатілі...

Термин жасаушы маманға жаңа терминді дүниеге келтіру, терминологиялық сөздікті жасаушы маманға бір мағынада қолданылып жүрген бірнеше синоним-терминдердің арасынан ең қажеттісін таңдап алу көп уақытты, үлкен тәжірибені, теориялық және машықтық тапқырлықты талап етеді. Көп жағдайда мамандар өзінің білімі мен сезімталдығына, халықаралық ғылыми тәжірибеге сүйенеді, терминнің ғылыми қолданыстағы жиілігіне басқа сөздіктердегі, оқу құралдарындағы орнына, сипатталуына көңіл бөледі. Мысалы, Н.М. Шанский «Лингводидактика» терминін дүниеге келтірген де орыс тілінің бір сөз жасамдық моделіне сүйенген (лингвостилистика, лингвотипология, лингвоконтрастивный). М. Жүсіпұлы (М. Джусупов) сингармофонема, сингармовариант, сингармовариация терминдерін жасағанда жалпы тіл біліміндегі фонография, фонометрия, фоностилистика сияқты терминдердің сөзжасамдық үлгісіне сүйенген. Ә.Жүнісбеков үндесім, үйлесім терминдерін жасағанда қазақ тіліндегі асым, салым сияқты сөздердің жалпы жолын үлгі тұтқан.

Ахмет Байтұрсынов қазақ термині мен терминологиясын жасағанда қазақ тіліндегі сөзжасам үлгілері ғылыми жүйеге келтірілмеген еді, терминологиялық сөздіктер жоқ еді, оқу құралдары өте аз еді. Ахмет Байтұрсынов барлық жағдайда ең алдымен жеке өзінің тәжірибесіне, содан соң сол салада атсалысып жүрген

замандастарының тәжірибесіне, содан соң орыс және басқа үнді европа мамандарының тәжірибелерінің, солардың тіл білімінің жетістіктеріне, араб, парсы сөзжасам үлгілеріне сүйенді.

Ахмет Байтұрсынов жат тілдеріндегі терминжасамдық үлгілерді қазақ тіліне көшіріп өткізбеді, олардың ғылыми-әдістемелік бағытын зерттеді, жетістіктеріне анализ жасады. Яғни, қазақша терминжасамдық творчествосында қазақ тілінің сөзжасамдық, морфологиялық, синтаксистік, стилистикалық ішкі және сыртқы мүмкіншіліктерін толық пайдалана алды. Тек осындай көзқарастың нәтижесінде Ахмет Байтұрсынов жасаған терминдер нағыз ұлттық (қазақша) болып шықты.

Терминжасамдық ізденістер жүргізу үстінде Ахмет Байтұрсынов қазақ тілінің дериватологиясының (сөзжасам), лексикологиясының, семантикасының, сөздердің синтаксистік байланысу жолдарының, сөз және термин стилистикасының ғылыми негіздерін салып кетті. Бұл тарихи маңызы биік ғылыми мәселелер арнайы ізденістер жүргізуді талап етеді.

Тіл білімінің бір саласында бірнеше ғылыми теориялар болуы мүмкін. Мысалы, орыс тілі фонологиясында Ленинград фонология мектебі (ЛФМ), Москва фонология мектебі (МФМ), Р.И.Афанесовтың фонологиялық теориясы, т.б. концепциялар бар. Осы теориялардың терминдік айырмашылықтары күрделі, себебі ұғымдарының айырмашылықтары күрделі. Мысалы, сөздің мағынасын өзгертетін дыбыстың (фонеманың) сөз құрамындағы позициялық түрлерін Ленинград фонология мектебінде типичный оттенок (звукотип, звуковой тип – негізгі түр), оттенки (түрлер) деп атайды. Москва фонология мектебінде инвариант (негізгі түр), вариация (сөз өзгертілген түр), вариант (толық өзгертілген түр) деп атайды. Сонымен тілдің бір саласындағы теориялардың айырмашылықтары ғылыми мәселенің сапа жағын да, сан жағын да қамтиды. Бірақ әр ғылыми мектептің өкілдері қолданатын терминдер – сол ғылыми мектептердің теориялық ұғымдарының семиотикалық таңбалары. Яғни, бір тілдегі бір құбылысты, бір тіл бірлігін әр түрлі терминдермен атау – тілтанымдық ғылыми мектептердің ұғымдық, категориялық ерекшеліктерінің қалыптасқандығының нәтижесі.

Ахмет Байтұрсынов қазақ терминологиясын жасаған кезде ғылыми мектептер, ғылыми терминдер қалыптаспаған еді. Тіпті орыс тіл білімінің өзінде бұл жағдай (әсіресе, лингвистикалық терминология) енді тұрақты бір қалыпқа түсу жолында еді. Сондықтан А.Байтұрсыновтың алдында екі үлкен мәселе тұрды:

а) қазақ тіл білімінің, әдебиеттанымының, тілге оқыту әдістемесінің ұғымдарын анықтау;

ә) сол ұғымдарды терминдермен таңбалау.

Термин пайда болу үшін, ең алдымен, ұғымды анықтау керек. Мысалы, заттық ұғым – зат есім, қимыл-әрекет ұғымы – етістік, т.б. Яғни, А.Байтұрсынов ғылыми ұғымдар қорын анықтап, терминдер қорын жасап тілтанымдық, әдебиеттанымдық, әдістемелік және терминологиялық ғылыми мектептерді дүниеге келтіріп қалыптастырды.

Терминдер қолданысы әркез бірдей емес. Кейбір терминдер қолданыстан шығып, олардың орнына жаңа терминдер қолданылуы мүмкін. Бұл жағдай жалпы ғылым тарихында да, ғылыми мектептердің өмірінде де кездеседі. Терминнің қолданыстан шығуының негізгі себебі терминнің ұғымды толық қамти алмайтындығында, сол ұғымды толық қамтитын жаңа терминнің дүниеге келуінде. Жаңа термин сол тілдің сөзжасамдық мүмкіншіліктерінің негізінде де, жат тілдерден еніп келуі негізінде де пайда болуы мүмкін. Мысалы: негізгі түр (негізгі нұсқа) – инвариант. Кейбір жағдайларда бұрын қолданылып жүрген термин де, жаңа термин де бірдей (синонимдер ретінде) қолданыста болуы мүмкін. Мысалы: тәлім-тәрбие – педагогика, пәлсафа – философия. Бұл жағдайда бірінші қатардағы терминдер де, екінші қатардағы терминдер де ұғымды толық қамтиды. Жаңа терминдердің еніп келуінің себебі олардың әлем ғылымында термин – доминанта ретінде өте жиі қолданылуы.

Ұлттық тіл білімінде ана тілінің негізінде жасалған термин интернационалдық терминнен кейін де пайда болуы мүмкін. Мысалы, 1924 жылы Х.Досмұхамедұлы қазақ тілінің дыбыс жүйесін зерттегенде сингармонизм терминін пайдаланған, одан соң осы ұғымды атайтын аударма терминдер тіркестері пайда болды (дауыстылар гармониясы, дауыстылар үндестігі – гармония гласных); одан соң (XX ғасырдың соңында) осы ұғымды атайтын үндестік, үндесім терминдері пайда болды.

Бүгінде осы бес термин де қолданылады, бірақ тіл білімінде сингармонизм ұғымы кеңейгендіктен, дауыстылар гармониясы, дауыстылар үндестігі терминдері ол ұғымды толық қамти алмайтын болды, сондықтан, біздің пікіріміз бойынша, келешекте бұл терминдер қазақ сингармофонологиясында актуальды қолданыстан шығуы мүмкін, себебі соңғы 10-15 жылда жарияланған ірі ғылыми еңбектерде бұлар ғылыми коммуникацияның периференциясынан орын алды.

Бүгінде сингармонизм терминінің тағы да қазақша баламалары қолданылып жүр:

а) дыбыстар гармониясы. Бұл пікірді (сингармонизм – сөз құрамындағы барлық дыбыстардың гармониясы) бірінші болып Х.Досмұхамедұлы айтқан еді.

ә) үндесім.

б) үндестік

Сонымен қазіргі қазақ тіл білімінде дыбыстардың сөз құрамында я жуандық, я жіңішкелік үндестігін төмендегі терминдермен атайды:

а) сингармонизм;

ә) дауыстылар гармониясы;

б) дауыстылар үндестігі;

в) дыбыстар гармониясы (үндестік заңы)

г) үндестік;

д) үндесім (дыбыстар үндесімі).

Сонымен қатар герман тіл білімінде (ағылшын т.б.) сингармонизмді алшақтық ықпал (дистантная ассимиляция) деп те атайды.

Доминанта – сингармонизм термині. Келешекте осы терминдердің қайсысы сингармонизм термині сияқты, доминанта болатындығын уақыт